

SAVONIA

ammattikorkeakoulu

OPINNÄYTETYÖ - YLEMPI AMMATTIKORKEAKOULUTUTKINTO
SOSIAALI-, TERVEYS- JA LIIKUNTA-ALA

VERTAISSUHDETAIDOT VARHAIS- KASVATUKSESSA

Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatiminen

TEKIJÄ Outi Pappi

Koulutusala Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala	
Tutkinto-ohjelma Sosiaaliala, varhaisen tuen asiantuntija	
Työn tekijä(t) Outi Pappi	
Työn nimi Vertaissuhdetaidot varhaiskasvatuksessa	
Päiväys 9.5.2024	Sivumäärä/Liitteet 77/2
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani(t) Iisalmen kaupunki/ varhaiskasvatus	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Vertaissuhdetaitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa on varhaisen tuen työtä, jolla voidaan ennaltaehkäistä kiusaamista ja syrjäytymistä. Tutkimuksen aihe vertaissuhdetaidot varhaiskasvatuksessa nousi Iisalmen paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman myötä, johon on kirjattu aikaisemman kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman päivitys (Iisalmen kaupunki 2022a). Tutkimuksen tavoitteena oli kehittää uusi kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen sekä tuottaa tietoa vertaissuhdetaitojen merkityksestä sekä kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa. Tutkimukseen sisältyi teoreettisen viitekehyksen rakentaminen sekä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatiminen. Tutkimuksen tarkoituksena oli laatia lasten osallisuutta vahvistava kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma.</p> <p>Tutkimusmenetelmäksi valittiin toimintatutkimus, johon kuului kehittämisprosessi, kirjallinen raportti sekä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatiminen. Tutkimus eteni toimintatutkimuksen syklisen prosessin mukaisesti. Toimintatutkimus aloitettiin suunnittelemalla työn teoreettinen viitekehys ja laatimalla kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma. Toimintavaiheessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta keskusteltiin lapsiryhmissä. Lapsia havainnoitiin keskustelujen aikana. Palautetta pyydettiin varhaiskasvatuksessa työskentelevältä henkilöstöltä sekä asiantuntijatiimiltä. Reflektointivaiheessa tarkasteltiin saatuja palautteita sekä tehtiin muutoksia kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan. Palautteissa toiveena tuli muokata kysymyksiä konkreettisemmaksi ja ymmärrettävämmäksi. Kehitysehdotukset hyödynnettiin lopullisessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa.</p> <p>Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa huomioidaan lasten osallisuus ja varhaisen tuen merkitys varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma laaditaan jokaisessa varhaiskasvatusryhmässä, ja lapset osallistuvat suunnitelman laatimiseen. Ryhmissä pohditaan konkreettiset keinot vertaissuhde-, it-sesäätely-, vuorovaikutus-, ja tunnetaitojen tukemiseen sekä kiusaamisen puuttumiseen. Jatkotutkimuksessa voidaan tutkia, millaisia kokemuksia kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman käytöstä on varhaiskasvatuksessa, ja miten huoltajia voi osallistaa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laadintaan.</p>	
Avainsanat varhaiskasvatus, osallisuus, vertaissuhdetaidot, kiusaaminen	

Field of Study Social Services, Health and Sports	
Degree Programme Master's Degree Programme in Social Services, Early Support Specialist	
Author(s) Outi Pappi	
Title of Thesis Peer Interaction Skills in Early Childhood Education	
Date 9 May 2024	Pages/Appendices 77/2
Client Organisation /Partners Iisalmi/ Early childhood education	
<p>Abstract</p> <p>Supporting peer skills in early childhood education and care is early support work to prevent bullying and social exclusion. The topic of peer relationship skills in early childhood education emerged from Iisalmi's local early childhood education plan which included an update of the previous bullying prevention action plan (City of Iisalmi 2002a). The aim of the study was to develop a new bullying prevention action plan for early childhood education in Iisalmi and to produce information about the importance of peer relationship skills and bullying in early childhood education. The research included building a theoretical framework and developing a bullying prevention action plan. The aim of the study was to develop a bullying prevention action plan to strengthen children's inclusion.</p> <p>The research method chosen was action research, which included a development process, a written report and the development of a bullying prevention action plan. The research followed the cyclical process of action research. The action research began by designing the theoretical framework for the work and drawing up an action plan for bullying prevention. During the action phase, the action plan for bullying prevention was discussed in the children's groups. Children were observed during the discussions. Feedback was sought from early childhood educators and the expert team. In the reflection phase, the feedback received was reviewed and changes were made to the bullying prevention action plan. The feedback requested that the questions be made more concrete and understandable. The suggestions for improvement were used in the final action plan on bullying prevention.</p> <p>The action plan for bullying prevention considers the involvement of children and the importance of early support in early childhood education and care. A bullying prevention action plan is drawn up for each early childhood education and care group, and children are involved in its preparation. The groups will consider concrete ways to support peer relations, self-regulation, interaction and emotional skills, and to tackle bullying. Further research could explore the experiences of using the bullying prevention action plan in early childhood education and care, and how to involve carers in the development of the bullying prevention action plan.</p>	
<p>Keywords</p> <p>early childhood education, inclusion, peer interaction skills, bullying</p>	

ESIPUHE

Vertaissuhdetaidot ovat erittäin tärkeitä jokaisena päivänä harjoiteltavia taitoja varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksessa lapset muodostavat erilaisia vertaisryhmiä, joissa harjoitellaan leikkitaitoja, yhteistyötä, vuoron odottamista, empatiataitoja sekä tunnetaitoja. Varhaiskasvatuksessa tehdään monella osa-alueella varhaisen tuen työtä, jossa opetellaan taitoja tulevaisuutta varten. Varhaiskasvatusta ohjaavat varhaiskasvatuslaki sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, joihin molempiin on kirjattu tavoitteita näiden taitojen harjoittelemisesta.

Tässä toimintatutkimuksessa käsitellään vertaissuhteita sekä kiusaamista varhaiskasvatuksessa. Aihe on toimintatutkimuksen laatimisen aikaan ollut ajankohtainen aihe Iisalmen kaupungin varhaiskasvatuksessa. Raportin lisäksi toimintatutkimukseen sisältyy uuden kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman kehittäminen Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen. Kiitän kaikkia lapsia ja aikuisia, jotka osallistuivat toimintatutkimukseeni antamalla palautetta kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta. Toivottavasti toimintatutkimuksestani on hyötyä jatkossa kiusaamisen ehkäisyssä Iisalmen kaupungin varhaiskasvatuksessa.

Ystävän kanssa

”Ei mul oo mitään tekemistä, vanhemmat töissä taasen on.

Veli lätkää pelaamassa, sisko kitara tunnilla on.

Silloin soitan ystävälle ja pyydän hänet tänne.

Ystävän kanssa on hyvä olla.

Ystävän kanssa huolet unohtuu.

Ystävän kanssa on hyvä olla tässä juuri nyt.

Minä salaisuudet kerron, sinulle mun ystävä.

Leikit sujuu meiltä aina, ei me turhia riidellä.

Toivon, että olet aina, minun oma ystävä.

Ystävän kanssa on hyvä olla.

Ystävän kanssa huolet unohtuu.

Ystävän kanssa on hyvä olla tässä juuri nyt.”

-Outi Pappi-

Iisalmessa 9.5.2024

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO.....	6
2	VARHAISKASVATUS VARHAISENA TUKENA	8
2.1	Varhaiskasvatus lapsen oikeutena	10
2.1.1	Oppiminen ja varhaiskasvatuksen oppimisympäristöt	11
2.1.2	Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa/varhaisena tukena	13
2.2	Osallisuus varhaiskasvatuksessa	15
2.2.1	Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvo varhaiskasvatuksessa	17
2.2.2	Inklusio ja kolmitasoinen tuki varhaiskasvatuksessa	18
3	VERTAISSUHTEET VARHAISKASVATUKSESSA	22
3.1	Itsesäätelytaitojen kehitys	24
3.2	Vuorovaiikutustaitojen tukeminen	27
3.3	Tunnetaitojen tukeminen.....	30
4	KIUSAAMISILMIÖ VARHAISKASVATUKSESSA.....	34
4.1	Pienten lasten kiusaaminen	37
4.2	Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa.....	39
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	44
5.1	Toimintatutkimuksen suunnittelu	45
5.2	Toimintatutkimuksen toimintavaihe	47
5.3	Toimintatutkimuksen havainnointi ja reflektointi	51
6	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	54
7	POHDINTA.....	57
	LÄHTEET	61
	LIITE 1: KIRJE HUOLTAJILLE.....	68
	LIITE 2: KIUSAAMISEN EHKÄISYN TOIMINTASUUNNITELMA.....	69

1 JOHDANTO

Varhaiskasvatus on yhteiskunnallista palvelua, jonka tehtävänä on edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä sekä oppimista yhteistyössä huoltajien kanssa. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on myös edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta sekä ehkäistä syrjäytymistä. Opetut taidot ja tiedot vahvistavat lasten osallisuutta sekä aktiivista toimijuutta yhteiskunnassa. Varhaiskasvatus tukee huoltajia kasvatustyössään. Kunnat ovat velvollisia järjestämään varhaiskasvatusta, ja sitä on pyrittävä järjestämään lähellä palvelun käyttäjiä ja paikallisia tarpeita vastaavina aukioloaikoina. Varhaiskasvatustlain mukaan varhaiskasvatusta voidaan toteuttaa päiväkotitoimintana, perhepäivähoitona tai avoimena varhaiskasvatustoimintana. (Opetushallitus 2022, 14.)

Toimintatutkimuksen aiheena on vertaissuhdetaidot varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksessa tehdään paljon varhaisen tuen työtä, ja kiusaamista voidaan ennaltaehkäistä esimerkiksi tukemalla lasten vertaissuhdetaitoja. Iisalmen varhaiskasvatuksessa on ollut jo aiemmin käytössä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma, jota on tehty yksiköittäin. Tutkimuksen aihe nousi Iisalmen paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman myötä, johon on kirjattu, että kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma päivitetään (Iisalmen kaupunki 2022a). Toimintatutkimuksen aihe on tällä hetkellä ajankohtainen Iisalmen varhaiskasvatuksessa.

Toimintatutkimuksessa teoreettisessa viitekehyksessä käsitellään vertaissuhteiden merkitystä, varhaiskasvatusta, osallisuutta sekä kiusaamista, jotka ovat merkityksellisiä käsitteitä varhaiskasvatuksen arjessa. Toimintatutkimuksessa pohditaan, miten varhaiskasvatuksessa tuetaan lapsia niin, että kiusaamista ehkäistään mahdollisimman paljon. Toimintatutkimuksessa laaditaan uusi kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman käsitellyn teoriatiedon pohjalta. Toimintatutkimukseen sisältyy kirjallinen raportti sekä tuotoksena Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen jokaisessa ryhmässä laadittava kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman kehittäminen. Keskeistä toimintatutkimuksessa on huomioida lasten osallisuus kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laadinnassa ryhmissä sekä varhaisen tuen merkitys varhaiskasvatuksessa.

Toimintatutkimuksen tavoitteena on kehittää uusi kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen sekä tuottaa tietoa vertaissuhdetaitojen merkityksestä sekä kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa. Toimintatutkimukseen sisältyy teoreettisen viitekehyksen rakentaminen sekä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatiminen. Toimintatutkimuksen tarkoituksena on laatia lasten osallisuutta vahvistava kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma.

Iisalmen kaupunki tarjoaa varhaiskasvatuspalveluja perheen tarpeen mukaan päiväkodissa tai perhepäivähoidossa. Varhaiskasvatuksen vastualueen muodostavat eteläinen-, pohjoinen-, perhepäivähoidon- ja esiopetuksen toimintayksiköt. Iisalmessa on viisi kunnallista päiväkotia, 18 perhepäivähoitajaa sekä yksityisiä palveluntuottajia. Kaupunki valvoo viiden yksityisen päiväkodin, yhdeksän yksityisen perhepäivähoitajan sekä kahden yksityisen ryhmäperhepäiväkodin toimintaa. Perheillä on mahdollisuus valita kunnallisen ja yksityisen varhaiskasvatuksen välillä. (Iisalmen kaupunki 2024.)

Varhaiskasvatuksessa arvostetaan lapsuuden ainutkertaisuutta, lasten fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista turvallisuutta, hyvinvointia ja yhteistyötä perheiden kanssa. Esiopetusta järjestetään neljässä

kunnallisessa sekä viidessä yksityisessä päiväkodissa. Esiopetusta järjestetään myös koulujen yhteydessä erillisissä esiopetusryhmissä. Jokaiselle varhaiskasvatuksessa olevalle lapselle tehdään varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen suunnitelma yhdessä huoltajien kanssa. Suunnitelman toteutumista seurataan ja tarkistetaan vähintään kerran vuodessa. (Iisalmen kaupunki 2024.)

2 VARHAISKASVATUS VARHAISENA TUKENA

Varhainen tuki on lapsen varhaisvuosina tapahtuvaa tukemista ja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa järjestettyjä tukitoimia. Varhaiseen tukeen varhaiskasvatuksessa kuuluvat perusosaaminen ja peruspedagogiikka, johon liittyy myös ennaltaehkäisyn näkökulma. Varhaista tukea annetaan kasvatustalveissa niin, että tuki tulee sinne, missä lapsi on. Varhaiskasvatuksessa pitää tehdä tuen tarpeen arviointia, tuen mahdollistavia järjestelyjä ympäristöissä sekä tukea henkilöstön vastuunottoa lasten tukemisessa. Erityispedagoginen tieto ja osaaminen ohjaavat päivittäistä toimintaa sekä ohjaavat menetelmien, ympäristön ja aikuisten toimintojen muokkausta. Varhaiseen tukeen kuuluu ennalta ehkäisy, joka edellyttää ympäristön ja toimintatapojen suunnittelua ja arviointia. Lapsen tukitoimet kuuluvat varhaiseen tukeen tavoitteiden ja menetelmien tasolla. (Heinämäki 2005, 8-10.)

Varhainen tuki ehkäisee ongelmien kärjistymistä sekä vähentää inhimillisiä haasteita. Varhainen tuki on taloudellista, ja se on tarkoitettu toteutettavaksi esimerkiksi päiväkodeissa sekä kouluissa. Varhaisessa tukemisessa perheelle ja lapselle tulee tarjota tukea kunnioittavasti, avoimesti sekä leimamatta. Asioita tulee käsitellä yhdessä lapsen ja perheen kanssa, jolloin he tuntevat itsensä arvostetuksi ja kokevat saavansa tukea. Yhteistyössä pyritään tarjoamaan tarvittava tuki palveluissa ilman lastensuojelun asiakkuutta. (Taskinen 2010, 46.)

Varhaisessa tukemisessa on kolme vaihetta: huolen tunnistaminen, huolen puheeksi ottaminen lapsen ja huoltajien kanssa sekä korjaavat toimenpiteet. Huolen tunnistamisessa voidaan hyödyntää huolen vyöhykkeitä, joiden avulla arvioidaan työntekijän huolta sekä tarvetta puuttua siihen. Olenainen osa varhaista tukea on huolen puheeksi ottaminen, jossa on tavoitteena saada työntekijän sekä huoltajan yhteisymmärrys lasta koskevan huolen käsittelemiseksi. Lasta tulee tukea oikea-aikaisesti oikealla herkkyyskaudella, koska myöhäinen väliintulo voi vaatia enemmän panostusta. Tärkeää on luoda luottamuksellinen suhde työntekijöiden sekä perheen kesken, jossa osallistavat sekä vahvuuksia etsivät menetelmät ovat tuloksellisempia. (Taskinen 2010, 46-48.)

Varhaisessa vaiheessa perheelle suunnattava tuki yhteiskunnassa tavoiteltavaa, ja tuki tulee antaa ennen kuin tuen tarpeet kasautuvat sekä palveluiden yhteensovittaminen vaikeutuu. Varhaiskasvatus sekä ennaltaehkäisevä työ ovat kustannustehokkaita. Paras hyöty saadaan palveluista, jotka ovat luontevana osana perheen arkea, ja joustava siirtyminen palveluiden välillä on tärkeää. Moniammatillisella työllä vältetään hallinnonalojen sekä eri toimijoiden päällekkäisyyksiä. Varhaisen tuen palveluiden resursseja ei kuitenkaan viime vuosina lisätty, vaan niihin on tehty karsintaa. Jos palveluita heikennetään ja niiden piiriin pääsy vaikeutuu, lapsen tuen tarpeita ei havaita riittävän ajoissa. (Heinonen & Iivonen & Korhonen & Lahtinen & Muuronen & Semi & Siimes 2016, 175-176.) Oikea-aikainen varhainen tuki estää ongelmien monimutkaistumista. Varhainen tuki vahvistaa voimavaroja, osallisuutta sekä aktiivisuutta oman hyvinvoinnin tukemiseen. (Wiman 2022, 166.)

Varhainen puuttuminen on kirjattu monen julkishallinnon linjauksiin ja tavoitteisiin. Varhaiskasvatus on yksi varhaisen puuttumisen ympäristö. Varhainen tuki on varhaiskasvattajan työn tarkastelua lapsen tuen tarpeen näkökulmasta lapsen omassa ympäristössä. Tärkeää on pohtia, millaisissa tilanteissa ja ympäristöissä tuen tarve tulee esille sekä miten lapsi voisi toimia mahdollisimman monipuolisesti tuen tarpeestaan huolimatta. Varhaisen tuen tavoitteena on ohjata työyhteisöä laajentamaan

osaamistaan varhaisen tuen toteuttamiseksi. Varhainen tuki ei ole päällekkäistä varhaiselle puuttumiselle, vaan jatkumo sille. Varhaisessa puuttumisessa asioita käsitellään puheeksi ottamisen dialogisella lähestymistavalla. Tämä koetaan kuitenkin pitkään kasvaneen huolen päätepisteeksi, jossa on tärkeää huomioida, mihin puheeksi ottaminen johtaa ja mitkä ovat toiminnan muutoksen mahdollisuudet. Varhaista tukea kehittämällä voidaan rohkaista puheeksi ottamiseen jo varhaisessa vaiheessa, kun on vielä keinoja vaikuttaa. (Heinämäki 2005, 14.)

Pohjois-Savossa on käytössä Yhdessä aika -toimintamalli, jonka tavoitteena on monialainen ja yhteen toimiva perhekeskusverkosto. Siellä perheet saavat sopivaa tukea varhain ja ennaltaehkäisevästi yhdellä yhteydenotolla. Yhdessä ajalla on tärkeää ammatillinen asiantuntemus sekä voimavarojen yhdistäminen lasten ja perheiden kokonaisvaltaiseksi auttamiseksi. Yhdessä tekemisellä tavoitellaan perheiden parasta, lisätään asiakasosallisuutta sekä panostetaan ennaltaehkäisevään ja varhaiseen tukeen. Prosessi alkaa perheen ja ammattilaisen kohtaamisella, jonka jälkeen mietitään yhteistä kokoontumista ja ketä paikalle kutsutaan. Perhe saa itse nimetä toimijat, joita toivoo Yhdessä ajalle. Yhdessä ajalla keskustellaan perheen tilanteesta, jossa laaditaan yhteinen suunnitelma. Suunnitelmaan kirjataan konkreettisia asioita, joihin tarvitaan muutosta sekä toimenpiteet muutokseen pääsemiseksi. Perheen vastuutyöntekijä seuraa yhteisen suunnitelman toteutusta. Tavoitteena on, että perheen arki muuttuu sujuvammaksi. (Jumpponen 2023.)

Varhainen puuttuminen tarkoittaa lievempienkin haasteiden huomiointia, niihin reagoitua ja tuen ennaltaehkäisevää vaikutusta. Varhainen puuttuminen on osallisuutta ja avoimuutta painottavaa toimintaa, jossa keskeistä on varhaisen vastuun ottamista omasta toiminnasta tukeakseen toisia. Kansainvälisissä keskusteluissa varhaisella puuttumisella tarkoitetaan lasten varhaista auttamista ja rajoittamista. Näin voidaan ehkäistä syrjäytymisriskien kasaantumista. Suomessa varhaisen puuttumisen käsite ja toiminta ymmärretään monin eri tavoin. Varhainen puuttuminen voi olla toimintaa, jossa huolet otetaan varhain puheeksi hyvässä yhteistyössä. Varhainen puuttuminen yhdistetään usein lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvaan toimintaan, mutta se ei saa olla vain riskiryhmiin kohdistuvaa toimintaa. Varhaiskasvatus voi olla kuntouttavaa ja vahvistavaa toimintaa yleisestä tuesta sekä lievemmistä haasteista lähtien. Varhaisessa avoimessa yhteistyössä työntekijöiden, perheiden, läheisten varhaista toimintaa tuetaan omien toimintamahdollisuuksien vähentyessä. Varhaisen puuttumisen toiminnan ydin on perheiden aito osallisuus ja yhteistyö. Perheille tarjotaan avointa asioiden käsittelyä varhaisessa vaiheessa kunnioittavassa ja vastavuoroisessa ilmapiirissä. (Pyhäjoki & Koskimies 2009, 186–187; Wiman 2022, 166.)

Varhaisessa puuttumisessa ongelmat havaitaan, ja niihin yritetään löytää ratkaisu mahdollisimman aikaisessa vaiheessa erilaisilla keinoilla ja tavoilla. Varhaisella puuttumisella voidaan puuttua lapsen käytökseen, oppimisen pulmiin tai lapsen hyvinvointia uhkaaviin tekijöihin. Varhainen puuttuminen on prosessi, joka alkaa havainnoista ja johtaa lapsen auttamisen ja tukemisen toimenpiteisiin sekä oppimisympäristöjen kehittämiseen. Prosessiin kuuluu ennalta ehkäisevä toiminta sekä korjaava toiminta, mutta toiminnan tulisi varhaisessa tuessa painottua ennalta ehkäisevään työhön. Prosessi etenee yksilöllisen tarpeen mukaisesti, ja sen päättyessä lapsen kanssa toimivilla tulee olla tietoa sekä taitoa tuen antamiseen. Tavoitteena prosessissa on löytää ratkaisuja ja tavoitteita lapsen tilanteeseen. (Huhtanen 2007, 28-30.)

Varhaisen puuttumisen lähtökohtana on huoli lapsesta, jonka huoliin puuttumalla halutaan estää lapsen ongelmien kasautuminen, kärjistyminen sekä ehkäistä tai pysäyttää syrjäytyminen. Kriisitilanteen alussa on vielä mahdollista tarjota tukea sekä löytää ratkaisuja. Ongelmiin puuttuminen koskee lapsen lisäksi koko perhettä ja kasvuympäristöä, koska ongelmat voivat olla vaikeita ja useiden eri tekijöiden yhteisvaikutuksen tulosta. Annettu tuki voi olla eri asiantuntijoiden antamaa, moniammatillinen lähestyminen on varhaisen puuttumisen keskeinen toimintatapa. Varhainen puuttuminen on ennalta ehkäisevää sekä kuntouttavaa toimintaa. (Huhtanen 2007, 28-30.)

Keskeisiä käsitteitä tässä toimintatutkimuksessa ovat varhaiskasvatus, osallisuus, vertaissuhdetaidot ja kiusaaminen. Toimintatutkimuksen tietoperusta koostuu keskeisten käsitteiden avaamisesta ja tutkimustiedon esille tuomisesta. Toimintatutkimus toteutetaan varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä, joten siksi on tärkeää avata varhaiskasvatuslakia sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteita. Varhaiskasvatukseen liittyy oleellisesti myös lasten osallisuus, joka näkyy myös kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa. Vertaissuhdetaitojen sekä itsesääätely-, vuorovaikutus- ja tunnetaitojen tukemisella on vaikutusta ryhmän toimintaan. Erilaisten taitojen harjoittelu on varhaiskasvatuksen tarjoamaa varhaista tukea sekä kiusaamisen ennaltaehkäisyä, joten nämä käsitteet ovat tärkeitä tässä toimintatutkimuksessa. Kiusaamisilmiön avaus on oleellista kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laadinnassa.

2.1 Varhaiskasvatus lapsen oikeutena

Varhaiskasvatuslain (540/2018) 2§ mukaan varhaiskasvatus on lapsen suunnitelmallinen ja tavoitteellinen kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuus, jossa painotetaan pedagogiikkaa. Varhaiskasvatuslain 3§ määrittellään kymmenen varhaiskasvatuksen tavoitetta. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää lasten iän ja kehityksen mukaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia sekä tukea oppimisen edellytyksiä, edistää elinikäistä oppimista ja tasa-arvon toteutumista inklusion mukaisesti. Tavoitteena on toteuttaa monipuolista pedagogista toimintaa ja tarjota myönteisiä oppimiskokemuksia sekä varmistaa kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen oppimisympäristö. Lain tavoitteena on järjestää lapsia kunnioittava toimintatapa, pysyvät vuorovaikutussuhteet lasten ja aikuisten välillä sekä edistää yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 2§, 3§.)

Aikuisten tehtävänä on tunnistaa lasten tuen tarpeet ja järjestettävä tarkoituksen mukaista tukea monialaisena yhteistyönä. Lasten yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja tulee kehittää sekä edistää lasten toimimista vertaisryhmässä ja yhteiskunnassa. Lapsella tulee olla mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Varhaiskasvatuksessa aikuiset toimivat yhdessä lapsen ja hänen huoltajansa kanssa tukeakseen lapsen tasapainoista kehitystä sekä kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistymistä. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3§.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on laadittu varhaiskasvatuslain perustella Opetushallituksessa. Varhaiskasvatusta toteutetaan ja paikalliset sekä lasten varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisesti. Varhaiskasvatuslaissa säädetään lapsen

oikeudesta varhaiskasvatukseen ja varhaiskasvatuksen tavoitteet. Viimeisin varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on tullut voimaan 1.8.2022, jossa tarkoituksena on luoda yhdenvertaiset edellytykset varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten kasvuun, kehitykselle ja oppimiselle. (Opetushallitus 2022, 7.)

Varhaiskasvatus on osa koulutusjärjestelmää Suomessa, ja se on tärkeä vaihe lapsen kasvun ja oppimisen polulla. Varhaiskasvatuksessa tuetaan lapsen oppimisen edellytyksiä, edistetään elinikäistä oppimista sekä koulutuksellisen tasa-arvon toteuttamista inklusion mukaisesti. Kaikkia lapsia koskee yhtäläiset oikeudet, tasa-arvoisuus, yhdenvertaisuus, syrjimättömyys, moninaisuuden arvostaminen, sosiaalinen osallisuus sekä yhteisöllisyys. Inklusiivisuus on kaikkia lapsia koskeva ja varhaiskasvatuksen järjestämiseen liittyvä periaate, arvo ja kokonaisvaltainen tapa ajatella. (Opetushallitus 2022, 7.)

Arvoperustassa yleisperiaatteina ovat lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus hyvinvointiin, huolenpitoon ja suojeluun, lapsen mielipiteen huomiointi, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo, inklusiivisuus sekä lapsen syrjintäkielto. Varhaiskasvatuksen oppimiskäsityksessä lapset kasvavat, kehittyvät ja oppivat muiden ihmisten ja lähiympäristön kanssa ollessa vuorovaikutuksessa. Lapset ovat lähtökohtaisesti uteliaita, innokkaita oppimaan, kertaamaan ja toistamaan asioita. (Opetushallitus 2022, 22-24.)

2.1.1 Oppiminen ja varhaiskasvatuksen oppimisympäristöt

Varhaiskasvatus on merkittävä osa lapsen kasvun sekä oppimisen polkua, ja varhaiskasvatuksessa luodaan perusta elinikäiselle oppimiselle. Varhaiskasvatuksessa lapset kasvavat, kehittyvät ja oppivat vuorovaikutuksessa toisten ihmisten ja lähiympäristön kanssa. Lapsi nähdään aktiivisena toimijana, ja he ovat uteliaita, haluavat oppia uutta, kerrata sekä toistaa asioita. Oppimista tapahtuu kaikessa toiminnassa, ja siinä yhdistyvät tiedot, toiminta, taidot, aistihavainnot, tunteet, keholliset kokemukset, ajattelu sekä kieli. Oppimista tapahtuu lasten havainnoissa ja tarkkaillaessa ympäristöä, jäljittelemällä muiden toimintaa, leikkien, liikkuen, tutkien, ilmaisussa ja taiteisiin perustuvassa toiminnassa. Oppimisen lähtökohtana on lapsen aiemmat kokemukset, mielenkiinnonkohteet ja osaaminen. Tärkeää on huomioida, että uusilla asioilla on yhteys lapsen valmiuksiin sekä kokemusmaailmaan. Kun lapsi voi hyvin ja olo on turvallinen, oppimista tapahtuu parhaiten. (Opetushallitus 2022, 19, 21–22.)

Myönteiset tunnekokemukset ja vuorovaikutussuhteet parantavat lapsen oppimista. Vertaisryhmään ja yhteisöön kuuluminen ovat osallisuuden ja oppimisen kannalta keskeisiä. Oppimiseen tulee saada tukea aikuisilta, ja kiinnostava, tavoitteellinen sekä haastava toiminta innostaa oppimaan uutta. Lasten on tärkeää saada onnistumisen kokemuksia toiminnastaan ja itsestään oppijana. Varhaiskasvatuksessa opitaan paljon asioita leikin kautta. Varhaiskasvatuksessa toimitaan yhteisönä, jossa aikuiset ja lapset oppivat toisiltaan sekä yhdessä. Erilaiset mielipiteet ja tunteet ovat sallittuja sekä uudenlaisia toimintatapoja kokeillaan rohkeasti. Oppivassa yhteisössä arvostetaan huomaavaista sekä kunnioittavaa käyttäytymistä. (Opetushallitus 2022, 22, 31.)

Kehitys ja oppiminen ovat lähellä toisiaan, ja ne ovat kietoutuneet toisiinsa yksilöllisesti sekä sosio-kulttuurisesti. Oppimista on kaikkialla, ja sitä tapahtuu kaiken aikaa. Lapsen osaaminen laajenee oppimisessa, jota jokainen lapsi toteuttaa itselleen ominaisella tavalla. Oppiminen varhaisvuosina on suotuisten olosuhteiden luomista lapsen luontaiselle toiminnalle, leikille. Opetuksen tarkoituksena varhaiskasvatuksessa on edistää lapsen oppimista sekä auttaa lapsia luomaan merkityksiä itsestään, toisista ihmisistä sekä ympäristöstä. Lapsia motivoidaan ja innostetaan opettelemaan uusia asioita käyttämällä erilaisia oppimisen tapoja. Opetuksessa hyödynnetään lasten uteliaisuutta sekä tutkimisen halua, ja siinä huomioidaan lasten kehittyvät taidot, mielenkiinnon kohteet, vahvuudet sekä tuen tarpeet. (Kronqvist 2017, 19; Opetushallitus 2022, 23.)

Oppimaan oppiminen sisältää osaamiseen, toiminnan, asenteiden ja uskomusten valmiuksia, jotka ohjaavat uuden oppimista sekä pitävät yllä itsensä kehittämistä. Yksilö ja ympäristö ovat vuorovaikutuksessa, jossa he tukevat toisiaan tiedoissa, taidoissa, asenteissa sekä toimintamalleissa. Oppimaan oppimisen pohja rakentuu jo sikiöaikana sekä varhaislapsuudessa, jolloin lapselle herätetään oppimisen ilo, uteliaisuus sekä halu oppia uutta. Oppimaan oppimisessa lasta ohjataan hallitsemaan omaa oppimistaan, häntä tuetaan oppimiseen liittyvissä ponnisteluissa sekä epäonnistumisissa. Tällainen opetus tukee lapsen persoonallisuuden kehittymistä, vahvistaa kuvaa oppijana sekä rohkaisee tarttumaan uusiin oppimishaasteisiin. (Vainikainen, Marjanen, Kupiainen, Gustavson & Hautamäki 2011, 11.)

Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöt ovat kehittäviä, oppimista edistäviä, inklusiivisia, terveellisiä, turvallisia sekä esteettömiä. Oppimisympäristöt ovat paikkoja, jossa on käytänteitä sekä välineitä, jotka tukevat lapsen kehitystä, vuorovaikutusta sekä oppimista. Käsitteenä oppimisympäristö sisältää fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden. Oppimisympäristöt rakennetaan yhdessä lasten kanssa, jolloin lapsille löytyy mieluista tekemistä ja tilaa liikkumiseen, leikkeihin, peleihin sekä lepoon. Hyvin rakennettu oppimisympäristö tukee lasten osallisuutta, yhdenvertaisuutta sekä sukupuolten tasa-arvoa. Oppimisympäristöissä toteutetaan monenlaista pedagogista toimintaa, ja tilat ovat muunneltavia. Henkilöstön tulee huomioida oppimisympäristöissä lasten mielenkiinnon kohteet sekä yksilölliset tiedot ja tarpeet. Lasten leikit, ideat sekä heidän tekemänsä työt näkyvät oppimisympäristöissä. (Opetushallitus 2022, 34.)

Oppimisympäristöissä toimitaan erilaisissa ryhmissä, joissa jokaisella on mahdollisuus osallistua vuorovaikutukseen sekä toimintaan. Yhteiset säännöt sekä toimintatavat luovat turvallisen, muita kunnioittavan ilmapiirin sekä yhteisvastuullisen oppimisympäristön. Turvallisessa ympäristössä erilaisten tunteiden näyttäminen on sallittua, ja aikuisten tehtävänä on auttaa lapsia ilmaisemaan tunteitaan sekä itsesääätelyssä. Oppimisympäristöjen tulee vahvistaa yhdenvertaisuutta sekä sukupuolten tasa-arvoa. Luonto, pihat, leikkipuistot ja muut rakennetut ympäristöt ovat oppimisympäristöjä, joissa on mahdollisuuksia leikkiin ja tutkimiseen sekä liikunta- ja luontoelämyksiin ja oppimiseen. Lasten saatavilla tulee olla monipuolisia, ikätasoisia, turvallisia ja pedagogisia leikki- ja toimintavälineitä. Varhaiskasvatuksessa hyödynnetään myös digitaalisia välineitä. (Opetushallitus 2022, 34–35; Opetushallitus 2024.)

Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöjä kehitetään niin, että varhaiskasvatuksen tavoitteet voidaan saavuttaa ja, että ne edistävät lasten itsetunnon ja sosiaalisten sekä oppimisen taitojen kehittymistä.

Oppimisympäristöissä tulee huomioida ergonomia, ekologisuus, viihtyisyys, esteettömyys, valaistus, akustiikka, sisäilma sekä siisteys. Teknologia ja inklusiivisuus ovat osana lasta osallistavaa ja monipuolista oppimisympäristöä, jossa toteutetaan monenlaista pedagogista toimintaa. (Opetushallitus 2024.)

Oppimisympäristöjen suunnitteluun kiinnitetään enemmän pedagogista huomioita, koska ne vaikuttavat oppimisilmapiiriin sekä oppimistuloksiin monilla tavoilla. Rakenteelliset tekijät oppimisympäristöissä vaikuttavat kognitiivisiin prosesseihin sekä oppimishalukkuuteen emotionaalisen hyvinvoinnin ja turvallisuuden tunteen kautta. Oppimisympäristöt voivat vaikuttaa lasten keskinäisiin sekä lasten ja aikuisten väliseen vuorovaikutukseen. Yhteiskunnassa tapahtuvat kehitykset tiedon lisääntymisestä edellyttävät muutoksia oppimisprosesseihin sekä oppimisympäristöjen suunnitteluun. (Arndt 2012.)

Nyman (2020) on tutkinut tutkimuksessaan fyysisen oppimisympäristön merkitystä varhaiskasvatuksessa leikin näkökulmasta. Tavoitteena tutkimuksessa oli etsiä perusteluja fyysisen leikki- ja oppimisympäristöjen vaikuttavuudesta tutkimustiedon sekä konkreettisen kehittämistyön avulla. Tutkimus vahvisti sen, että fyysisellä leikki- ja oppimisympäristöllä on vaikutusta lasten leikkiin, leikin laatuun sekä aikuisten leikkiin osallistumiseen. Oppimisympäristöjen tuella leikit monipuolistuivat sekä tulivat pitkäkestoisemmiksi. Lapset sitoutuvat leikkiin vahvemmin, ja tilat vaikuttivat positiivisesti ryhmäytymiseen. Leikkiä leikittiin enemmän ryhmänä tai uusien kavereiden kanssa. Lapset ottivat aikuisia useammin leikkiin mukaan, ja aikuiset koettiin enemmän kanssaleikkijöinä. (Nyman 2020, 2, 68.)

Useissa amerikkalaisissa tutkimuksissa on todettu, että monipuolisia luonnonelementtejä sisältävät ulkoilmaoppis- ja leikkiympäristöt rikastuttavat sekä edistävät lasten kehityksen, terveyden ja hyvinvoinnin kannalta merkityksellisiä osa-alueita. Tutkimusten tuloksista huolimatta ulkoilmaoppimisympäristöjä ei mainita kansallisissa standardeissa, ohjeissa ja säädöksissä, jolloin ne jäävät suurelta osin huomiotta varhaiskasvatuksen laadun parantamisessa. Lapset, jotka hyötyisivät eniten ulkoileikeistä ja -oppimisympäristöstä, pääsevät harvemmin niihin. Ulkoleikki- ja oppimisympäristöt parantavat itsesääätelyä, keskittymistä, edistävät fyysistä kuntoa, itseluottamusta ja karkeamotorista kehitystä, lisäävät ruokahalua, parantavat akateemista suoritusta sekä kognitiivista kehitystä. (Cooper 2015, 85-86.)

2.1.2 Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa/varhaisena tukena

Varhaiskasvatuslain (540/2018) 3 § mukaan ensimmäisenä tavoitteena on edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia. Positiivinen pedagogiikka on yksi positiivisen psykologian suuntaus, jossa positiivisen psykologian tutkimustietoa hyödynnetään opetuksessa ja kasvatuksessa. Positiiviseen pedagogiikkaan liittyy lapsilähtöiset toimintatavat sekä osallisuuden tukeminen, jossa lapsi on aktiivinen toimija ja hänelle luodaan mahdollisuus käsitellä omia kokemuksiaan ja tunteitaan. Oppimisympäristössä tehdään ratkaisuja, jotka mahdollistavat lapsen aktiivisen osallistumisen ja kehittymisen oman tasonsa mukaan. Opettajan tehtävänä on auttaa lasta tunnistamaan omia vahvuuksiaan sekä tunteita ja tarjota tilaisuuksia jakaa

kokemuksia muiden lasten kanssa. Merkitykset rakentuvat sosiaalisissa suhteissa ja ne vaikuttavat lasten hyvinvointiin. (Ranta 2021, 19–20; Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3§.)

Varhaiskasvatusta ohjaavat asiakirjat eivät pohjaudu positiiviseen pedagogiikkaan, mutta ohjausasiakirjoissa olevien teemojen perusteella on mahdollista käsitellä positiivista pedagogiikkaa. Teemat ovat lapsen myönteinen oppimismotivaatio, oppijan myönteinen minäkäsitys ja myönteinen oppisilmäpiiri sekä sosiaalinen ympäristö. (Ranta 2021, 20.) Ranta (2020) on tarkastellut väitöstutkimuksessaan sitä, kuinka varhaiskasvatuksessa opettajat voivat tukea lapsen oppimismotivaatiota, lapsen myönteistä minäkuvaa oppijana sekä myönteistä oppisilmäpiiriä ja sosiaalista ympäristöä. Tutkimuksen tuloksena syntyi varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen positiivinen pedagogiikka VEPP. Tutkimuksen tulosten mukaan varhaiskasvatuksen opettajat toteuttavat sisältöjä erilaisilla tavoilla, ja toteuttaminen on epäjohdonmukaisempaa alle kolmevuotiaiden lasten ryhmissä. Lasten autonomian sekä vuorovaikutussuhteiden tukeminen koetaan haastaviksi alle kolmevuotiaiden ryhmissä. Tutkimuksesta saa tietoa siitä, miten voidaan tukea opettaja-lapsi suhteen rakentumista, huomioida lasten positiivisia oppimiskokemuksia, tukea lasten autonomiaa ja tukea lasten sekä aikuisten välisiä vuorovaikutussuhteita. (Ranta 2020, 4–5.)

Positiivinen pedagogiikka on lasten hyvinvoinnin edistämistä. Positiivisessa pedagogiikassa hyväksytään ja arvostetaan lapsia sellaisena kuin he ovat. Varhaiskasvatuksessa keskitytään hyvään, suhtaudutaan asioihin myönteisesti ja uskotaan lasten mahdollisuuksiin. Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa on välittävää kohtaamista, pedagogista rakkautta sekä korkealaatuista pedagogista toimintaa. Positiivinen kasvatus ei kuitenkaan ole ongelmien mitätöintiä, jatkuvaa kehumista eikä tuen tarpeiden huomiotta jättämistä. Positiivinen pedagogiikka näkyy ihmisten välisissä kohtauksissa, sen hyvät vaikutukset heijastuvat vuorovaikutussuhteisiin. (Leskisenoja 2019, 43, 48; Uusitalo & Vuorinen 2020, 187.)

Varhaiskasvatuksessa kiinnitetään huomiota lasten vahvuuksiin ja osaamiseen. Pedagogisesti taitava kasvattaja tunnistaa ja huomioi lasten osaamisen, vahvuudet, kiinnostuksen kohteet ja yksilölliset tarpeet. Positiivisessa pedagogiikassa opetuksessa huomioidaan jokaisen lapsen vahvuudet, panostetaan lämpimään ja turvalliseen vuorovaikutukseen sekä vahvistetaan itsetuntoa ja korostetaan myönteisten tunteiden merkitystä oppimisessa ja itsetunnon vahvistamisessa. Lapsi on aktiivinen toimija ja merkitysten antaja. Kun lapsen vahvuuksia, voimavaroja, kiinnostuksen kohteita ja osaamista huomioidaan, tuetaan myönteistä kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Positiiviseen pedagogiikkaan liittyy sisäinen motivaatio, koska lapsen kasvun ja oppimisen kannalta on tärkeää tunnistaa lapsen vahvuudet ja mikä motivoi lasta. Varhaiskasvatuksessa on tärkeää huomioida, että jokainen lapsi tuntee itsensä hyväksytyksi omana itsenään ja ryhmän jäsenenä. Myönteisen minäkuvan kehittymistä tuetaan kannustamalla ja antamalla mahdollisuuksia onnistumisiin. (Kangas & Lastikka & Karlson 2021, 68–69.)

Positiivisen pedagogiikan tavoitteena on tukea lasten hyvinvointia ja oppimista. Hyvinvointi ja oppiminen rakentuvat toimintaympäristöjen sekä lapsen välisessä vuorovaikutuksessa. Kasvatuksen lähtökohdina ovat asiat, jotka kannattelevat lapsia, tekevät oppimisestä mielekäästä sekä saavat lapset tuntemaan oppimisen iloa. Positiivisen pedagogiikan toteutumisessa arjessa lasta kannustetaan omien elämäkokemusten havainnointiin ja vahvuuksien sekä tunteiden tunnistamiseen. Lapsi on

aktiivinen toimija, jolla on mahdollisuus kokemusten sekä tunnetilojen dokumentointiin. Lapselle annetaan mahdollisuus jakaa ja käsitellä tunteitaan sekä kokemuksiaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Jakamalla omia kokemuksiaan ja elämäänsä, lapsi oppii arvostamaan itseään sekä toisia. (Kumpulainen & Mikkola & Rajala & Hilppö & Lipponen 2014, 225, 228, 231, 233, 239.)

2.2 Osallisuus varhaiskasvatuksessa

Suomen perustuslaissa (731/1999, 6§) määritellään lasten kohtelusta tasa-arvoisina yksilöinä ja, että heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitykseen sopivalla tavalla (Suomen perustuslaki 731/1999, 6§). Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsen näkemykset on huomioitava lapsen kehitystason ja iän mukaan, jolloin lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskeissa asioissa (Lapsen oikeuksien sopimus 1989). Varhaiskasvatustuksen 20§ (540/2018) mukaan lapsen mielipide ja toivomukset pitää selvittää varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteuttaessa ja arvioitaessa huomioiden lapsen ikä ja kehitys. Myös lapsen huoltajille on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa sekä heille on järjestettävä säännöllisesti mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin. (Varhaiskasvatustuksen laki 540/2018, 20§.)

Osallistuminen ja vaikuttaminen on perustana demokraattiselle ja kestäväälle tulevaisuudelle. Varhaiskasvatuksessa tehtävänä on kannustaa oma-aloitteisuuteen sekä tukea osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja. Lapset tulee kohdata arvostavasti, heidän ajatuksiaan pitää kuunnella ja aloitteisiin vastata. Lapset osallistuvat toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin henkilöstön kanssa. Osallistumalla lapset oppivat vuorovaikutustaitoja, yhteisten sääntöjen ja luottamuksen merkitystä, käsitystä itsestään, itseluottamus kasvaa sekä sosiaaliset taidot muovautuvat. Vuorovaikutus on tärkeä osa osallisuuden pedagogiikkaa, jolloin lasten osallisuus rakentuu lapsen ja henkilöstön sekä ryhmän ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa. Inklusiiviseen toimintakulttuuriin kuuluu osallisuuden, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen, jossa lasten, huoltajien ja henkilöstön aloitteita sekä näkemyksiä arvostetaan. Osallisuuden kautta lasten ymmärrys yhteisöstä, oikeuksista, vastuusta ja valintojen seurauksista kehittyvät. (Kangas ym. 2021, 74; Opetushallitus 2022, 27, 32.)

Osallisuus varhaiskasvatuksessa tarkoittaa sitä, että lapsi on osa ryhmää, yhteisöä sekä siinä tapahtuvaa vuorovaikutusta. Lasten aloitteita, näkemyksiä ja mielipiteitä pitää arvostaa, kuulla sekä huomioida. Lapsilla pitää olla mahdollisuuksia vaikuttaa elämäänsä liittyviin asioihin, tulla ymmärretyksi sekä hyväksytyksi. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa korostetaan lapsilähtöistä pedagogiikkaa, jossa korostuu lapsen osallisuus. Pedagogisen toiminnan tulee tarjota lapsille mahdollisuuksia aktiiviseen toimijuuteen, toiminnan ideointiin, suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin sekä heidän mielenkiintonsa kohteet tulee huomioida toiminnassa. Lasten osallisuuden mahdollistaminen innostaa ja haastaa tarkastelemaan pedagogista toimintaa sekä tekemisen tapoja tulee pohtia uudesta näkökulmasta. (Opetushallitus 2023b.)

Osallisuus on monitahoinen ilmiö, joka tarkoittaa muun muassa osallistumista, toimimista, liittymistä, kokemista, suhteissa olemista, kuulumista sekä vaikuttamista. Osallisuutta voidaan varhaiskasvatuksessa tarkastella erilaisista näkökulmista. Oikeusnäkökulman mukaan lapset edustavat yhteiskunnal-

lisiä demokraattisia arvoja, jolloin he ovat osaavia vaikuttamisen taitojen käyttäjiä. Osallisuus on lapsen pysyvä ominaisuus. Oppimisenäkökulmassa osallisuus on taito, jota harjoitellaan varhaiskasvatuksessa. Lapset saavat osallistua aktiivisesti omaan oppimiseen sekä olla toimijoita omassa kehityksessään. Osallinen oppiminen on oppimista, jossa lapsi on aktiivinen toimija. Lapsi osallistuu yhteistoinnillisesti ja vuorovaikutteisesti toimintaan, hän tulkitsee sitä sekä pyrkii muokkaamaan ympäristöään ja omaa toimintaansa suhteessa ryhmän toimintaan. (Kangas ym. 2021, 74–75.)

Osallisuus on keskeistä lähes kaikessa tavoitteellisessa toiminnassa lasten kanssa. Perusedellytyksiä osallisuudelle ovat dialogi, vuorovaikutus sekä yhteys. Prosessina osallisuus voi olla jatkuvaa, kehittyvää sekä kasvavaa, jolloin toimintaa voidaan tehdä koko toimintakauden ajan ja huomata samalla kehittyminen. Osallisuudelle luotujen puitteiden pitäisi aina luoda osallisuuden monimuotoisuudelle yhdenvertaiset ilmenemisen ja toteutumisen mahdollisuudet. Tärkeää on huomioida, että viesti ja sisältö ovat merkityksellisiä myös silloin, kun lapsen osallisuus ei näkyisi päällepäin aktiivisena. Lapsella voi olla luontainen taipumus ujouteen, halusta ensin tunnustella, asettua tarkkailijan asemaan tai hetkellisestä arkuudesta. Aktiivisuuden vähyyks voi johtua myös erilaisista kommunikaation haasteista esimerkiksi kielimuurista, kulttuurisista eroista tai aiemmista huonoista kokemuksista. (Olkola 2022, 26–28.)

Osallisuus on toimijuutta, joka toteutuu vuorovaikutustilanteissa ja edellyttää vastavuoroisuutta läsnä olevien kesken. Lapsilla on oikeus osallisuuteen varhaiskasvatuksessa, ja henkilöstön tulee kuulla ja kunnioittaa lasten mielipiteitä ja ajatuksia. Kuulluksi tulemisen lisäksi osallisuuteen kuuluu myös lasten osallisuus päätöksentekoon. Lapsilla tulee olla mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä liittyviin asioihin sekä tulla hyväksytyksi omana itsenään. Lapset voivat osallistua aikuisten rinnalla esimerkiksi toiminnan suunnitteluun sekä toteuttamiseen. Lapsille tulee tarjota monipuolisia kokemuksia omasta osaamisesta sekä taitavuudesta. Osallisuus on yksilön oikeuden lisäksi yhteisöllinen ilmiö, joka syntyy ja kehittyy vuorovaikutuksessa eri henkilöiden kesken. Osallisuus on vertaisryhmään sekä yhteisöön kuulumista, jossa jaetun osallisuuden kokemukset ovat keskeistä oppimisessa ja osallisuudessa. (Kangas ym. 2021, 76; Turja & Vuorisalo 2022, 46-47.)

Lasten osallisuuden osatekijät voidaan tiivistää kuuteen osatekijään: oikeus iloita itsestään, oikeus ilmaista itseään, tulla kuulluksi ja kuunnella muita, oikeus oppia ja saada turvaa, oikeus omatoimisuuteen ja osallistumiseen yhteiseen suunnitteluun, oikeus vaikuttaa sekä oikeus kokonaisvaltaiseen yhteisölliseen kohtaamiseen. Lapsella on myös oikeus olla ryhmän jäsen, jossa jokainen tuntee osallisuuden eri tavalla. Ryhmä muuttuu sen mukaisesti, mitä sen jäsenet tarvitsevat. (Kangas ym. 2021, 76–78.)

Lasten osallistuminen toiminnan suunnitteluun tulee olla yksi toiminnan lähtökohdista. Vastuun ja vallan antaminen lapsille on oltava harkittua sekä rajattua, ja sen tulee sisältyä yhteisesti asetettuihin tavoitteisiin. Lasten osallisuus, vastuun ottaminen toiminnan suunnittelusta sekä itsenäisestä toteutuksesta riippuvat lasten iästä, valmiuksista, lapsiryhmästä sekä toiminnan tavoitteista. Toiminnan suunnittelussa aikuisten tehtävänä on tehdä valmistelevaa työtä, jossa sovitaan yhteisistä tavoitteista, toiminnan sisällöistä ja ohjauksen keinoista tavoitteiden saavuttamiseksi. Tärkeitä sovitavia asioita ovat säännöt, lapsiryhmässä käytettävät ohjauskeinot ja vuorovaikutuksen laatu. Etukäteen suunnittelu mahdollistaa itsesäätelyn tukemiseen liittyvien asioiden huomioiden. Yhteisten

tavoitteiden sekä sovittujen ohjauskeinojen avulla aikuiset toimivat johdonmukaisesti sekä varmemmin yllättävissäkin tilanteissa. Suunnittelu auttaa myös ennakoimaan tilanteita, jotka voivat olla lapsille haasteellisia. (Eklund & Heinonen 2011, 216–218.)

Karvi teetti vuonna 2021 tutkimuskatsauksen, jossa tehtävänä oli selvittää, millaisia lasten osallisuutta tukevia menetelmiä varhaiskasvatuksessa on tutkimuksissa käytetty, millaisia haasteita ja mahdollisuuksia liittyy menetelmiin sekä millainen rooli lapsilla on aineistonkeruun vaiheissa. Tutkimuskatsauksen tiedon avulla voi kehittää tukimateriaalia varhaiskasvatukseen henkilöstölle lasten osallisuuden edistämisestä. Tutkimuksessa muodostui kuusi menetelmäkategoriaa: monimenetelmällisyys ja mosaiikkilähestymistapa, visuaaliset menetelmät, havainnointi ja etnografia, lapset toimijoina ja tutkijoina, kieliperustaiset menetelmät sekä luovat ja leikkiperustaiset menetelmät. (Rissanen 2022, 5, 8.)

Tutkimuksessa esitellyt menetelmät liittyvät lapsuudentutkimuksen lapsikäsitteeseen, jonka mukaan lapsi on kyvykäs oman elämänsä kuvaaja ja arvioija. Lasten osallisuutta tukevien menetelmien käyttäminen arjessa vaatii henkilöstöltä eettistä pohdintaa ja ryhmän henkilöstön sekä lasten välisten suhteiden tarkastelua. Toiminnan suunnitteluun ja arviointiin ei voida hyödyntää vain yksittäisiä menetelmiä tai keinoja tavoittaa lapsen mielipide, vaan tärkeää on henkilöstön ymmärrys osallisuudesta. Henkilöstön tulee huomioida toimintaa tukevat rakenteet, oma toiminta lasten osallisuuden vahvistamisessa sekä tukea lapsia ajatusten ilmaisussa ja huomioida lasten mielipiteet asiaankuuluvasti. Osallisuudessa on tärkeää pohtia yhdenvertaisuutta ja inklusiivisuutta, ketkä lapsista voivat, saavat ja pystyvät osallistumaan toiminnan suunnitteluun sekä arviointiin. Menetelmien hyödyntäminen ei takaa sitä, että jokainen lapsi pääsee osalliseksi arjen suunnitteluun ja arviointiin. (Rissanen 2022, 20.)

2.2.1 Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvo varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksessa lapsiryhmissä on erilaisia ja yksilöllisiä lapsia, jotka tekevät ryhmistä moninaisia. Yhdenvertaisuus kasvatuksessa tarkoittaa tilaisuuksien ja mahdollisuuksien antamista oppimiseen kaikille lapsille. Korkealaatuiseen opetukseen kuuluu tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Lähtökohdina varhaiskasvatuksessa ovat lapsiryhmän moninaisuuden huomiointi pedagogisena rikkautena, avartavana oppimisympäristönä, syrjinnän vastustaminen sekä inklusion periaatteiden noudattaminen. Yhdenvertaisessa oppimisyhteisössä emotionaalinen turvallisuus sekä luottamus ovat keskeisessä asemassa. Aikuisten tärkein velvollisuus yhdenvertaisuuden edistämisessä on luoda ilmapiiri, jossa lapset oppivat, että on tärkeää kuunnella toisia omien näkökantojen esille tuomisen lisäksi. Aikuiset näyttävät omalla esimerkillään kykyä kuunnella sekä arvostaa toisten sanomisia. (Eerola-Pennanen & Turja & Lipponen 2022, 199, 205, 207.)

Yhdenvertaisuudessa kaikki ovat samanarvoisia eikä ketään saa syrjiä sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun yksilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisina yksilöinä. Heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehityksen vastaavalla tavalla. (Suomen Perustuslaki 731/1999, 6§.) Yhdenvertaisuuteen liittyy myös tasa-arvo ja tasaveroisuus, jolloin jokaisella on oikeus olla kokematta

syrijintää. Kokemus syrjinnästä on yksilöllinen ja riippuvainen yksilön lähtökohdista sekä kokemuk-
sista. (Kangas ym. 2021, 53.)

Tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuvaa syrjintää sekä edistää naisten ja mies-
ten välistä tasa-arvoa. Tarkoituksena on estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuoleen perustuvaa
syrjintää. Varhaiskasvatuksessa tulee huolehtia siitä, että tytöillä ja pojilla on samanlaiset mahdolli-
suudet osallistua varhaiskasvatukseen, ja että varhaiskasvatus tukee lain toteutumista. Tasa-arvoa
edistetään varhaiskasvatuksessa huomioiden lasten ikä ja kehitys. Varhaiskasvatuksessa on laadit-
tava tasa-arvosuunnitelma yhteistyössä henkilöstön kanssa. Myös lapsille on annettava mahdollisuus
osallistua suunnitelman laatimiseen huomioiden lasten ikä ja kehitys. Tasa-arvosuunnitelma voi olla
osana muuta toimipaikan suunnitelmaa. Tasa-arvosuunnitelman pitää sisältää selvitys varhaiskasva-
tuspaikan tasa-arvotilanteesta, toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi ja arviointi aikaisemman suun-
nitelman toimenpiteiden toteutuksesta sekä tuloksista. Suunnitelmassa on huomioitava vuorovaiku-
tus, ohjaus, lasten osallisuus, käytettävät materiaalit, huoltajien kohtaaminen sekä seksuaalisen ja
sukupuoleen kohdistuvan häirinnän ehkäisy ja poisto. Tasa-arvosuunnitelma voidaan laatia enintään
kolmeksi vuodeksi kerrallaan. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986, 1§, 5§, 5b§.)

Tasa-arvo on tärkeä arvo varhaiskasvatustilaisissa, varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sekä esi-
opetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Tasa-arvolla on Suomessa vankka asema, jolloin sen
oletetaan olevan saavutettu ja itsestään selvä asia. Tasa-arvon edistäminen vaatii sukupuolisensitiivi-
syyttä, jota voidaan saavuttaa kouluttamalla henkilöstöä tasa-arvo-osaamisessa sekä varhaiskasva-
tuksen arjen havainnoinnissa ja suunnittelussa. (Kangas ym. 2021, 56.)

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmassa on tarkoituksena edistää tasa-arvoa sekä yhdenvertai-
suutta varhaiskasvatuksessa ja esi- ja perusopetuksessa. Iisalmessa on laadittu yhdenvertaisuus- ja
tasa-arvosuunnitelma myös varhaiskasvatukseen, koska esiopetusryhmiä on myös päiväkodeissa.
Suunnitelma täydentää käytössä olevia esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmia. Yhdenvertai-
suus- ja tasa-arvosuunnittelu on kehittämistyötä Iisalmen varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja perus-
opetuksessa. Lasten ja oppilaiden tietoisuus yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta on tärkeää kasvun
ja kehityksen tukemisessa sekä tärkeää tulevaa työelämää varten. Suunnitelma laaditaan yhteis-
työssä, josta vastaa päiväkodeissa päiväkodinjohtaja tai muu esimies yhdessä henkilöstön ja lasten
kanssa. Suunnitelma hyväksytään toiminta- ja lukuvuosisuunnitelman yhteydessä, ja siitä tiedote-
taan koko yhteisöä, huoltajia ja verkostoa. Suunnitelmaan kirjataan konkreettisia toimenpiteitä, ni-
metään vastuuhenkilöt ja sovitaan aikataulu epäkohtien poistamiseen. (Iisalmen kaupunki 2021b, 2,
7, 12.)

2.2.2 Inkluisio ja kolmitasoinen tuki varhaiskasvatuksessa

Inkluisio on tasa-arvoon pohjautuvaa kasvatusta, jossa mahdollistetaan osallisuus ja johon kaikkia
kannustetaan sekä ohjataan. Inkluisiossa ei syrjitä, ja vammaisuus, erilaisuus sekä moninaisuus on
rikkaus, josta iloitaan sekä sitä vaalitaan. Inkluisio on osallistumisen sekä oppimisen esteiden pois-
tamista, mutta se voidaan käsittää eri tavoin. Inkluisiossa jokaisella on oikeus oppia yhdessä toisten
kanssa, jolloin yhdenvertaiset mahdollisuudet ja osallisuus toteutuvat kaikille. (Jokinen 2022; Pihlaja
2021.)

Inklusiiossa tuki tuodaan lasten arjen elämään, jolloin varhaiskasvatuksen työntekijät oppivat uutta. Työntekijät oppivat, miten tukea lapsen kehitystä ja oppimista. Opetut asiat tulevat paremmin osaksi lapsen arkea sekä tuesta tulee vaikuttavampaa. Oppimisympäristö tulee muokata kaikille sopivaksi ja riittävä tuki tarjotaan omassa ryhmässä ja lähipalveluperiaatteella. Inklusiiossa on tarjolla riittävä määrä erityisopettajia opettajien työpareina sekä riittävät resurssit kaikkeen opetukseen. Ryhmäkoot tulee muokata tuen tarpeisiin vastaavaksi, ja ryhmissä tulee olla suvaitsevainen, kaikki huomioon ottava ilmapiiri. Lapsella on mahdollista saada erityisopetusta varhaiskasvatuksen erityisopettajalta. Kokoaikaista erityisopetusta voi saada integroidussa erityisryhmässä, jossa on erityistä tukea tarvitsevia lapsia, mutta suurimmalla osalla lapsista ei ole erityisiä tuen tarpeita. (Jokinen 2022; Pihlaja 2021.)

Inklusiivisuuden toteutumisen edellytyksenä on laadukas pedagoginen sekä erityispedagoginen osaaminen ja toiminta, lasten hyvinvoinnista huolehtiminen ja henkilöstön sitoutuminen inklusioon. Toimintakulttuurin inklusiivisuus vaatii inklusion johtamista, kehittämistä sekä toteutumisen arviointia. Arvioinnin avulla voidaan tehdä päätelmiä siitä, miten inklusiivisuus toteutuu varhaiskasvatuksessa. Arvioinnin pitää olla systemaattista ja monipuolista, ja sen tulee johtaa palveluiden sekä toiminnan jatkuvaan kehittämiseen. Inklusio pohjautuu käsitykseen lapsuuden itseisarvosta. Inklusiiossa huomioidaan myös yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuuden arvo, jotka turvaavat lapsen kehityksen ja oppimisen. (Harkoma, Kuusiholma-Linnamäki, Sarkkinen & Vlasov 2022, 86; Opetushallitus 2022, 28.)

Osallisuus liittyy merkittävästi inklusioon, jossa pohditaan, kuka osallistuu, mihin osallistuu ja kenen kanssa (Pihlaja 2009, 149). Inklusiiossa tavoitteena on jokaisen lapsen osallisuuden kokemus. Osa lapsista tarvitsee tukitoimia pystyäkseen osallistumaan vaikuttamistilanteisiin. Osallisuus on mahdollista kaikille, kun toiminta on strukturoitua, kun lapsen itsesäätelytaitoja tuetaan, kun toiminta on lapselle merkityksellistä ja lapsella on mahdollisuus toimia sekä olla aktiivinen. Mitä heikommat itsesäätelytaidot lapsella on, sitä enemmän toiminnan tulee olla strukturoitua, jotta lapsen yhdenvertainen mahdollisuus osallistumiseen toteutuisi. Osallistumisen tuen tarjoaminen on positiivista erityiskohtelua, jonka avulla yhdenvertaisuus toteutuu. Inklusiivisessa toimintakulttuurissa pitää huolehtia kaikkien lasten osallistumisen mahdollisuuksista kaikissa tilanteissa. (Loukomies & Laine 2023, 42-43.)

Inklusiivisuuden käsitettä ovat lähellä osallisuus, sosiaalinen osallisuus sekä yhteenkuuluvuus, joihin kaikkiin liittyy vuorovaikutus. Inklusiivisessa ympäristössä kaikkien lasten tulisi saada äänensä kuuluville kertomalla iloja, mieltymyksiä, harmejä sekä kritiikkiä. Jos lapsi on vuorovaikutuksessa muuten kuin puhuen, tämä voi vaikeuttaa lapsen näkökulman huomiointia. Sosiaalinen osallisuus on lapsen positiivista kanssakäymistä vertaisryhmässä. Yhteenkuuluvuus on jokaisen ihmisen perustarve, joka voidaan ajatella tunteena, emotionaalisina kuulumisen kokemuksina tai kuulumattomuuden, ulkopuolelle jäämisen ja ulossulkemisen kokemuksena. Lasten vertaissuhteet ovat merkittäviä pohdittaessa inklusiivisuuden toteutumista varhaiskasvatuksessa. Suomessa on tutkittu lasten osallisuutta, sosiaalista osallisuutta sekä yhteenkuuluvuutta lapsiryhmissä. Tutkimusten mukaan tukea tarvitse-

vien lasten osallisuus ei toteudu aina parhaalla mahdollisella tavalla. Lapset eivät kuitenkaan jää täysin yhteisen toiminnan ulkopuolelle, vaan myös tukea tarvitsevat lapset saavat kokea yhteenkuuluvuutta. (Viitala, Neitola, Syrjämäki, Viljamaa & Heiskanen 2021, 17, 19.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö on laatinut kehityksen ja oppimisen tuki sekä inklusiivisuus varhaiskasvatuksessa selvityksen, jossa työryhmä selvitti tuen toteutumista kokoamalla selvitys- ja tutkimustietoa, toteuttamalla valtakunnallisen kyselyn sekä järjestämällä huoltajille ja varhaiskasvatuksen järjestäjille pienryhmäkeskusteluja. Selvityksen pohjalta laadittiin ehdotus tuen mallista, tuen tehostamisen sekä erityisen tuen periaatteet, rakenteet ja muodot. Inklusion käsite oli selvityksen mukaan varhaiskasvatuksen ammattilaisille epäselvä. Lapset ovat eriarvoisessa asemassa kehityksen ja oppimisen tuen saatavuuden ja toteutumisen vaihteluiden vuoksi. Selvityksen jatko toimenpiteissä tuen toteutumista tulee yhdenmukaistaa ja lasten asemaa tasa-arvoistaa kirjaamalla lakiin tuen malli, vahvistaa henkilöstön osaamista ja kiinnittämällä huomiota vaatimaan tukeen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021a.)

Kolmitasoisen tuen malli on kirjattu varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Lapsella on oikeus varhaiskasvatuksessa saada yleistä, tehostettu tai erityistä tukea. Oikea-aikaisella, yksilöllisesti kohdennetulla ja lapsen tarpeiden mukaisella tuella parannetaan lapsen kehitystä, hyvinvointia sekä oppimista. Samalla lapsen ongelmien kasvamista, monimuotoutumista ja syrjäytymistä ehkäistään. Lapsen tuen lähtökohtana ovat hänen vahvuutensa ja oppimiseen, hyvinvointiin sekä kehitykseen liittyvät tarpeet. Tuki voi olla lapsen yksilöllisiin tuen tarpeisiin vastaamista sekä yhteisöllisiä ja oppimisympäristöihin liittyviä ratkaisuja. Tärkeää on huolehtia, että jokainen lapsi kokee itsensä hyväksytyksi omana itsenään sekä ryhmän jäsenenä. Kannustamalla ja onnistumisen kokemuksia luomalla tuetaan lapsen myönteisen minäkuvan kehittymistä. Lapsen tuki kirjataan lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan. (Opetushallitus 2022, 56.)

Lapsen tuki varhaiskasvatuksessa järjestetään yleisenä, tehostettuna tai erityisenä tukena inklusion periaatteiden mukaisesti. Tuen tasojen välillä siirrytään joustavasti ja taso arvioidaan yksilöllisesti. Lapsella on oikeus tukeen omassa lapsiryhmässä erilaisilla järjestelyillä eriyttämällä toimintaa, muuntelemalla ryhmiä sekä muokkaamalla oppimisympäristöjä. Lapselle määritellään sopiva tuen taso, mikäli laadukas pedagogiikka ei vastaa lapsen tarpeisiin. Tuen muodot tarkoittavat pedagogisia, rakenteellisia sekä hoidollisia tukitoimia, joista aloite voi tulla ryhmän henkilöstöltä, huoltajalta tai muilta asiantuntijoilta. Kun tuen tarve havaitaan, lapsella on oikeus saada tukea heti. Tuen saanti ei edellytä lääketieteellistä diagnoosia tai sosiaalihuollon lausuntoa. (Opetushallitus 2022, 56, 59–60.)

Lapsella on oikeus saada yleistä tukea heti tuen tarpeen ilmetyä kehityksen, oppimisen tai hyvinvoinnin edellyttämänä. Yleinen tuki on ensimmäinen keino lapsen tuen tarpeisiin vastaamisessa. Yleisessä tuessa tuki on lyhytkestoista sekä intensiteetiltään matalampaa. Tuki annetaan tarpeen ilmetessä, eikä hallintopäätöksen laatimista edellytetä. Kun yleinen tuki ei riitä, tukea on tarjottava tehostettuna tukena. Tehostettu tuki on voimakkaampaa ja yksilöllisempää. Tuki aloitetaan heti tarpeen ilmetyä, ja tukea annetaan niin kauan kun tarve tuelle on. Tehostettu tuki muodostuu useista tuen muodoista, jotka voivat ennaltaehkäistä myöhempää tuen tarpeiden moninaistumista. Lapsella on oikeus erityiseen tukeen, mikäli yleinen tai tehostettu tuki ei riitä. Erityistä tukea annetaan vam-

masta, sairaudesta, kehityksen viivästyästä tai muusta lapsen oppimisen ja kehityksen tuen tarpeesta. Erityinen tuki on vahvin tuen taso, ja tuki voidaan tarvittaessa aloittaa suoraan erityisen tuen tasolta. Erityinen tuki on jatkuvaa ja kokoaikaista, ja se muodostuu useista tuen muodoista sekä tukipalveluista. Tehostetun tai erityisen tuen edellytyksenä ei ole, että lapsi on saanut muuta tukea. Tehostetusta sekä erityisestä tuesta tehdään hallintopäätökset. (Opetushallitus 2022, 60–61.)

3 VERTAISUHTEET VARHAISKASVATUKSESSA

Varhaiskasvatuksessa on tavoitteena tukea lapsen kasvua, kehitystä, hyvinvointia, oppimista ja vertaissuhteiden muodostumista. Varhaiskasvatuksessa lapsi muodostaa käsityksen itsestään kaverina ja ryhmän jäsenenä. Vertaisten kanssa toimiessa opitaan uusia taitoja leikkien avulla sekä jaetaan kokemuksia. Vertaisryhmässä lapsi harjoittelee kavereiden kanssa tarvittavia vertaissuhdetaitoja, jossa leikkien aikana opitaan tuomaan ajatuksia esiin, kuuntelemaan muita ja tekemään kompromisseja. Hyvät vertaistaidot tukevat lapsen elämää aikuisuuteen asti mahdollistamalla vuorovaikutussuhteiden rakentamisen ja ylläpitämisen sekä myönteisen minäkuvan kehittymisen. Varhaiskasvatus on tärkeää aikaa vertaissuhdetaitojen perustan rakentamiselle. (Laaksonen 2022, 9–11.) Varhaiskasvatuksessa jokaiselle lapselle laaditaan lapsen varhaiskasvatussuunnitelma, johon kirjataan esimerkiksi lapsen mielenkiinnon kohteita. Suunnitelmassa ei usein huomioida lapsen vertaissuhteita eikä osoiteta niitä huomionarvoisiksi suunnitelman laatimisen kannalta. (Alasuutari, Heiskanen, Rantala & Vehkakoski 2023, 23.)

Lapsilla on erilaisia valmiuksia toisten kanssa toimimiseen, vertaissuhdetaitoja voi oppia ja harjoitella. Harjoittelua voi varhaiskasvatuksessa tehdä esimerkiksi ohjatuissa ryhmätilanteissa, pukemistilanteissa ja mielikuvitusleikeissä. Vertaissuhdetaidot ovat merkittävässä roolissa osallisuutta ja toimijuutta muodostettaessa, jotka vaikuttavat lapsen käsitykseen itsestään osana vertaisryhmää. Jokaisella lapsella on erilaiset taidot kohdata kavereita. Vertaissuhdetaitoja vahvistamalla ehkäistään esimerkiksi yksinäisyyttä ja kiusaamista. Hyväksytyksi tuleminen ja ystävyysuhteiden solmiminen ovat merkittäviä lapsuusiän kehitystehtäviä. Lapsen onnistuminen näissä kertoo hänen sosiaalisesta pätevydestänsä sekä sopeutumisesta. Hyväksytyksi tuleminen ryhmän tasolla ja läheiset ystävyysuhteet edistävät myönteistä kehitystä ja suojaavat lasta vaikeuksilta vertaissuhteissa. Hyväksytyksi tuleminen ja ystävyysuhteet vaikuttavat lapsen myöhempään kehitykseen. (Laaksonen 2022, 12, 20; Salmivalli 2008, 22.)

Päiväkodissa on usein lapsen ensimmäinen laaja vertaisyhteisö, jossa lapsi muodostaa erilaisia vuorovaikutussuhteita moniin ikätovereihin. Lapset tarvitsevat tasavertaisissa vertaissuhteissa erilaisia vuorovaikutustaitoja kuin omassa perheessä, ja vuorovaikutustaitoja harjoitellaan vertaissuhteissa. Vuorovaikutustilanteissa opitaan neuvottelemaan leikin säännöistä, odottamaan omaa vuoroaan ja ottamaan uusia kavereita mukaan leikkiin. Monia elämässä tarvittavia vuorovaikutustaitoja harjoitellaan jo alle kouluikäisten lasten vertaissuhteissa. Vertaisten kanssa toimiminen tukee lapsen sosioemotionaalista kehitystä ja tarjoaa valmiuksia luoda uusia kaverisuhteita. (Laaksonen 2014, 11, 13.)

Päiväkodin vertaisryhmässä lapsi saa toimia yhteisössä tasavertaisena jäsenenä. Laaksonen (2014) väitöskirjassa tutkittiin esikouluikäisten lasten vertaissuhdetaitoja ja vertaissuhteissa ilmenevää kiusaamista. Tavoitteena oli kartoittaa lasten vertaissuhdetaitoja, selvittää vertaissuhdetaitojen rakennetta ja tasoa, tunnistaa ja kuvata kiusaamisprosesseissa käyttäytymistä sekä tutkia vertaissuhdetaitojen ja kiusaamiskäyttäytymisen yhtymäkohtia. Tutkimuksen tavoitteena oli myös kehittää konkreettisia työkaluja vertaissuhdetaitojen arviointiin sekä kehittämiseen. Tutkimuksen mukaan vertaissuhdetaitojen yksilöllisellä ja tavoitteellisella harjoittelulla voidaan vahvistaa lapsen toimijuutta ja ehkäistä kiusaamista. Tärkeää on lapsen käyttäytymisen ja roolin tunnistaminen kiusaamisprosesseissa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Laaksonen 2014, 11, 15, 41.)

Varhaiskasvatuksessa lapset luovat suhteita vertaisiinsa. Lapset tekevät päätelmiä siitä, millainen ryhmän sosiaalisten suhteiden dynamiikka on sekä mikä heidän rooli omassa ryhmässä on. Vertaisvuorovaikutuksessa lapset harjoittelevat vuorovaikutustaitoja leikkiin liittymällä, leikkejä rakentamalla sekä sitä ylläpitämällä. Toisten lasten kanssa leikkiminen onkin usein lapsille tärkeintä tekemistä varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen ryhmä tarjoaa lapselle mahdollisuuksia oppia yhdessä viihtymistä, toisiin vaikuttamista sekä sitä, miten voi vaikuttaa siihen, mitä itselle tapahtuu. Kasvattajien tehtävänä on tukea lasten vertaissuhteiden kehittymistä kotiryhmissä. Lasten merkitystä toisilleen on käsitteellistetty vähän, eikä aina ymmärretä, että läheiset ja pysyvät ystävyysuhteet ovat tärkeitä myös pienille lapsille. Lapset vaihtavat kotiryhmiä, jolloin ei välttämättä huomioida lapselle kotiryhmässä muodostuneiden ystävyysuhteiden tärkeyttä. Läheisten kasvattajien turvaa ja hoivaa sekä vertaisryhmän merkitystä lapsen identiteetin kehityksessä ei tule pitää vähäisenä. (Valkonen 2021.)

Vertaissuhdetaitoja on mahdollista oppia sekä harjoitella. Vertaissuhdetaitojen tukeminen edellyttää aikuisten riittävää tietoa lapsen yksilöllisistä vahvuuksista sekä kehittämisen kohteista. Ryhmässä toimimisen taitoja voi harjoitella antamalla palautetta viestinnän tarkoituksenmukaisuudesta sekä auttaa lasta ymmärtämään pelisääntöjä. Vuorovaikutuksen ylläpitämisen ja vertaisten tukemisen taidoissa lapsia tulee ohjeistaa palautteen antamiseen sekä vastaanottamiseen ja konfliktien hallintaan. Vuorovaikutukseen liittymisen taidoissa kannustetaan lasta oma-aloitteisuuteen. Toisten huomioon ottamisen taidoissa on tärkeää huomioida toisten lasten ystävällinen kohtaaminen sekä loukkaamisen välttäminen. Osa lapsista pärjää kavereiden kanssa luonnostaan, ja toisilla voi olla vaikeuksia rakentaa ja ylläpitää vertaissuhteita. (Laaksonen & Repo 2017, 7.)

Ryhmässä toimiminen voi olla lapselle voimanlähde tai stressinaihe. Ryhmään kuulumisen vahvistaa lapsen itsetuntoa, suojaa kiusaamiselta ja on hyvää sosiaalisten taitojen harjoitusta. Lapsiryhmässä harjoitellaan yhdessä toimimista, kompromissien tekemistä, oman paikan ottamista sekä jämykkyyttä. Kaverit vaikuttavat lapsen minäkuvaan vuosien aikana lähes yhtä paljon kuin vanhemmat. Lapset, joilla on ystäviä, sopeutuvat helpommin uusiin ryhmiin, ovat itsevarmempia, avuliaampia ja yhteistyökykyisempiä sekä joutuvat harvoin ristiriitatilanteisiin. Tutkimusten mukaan lapsi voi kasvaa sosiaalisesti taitavaksi, vaikka ei kuuluisi mihinkään ryhmään. Ystävän puuttuminen ei ole suuri riski lapsen kehitykselle, jos lapsi pärjää lapsiryhmissä, ei ole torjuttu eikä kiusattu eikä itse kärsi yksinäisyydestä. Tärkeää on, että lapsella olisi yksi hyvä ystävä sekä hyvä keskusteluyhteys ja vahva tunneside vanhempiin. (Juusola 2017, 176, 183.)

Aikuisten sensitiivisyys, lämmin suhtautuminen sekä vastavuoroisuus auttavat lasta oppimaan toisiltaan. Vertaisryhmässä lapset oppivat esimerkiksi keskustelun aloitusta ja ylläpitämistä, leikkiin kutsumista, äänen käyttöä, arvostusta ja välittämistä, tunteiden ja tarpeiden tunnistamista sekä odottamista, vuorottelua ja jakamista. Aikuisten arvostuksella ja hyväksynnällä sekä vertaisryhmässä toimimalla lapsi oppii arvostamaan toisia, odottamaan ja haluamaan hyvää sekä itselle että muille. Nämä edistävät lapsen sosiaalisemotionaalista kyvykkyyttä. Opettajan tehtävänä on opettaa, ohjata ja tukea erilaisia sosiaalisia- sekä tunnetaitoja, sosiaalisten suhteiden rakentamista ja oman identiteetin kehittymistä. Lasten sosiaaliset- ja tunnetaidot kehittyvät yhteisön toiminnan ja vuorovaikutuksen kautta. (Neitola 2023.)

Varhainen vertaisvuorovaikutusohjelmassa käsiteltiin vertaissuhteiden ainutlaatuisuutta lapsen kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana. Vertaissuhteet eroavat kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana myöhemmän lapsuuden vertaissuhteista. Alle 3-vuotiaan lapsen vertaissuhteisiin vaikuttaa temperamentti sekä kiintymyssuhteet. Varhaisvuosien rajoitukset itsen ja toisten ymmärtämisessä rajoittavat yksilöllisiä vuorovaikutustaitoja sekä suhteiden muodostumista ikätovereiden kanssa. Tunteiden säätely pienillä lapsilla on erilaista, joka vaikuttaa vertaissuhteiden hallintaan. (Brownell & Hazen 2010.)

Girard, Girolametto, Weitzman ja Greenberg (2011) ovat tutkineet, miten varhaiskasvattajien osallistuminen koulutukseen vertaissuhteiden edistämisestä on vaikuttanut lasten aggressiiviseen ja prososiaaliseen käyttäytymiseen. Varhaiskasvattajia jaettiin satunnaisesti koe- ja kontrolliryhmiin, joista koeryhmän kasvattajat saivat täydennyskoulutusta vertaisvuorovaikutustaitojen helpottamisesta ja kontrolliryhmän aikuiset saivat koulutusta aikuisen ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta. Koeryhmän lapset käyttivät enemmän prososiaalista käyttäytymistä täydennyskoulutuksen jälkeen ja aggressiivinen käytös väheni pojilla. Tutkimuksen mukaan kasvattajien täydennyskoulutus, jossa keskitytään vertaisvuorovaikutuksen edistämiseen, parantaa lasten prososiaalisen käyttäytymisen käyttöä pienryhmien vuorovaikutuksessa. (Girard & Girolametto & Weitzman & Greenberg 2011.)

3.1 Itsesäätelytaitojen kehitys

Itsesäätely on lapsen kehittyvää taitoa malttaa mieltä ja jarruttaa toimintaa tilanteissa, jotka käynnistävät välittömän toiminnan tarpeen esimerkiksi pettymys-, jännitys-, pelko-, tai turhautumistilanteissa. Itsesäätely on mukautuva ja monitahoinen taito, jonka toiminnanohjauksen vahvistuminen mahdollistaa. Itsesäätely ei ole pysyvä ominaisuus, se muuttuu koko ajan aivojen neurobiologiseen kehitykseen nivoutuen. Se ei ole päällä- tai pois-tilassa, vaan se on liukuva taito, joka on kytköksissä voimavaroihimme. Kuormittuneena toimiva itsesäätely tarvitsee enemmän ponnisteluja. Itsesäätelyn taidot toimivat välillä sujuvasti ja välillä heikosti sekä vaikeasti. Toiminnanohjauksen avulla itsesäätely säätelee sisäistä tasapainoa sekä ulkoista käyttäytymistä tilanteeseen sopivaksi. Lapsella on jatkuvaa tasapainoilua tunteita, ajattelua sekä käyttäytymistä kiihdyttävien ja hillitsevien toimintaimpulsien välillä. Sääteleyä on ulospäin näkyvässä käyttäytymisessä sekä sisäisessä kyvyssä säädellä erilaisia tunteita, ajattelua sekä havaitsemista. Tähän vaikuttavat lasten ja aikuisten yksilölliset ominaisuudet sekä vuorovaikutus. (Matilainen & Puustinen 2021, 27-28; Sainio & Pajulahti & Sajaniemi 2020, 27-28.)

Varhaiskasvatuksen tärkeänä kehitystehtävänä on riittävien itsesäätelytaitojen oppiminen. Itsesäätelytaitoja tarvitaan myöhemmin koulussa sekä elämän hallinnassa. Varhaiskasvatuksessa aikuiset ovat merkittävässä asemassa lapsen itsesäätelytaitojen kehittymisen prosessissa. Heikko itsesäätely vaikeuttaa vertaissuhteissa toimimista sekä voi johtaa kiusaamisen kierteeseen. Aikuisen rauhallisella läsnäololla ja sensitiivisellä kohtaamisella voidaan mallintaa vahvoja itsesäätelytaitoja sekä viestittää turvallisesta ympäristöstä, jossa lapsi voi kehittyä ja kasvaa. (Sainio ym. 2020, 95.)

Itsesäätelyn taidot kehittyvät vuorovaikutuksessa kasvuympäristön kanssa. Aikuinen hoitaa vauvan puolesta paljon asioita, myös tunteiden säätelyä. Kun lapsi kasvaa, lapsi oppii itsesäätelyä, johon

kuuluu tunteiden ja muiden mielen sisältöjen säätelyminen. Myös toiminnanohjaus edellyttää itsesäätelyä, joka pohjustaa taitavuutta monella alueella. Kun lapsen tunteet, toiminta ja ajatukset ovat tilanteeseen sopivia, sosiaaliset suhteetkin sujuvat. Itsesäätely on tasapainottelua tilanteen kannalta sopivan suhtautumisen tavoittelua ja kohtuuden hakua. Temperamentti vaikuttaa pienen lapsen säätelyn valmiuksiin, ja lapsilla on synnynnäisiä eroja valmiuksissa reagoida ja kuinka voimakkaita reaktiot ovat. Itsesäätely jalostuu vuorovaikutuksessa lähiaikuisten kanssa. Kieli on tehokas apuväline säätelyyn, ja se tuo jäsenystä kaoottisuuteen ja itsen ohjaamiseen. Lapsen kielellisen kehityksen eteneminen vaikuttaa itsesäätelyn valmiuksiin. Lämmin, sensitiivinen, myötätuntoinen, kannustava sekä positiivinen kasvatusta tukevat itsesäätelyä. (Kärkkäinen 2017, 17, 19; Matilainen & Puustinen 2021, 38-39.)

Lapsen käsitys omista taidoistaan ja vahvuuksista vaikuttavat minäkuvan rakentumiseen. Itsesäätelytaitot heijastuvat lapsen arkeen ja tunneilmaisuunsa varhaiskasvatuksessa. Itsesäätely lapsella on kykyä säädellä tunteita, käyttäytymistä sekä kognitiivisia toimintoja kuten tarkkaavaisuutta. Toisten huomiointi, mielen malttaminen ja mielihyvän viivästys ovat esimerkiksi itsesäätelytaitoja. Lapsilla on valmiuksia itsesäätelytaitoihin, ja niitä voi myös harjoitella yhdessä aikuisten kanssa. Itsesäätelytaitoja voi harjoitella rauhallisissa tilanteissa, koska tunnekuohun keskellä lapsi ei pysty keskittymään harjoitteluun. Lapsen itsesäätelyyn vaikuttavat lapsen henkilökohtaiset tekijät, lapsiryhmä ja toiminta, aikuisten käyttäytyminen ja arvot, oppimisympäristöt, pedagoginen toiminta sekä johtaminen ja toimintakulttuuri. Lapsi, joka on impulsiivinen, joka ei osaa odottaa vuoroaan tai jonka on vaikea sopeutua rutiineissa tai keskusteluissa tapahtuviin muutoksiin, on altis vertaisten epäsuosiolle sekä syrjityksi tulemiselle. Jokainen lapsi tarvitsee tukea sekä aikuisen läsnäoloa itsesäätelykyvyn vahvistamisessa. (Koivula & Laakso 2022, 123; Laaksonen 2022, 49–51.)

Itsesäätelykyvyn avulla ihminen voi toimia mielekkäästi ja tavoitteellisesti sekä säädellä ja estää impulsseja. Itsesäätely liittyy koko elämänsäkaareen, ja se kehittyy koko ajan. Itsesäätely on kykyä säädellä tunteitaan, käyttäytymistään sekä kognitiivista toimintaa. Tunteiden ja käyttäytymisen säätely on ihmisen kykyä ymmärtää ja hyväksyä tunnekokemuksensa sekä kykyä säädellä tunteiden ilmaisuja ja niihin liittyviä toimintoja. Toiminnan tulee olla sosiaalisesti suotavaa sekä tavoitteiden mukaista. Kun tunteiden säätely kehittyy, se mahdollistaa monimutkaisemmat vuorovaikutussuhteet sekä joustavan vuorovaikutuksen ympäristön kanssa. Hankalat tunteet, kuten viha, pettymys tai suru aiheuttavat haasteita tunteiden ja käyttäytymisen säätelylle. Näiden tunteiden sosiaalisesti suotava ja hyvinvointia lisäävä ilmaisu vaatii harjoittelua, joka alkaa jo vauvaiässä. Lasten tunteiden säätelyssä tapahtuu nopeasti kehittymistä. (Aro 2011, 10–11.)

Itsesäätelyn onnistuessa lapsi pystyy suhteuttamaan omaa toimintaansa ympäristön odotuksiin. Kaikki lapset haluavat onnistua, saada myönteistä palautetta sekä toimia ohjeen mukaan. Onnistuneen tunteiden sekä käyttäytymisen säätelyn avulla pystymme välttämään käyttäytymistä, joka voi olla itsellemme tai muille vahingollista. Onnistuneella tunteiden ja käyttäytymisen säätelyllä pystymme sosiaaliseen vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa myös silloin, kun meillä on voimakkaita tunnekokemuksia. Tunteet eivät ole erillisiä prosesseja, vaan niillä on suora yhteys kaikkiin toimintoihin. Haasteena onkin hyväksyä ja tunnistaa tunnekokemukset sekä oppia säätelyä tunteiden

kokemuksia ja toimintaa. Käyttäytymisen säätely on kykyä toimia tilanteiden tai tavoitteiden vaatimalla tavalla. Kognitiivisen toiminnan säätelyllä tarkoitetaan kykyä säädellä tarkkaavaisuutta sekä muistia, jäsentää tietoa, luoda sääntöjä, kehittää strategioita ja suunnitella sekä arvioida toimintaa. Kognitiivisen kontrollin kehitys on lapsuusvuosina nopeaa, vaikka se jatkuu pitkälle toiselle vuosikymmenelle, koska esimerkiksi aivojen etuosien kehitys jatkuu sinne saakka. (Aro 2011, 11–12; Matilainen & Puustinen 2021, 27.)

Itsesäätely edistää tervettä kehitystä sekä myönteistä sopeutumista koko elämän aikana. Itsesäätelytaitojen puutteet ovat yhteydessä kielteisiin terveysvaikutuksiin, joten itsesäätelyn kehittyminen on tärkeää varhaislapsuudessa. Tutkimusten mukaan hoitosuhteet sekä ympäristö vaikuttavat itsesäätelyn kehittymiseen varhaislapsuudessa, mutta vertaisten vaikutusta itsesäätelytaitojen kehittämisessä on tutkittu vähän. Itsesäätely on harjaantuva taito, joka on sidoksissa tilannekohtaisiin tekijöihin sekä lapsen psyykkisiin ja fyysisiin voimavaroihin. Lapsen kykyyn säädellä tunteita tai keskittymistä vaikuttavat ympäristöt kodin ja varhaiskasvatuksen välillä. Erilaiset elämäntilanteet, lepo ja ravinto vaikuttavat myös osaltaan itsesäätelyyn. Kun lapsi oppii tunnistamaan ja säätelemään tunteitaan, pystyy hän sitoutumaan tarkkaavaisuutta ja keskittymistä vaativiin toimintoihin paremmin. Kun lapsi osaa säädellä itseään, hän pystyy tiedostamattaan vaikuttamaan ryhmän muiden lasten itsesäätelyyn, vuorovaikutukseen, toimintaan sitoutumiseen, sääntöjen noudattamiseen, vuoron odottamiseen ja oppimiseen. (Pahigiannis 2018; Ranta & Veijalainen 2020.)

Aivot muuttuvat jatkuvasti ympäristön ja toiminnan vaikutuksesta, joka on oppimisen perustana. Kun lapsi opettelee uutta asiaa, hermosolujen väliset yhteydet kytkeytyvät aivoissa. Itsesäätelyn taitoja voi opetella harjoittelemalla pysähtymistä, rauhoittumista sekä tarkkaavaisuuden keskittämistä. Voimallaus voi auttaa tunteiden ja käytöksen säätelyä haastavissa tilanteissa. Käyttäytymisen ja tunnesäätelyn haasteet voivat näkyä eri tavoin. Lapsen itsesäätelykyvyn haasteet voivat olla alisäätelyä sekä ylisäätelyä. Alisäätelyä on silloin, kun käytös on aggressiivista, uhmakasta tai levotonta, nämä näkyvät ulospäin. Ylisäätely on sisäänpäin suuntautuvaa, joka voi näkyä vetäytymisenä, jännityksenä ja arkana käyttäytymisenä. Ali- ja ylisäätely aiheuttavat haasteita lapselle, jolloin esimerkiksi vetäytyvä lapsi jää vertaisryhmän ulkopuolelle ilman tasapainoisia kaverisuhteita. (Kangas ym. 2021, 71; Laaksonen 2022, 52.)

Itsesäätelyä voi tukea leikeillä ja peleillä, joissa lapsi joutuu kontrolloimaan toimintaansa sekä lukemisella, joka edistää keskittymistä, rauhoittumista ja kielenkehitystä itsesäätelyn työkaluna. Lapsen itsesäätelyn kehitystä edistävät aikuisten asettamat rajat, säännöt sekä velvollisuudet. Kaikki asiat eivät voi olla kivaa, ja tietyt asiat vaativat ponnistelua. Jos lapselle ei synny tarpeeksi itsesäätelytaitoja altistavia kokemuksia, niin kohdatut velvoitteet tuntuvat turhautumisena. Lapsi ei voi päättää asioista, joista vastuu kuuluu aikuiselle. Liiallinen päätösvalta ja varhainen itsenäistyminen luovat lapselle välitöntä mielihyvää ja tunneperäisiä valintoja, jolloin merkitykselliset asiat jäävät vähemmälle. Itsesäätelytaito kehittyy vain, kun sitä joutuu käyttämään. (Ranta & Veijalainen 2020.)

Itsesäätelyn tukemisessa keskeistä on palautteen antaminen, ja se mistä palautetta annetaan, tulee toistumaan. Palautteessa kannattaa keskittyä myönteisen palautteen antamiseen ja jättää ei-toivottu käytös huomiotta. Myönteistä palautetta tulisi antaa pienistäkin asioista ja myös silloin, kun lapsi ei

osaa odottaa palautetta. (Eklund & Heinonen 2011, 224.) Itsesäätelytaitojen vaikeudet näkyvät tunnesäätelyn sekä käyttäytymisen haasteina. Käyttäytyminen voi olla tilanteeseen nähden epätarkoituksenmukaista sekä säätelyltä liian vähäistä tai liiallista. Haastavasti käyttäytyvän lapsen itsesäätelytaidot kehittyvät aikuisten johdonmukaisen ja myönteisen ohjauksen avulla. Ympäristön keskinäisen vuorovaikutuksen laatu vaikuttaa lapsen kasvuilmapiiriin, jolloin on tärkeää kiinnittää huomiota aikuisten väliseen, työntekijöiden ja vanhempien väliseen sekä ryhmän aikuisten ja lasten väliseen ilmapiiriin. (Laaksonen & Repo 2017, 10; Matilainen & Puustinen 2021, 47.)

Veijalainen (2020) tarkasteli artikkeliväitöskirjassaan, miten varhaiskasvatusikäisten itsesäätely heijastuu heidän kuvailemiinsa hallintakeinoihin, sukupuolten välisiin tunneilmaisuihin ja taitojen kokonaisuuteen. Itsesäätelyllä on merkitystä lasten arjessa varhaiskasvatuksessa, itsesäätely heijastuu lasten toimintoihin sekä lasten näkemyksiin varhaiskasvatuksessa. Tulosten mukaan lasten itsesäätelyllä on yhteys sosiaalisiin, kielellisiin, metakognitiivisiin ja motorisiin taitoihin, empatiaan sekä turvalliseen kiintymykseen varhaiskasvatuksen aikuisten kanssa. Hyvä ja kohtalainen itsesäätely ilmeni lasten kykyinä kuvitella ja ilmaista periksiantamattomia ja sinnikkäitä hallintakeinoja. Heikko itsesäätely ilmeni epätietoisuuden, luovuttamisen ja vetäytymisen hallintakeinoina. (Veijalainen 2020, 5, 13.)

Itsesäätely oli erilaista tytöillä ja pojilla. Tytöt olivat kaikissa itsesäätelyn luokissa enemmän neutraaleja ja rauhallisia. Pojilla, joilla oli heikot itsesäätelyn taidot, ilmaisivat enemmän aggressioita. Itsesäätely oli vahvasti yhteydessä lasten erityisen tuen tarpeeseen, jolloin heikon itsesäätelytaidon omaavat lapset kuuluivat selkeästi enemmän erityisen tuen piiriin. Heikko itsesäätely näkyi myös lasten välttelyä kohdata haastavia sekä vaikeita tilanteita, jolloin välttely voi estää minäpystyvyyden ja lähikehityksen vyöhykkeillä tapahtuvien oppimisprosessien kehitystä ja syntymistä. Varhaiskasvatuksessa onkin tärkeää tukea, ohjata ja rohkaista omalla lähikehityksen vyöhykkeellään heikon itsesäätelytaidon omaavia lapsia. Heikko itsesäätely vaikuttaa myös kyvyttömyyteen sopeutua ja toimia sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. Varhaiskasvatuksen henkilökunnan on tärkeää ymmärtää ja tunnistaa itsesäätelyyn liittyvät ongelmat, jotka voivat liittyä esimerkiksi lasten kyvyttömyyteen muodostaa ystävyys-suhteita ryhmässä. Itsesäätely heijastui varhaiskasvatuksessa jokapäiväiseen arkeen usein eri tavoin, jolloin itsesäätelyn merkityksen ymmärrystä tulisi tukea ja lisätä. (Veijalainen 2020, 5, 52–54.)

3.2 Vuorovaikutustaitojen tukeminen

Vuorovaikutus on laadukkaan pedagogiikan perusta, joka koostuu nonverbaalisesta ja verbaalisesta viestinnästä. Nonverbaalista viestintää ovat eleet, ilmeet, kehon asennot sekä äänensävyt, ja verbaalista viestintää on kielelliset ilmaukset. Vuorovaikutukseen kuuluu myös tunneilmapiiiri, jonka määrittely ja käsittely on haasteellisempaa. Tunneilmapiiiriä voi aistia, vaikka sanattomat ja sanalliset viestit ovat vähäisiä tai ne puuttuvat kokonaan. Lämpimässä tunneilmapiiirissä lapset ja aikuiset voivat hyvin. Emotionaalinen hyvinvointi on tärkeä osa oppimista sekä omana itsenään kehittymistä. (Ahonen 2023, 112–113.)

Lapsen ja aikuisen välillä olisi tärkeää olla lämmin ja myönteinen vuorovaikutussuhde, jonka kautta lapsi voi tuntea itsensä arvokkaaksi. Samalla häntä kannustetaan toimimaan odotusten mukaisesti. Lapsen käyttäytymistä voi ohjata toivottuun suuntaan kannustamalla ja antamalla myönteistä palautetta. Perusta myönteiselle vuorovaikutukselle luodaan luonnollisissa tilanteissa, jotka ovat lapselle ja aikuiselle mieleisiä. Aikuisen oma innostus kertoo lapselle siitä, että hän arvostaa lapsia siksi, että he ovat olemassa eikä vain siitä syystä, että lapset käyttäytyvät toivotunlaisesti. Yhdessä tekeminen ja oleminen vahvistaa lapsen ja aikuisen välistä suhdetta sekä tukee aikuisen kasvua kasvatelijana. (Eklund & Heinonen 2011, 222–223.)

Vuorovaikutuksen pohjalla on aina turva ja ehdoton rakkaus. Ihmisten kaksi suurinta synnynnäistä tarvetta on olla turvassa ja hyväksytyjä sellaisena kuin olemme. Turvassa ja rakkauden ilmapiirissä ihmisten on mahdollista kukoistaa ja kasvaa täyteen potentiaaliin. Sisäinen turvallisuuden tunne vaikuttaa hyvinvointiimme suuresti. Tutkimusten mukaan sisäinen turvallisuus tuo sisäistä motivaatiota ja auttaa tunnistamaan helpommin meitä miellyttävät asiat. Turvallisuus lisää myönteisiä tunteita, tukee tunteiden säätelyä ja helpottaa ajattelua sekä asioista suoriutumista. Ehdottomassa rakkautta hyväksymme toisen sellaisena kuin hän on, ja emme yritä muuttaa toista. Ehdoton rakkaus auttaa lasta hyväksymään itsensä ja rakastamaan itseään ehdoitta. (Mäkelä & Trogen 2022, 113, 115.)

Aikuisten sensitiivisyydellä ja vuorovaikutustavoilla on tutkimusten mukaan merkitystä lapsen kokonaisvaltaiselle kehitykselle. Aikuinen on vastuussa siitä, että hän edistää parhaalla mahdollisella tavalla lapsen kasvua sekä oppimista. Vuorovaikutuksessa perustana on tunnetilat, joissa vuorovaikutuksen osapuolet ovat. Tunnetila ohjaa lapsen ja kasvattajan välistä viestintää sekä toimintaa vuorovaikutustilanteissa, joissa lapsen tunnetilan hallinta voi joskus olla vaikeaa. Pienemmillä lapsilla tunnetilojen purkaminen sanoiksi on vähäistä, vaikka tilanne sen sallisi. Kasvattajan tehtävänä onkin osata tehdä tulkintoja lapsen muusta viestinnästä oman kehonkielen ja tunneilmaisun avulla. (Hurme & Kyllönen 2014, 77-79; Koivula & Laakso 2022, 125.)

Lämmin ja kannustava vuorovaikutus aikuisten ja lasten välillä luovat perustan oppiselle. Vuorovaikutukseen kuuluu, kuinka lasta tuetaan, kommunikoidaan heidän kanssaan, lähestytään ja reagoidaan asioihin. Vuorovaikutus voi vaikuttaa siihen, miten lapset oppivat ja kasvavat sekä heidän itsetuntoonsa. Positiivisella, vastavuoroisella sekä tarkoituksellisella vuorovaikutuksella saadaan parhaita tuloksia. Tällöin lapsista tulee onnellisempia terveempiä, luottavaisempia sekä innostuneempia oppiessaan. Tutkimusten mukaan stimuloiva ja kohdennettu vuorovaikutus aikuisen ja lapsen välillä on tärkeää jo varhaiskasvatuksessa. Tutkijoiden mielestä lasten ajattelutaitojen sekä tiedon lisääminen vuorovaikutuksen ja ohjauksen avulla on merkityksellistä lasten oppimisen kannalta. (Penn State Extension 2023.)

Vastavuoroisten sosiaalisten suhteiden merkitys on tärkeää lapsen persoonallisessa kasvussa. Varhaiskasvatuksessa toteutuvissa sosiaalisissa suhteissa lapsi tarvitsee tunnustusta omalle itselleen aikuisen ja lapsen kasvatussuhteessa sekä lapsen vertaisryhmässä. Varhaiskasvatuksessa lapselle muodostuu tärkeitä vuorovaikutussuhteita perheen ulkopuolisiin aikuisiin. Varhaiskasvatus muodostaa lapselle kasvuympäristön, jossa lasten saatavilla on koulutetut, motivoituneet sekä lapsille tutut ja turvalliset varhaiskasvatuksen ammattilaiset. Heidän tehtävänä on mahdollistaa korjaavia kokemuksia

sekä välitettävä tietoa maailmasta niille lapsille, jotka ovat jääneet vaille huomioiduksi tulemisen kokemuksia tai jotka ovat tulleet kaltoin kohdelluksi. (Valkonen 2021.)

Läheiset ihmissuhteet sekä kasvuympäristö ovat tutkitusti tärkeitä lapsen kehitykselle. Lapsitutkijat ovat osoittaneet vuorovaikutussuhteiden sensitiivisyyden ja pysyvyyden vaikuttavan lapsen persoonallisuuden kehitykseen. Läheisten ihmisten tarjoama tuki tunteiden käsittelylle, turva ja saatavilla olo ovat pienelle lapselle mahdollistamassa vakaan kehityksen. Luottamus muodostuu lapsille päivittäisissä vuorovaikutuskokemuksissa silloin, kun aikuiset pystyvät mukautumaan lapsen tapaan kommunikoida sekä vastaamaan niihin tarkoituksenmukaisesti sekä oikea-aikaisesti. Luottamus ei pääse kehittymään, jos lapsi joutuu kohtaamaan paljon turvattomuutta, stressiä sekä kielteisiä kokemuksia. Jos lapseen suhtaudutaan ymmärtäväisesti, vuorovaikutusaloitteisiin virittäytyään, hän saa tarvitsemaansa huolenpitoa, lapsi kykenee myötätuntoon ja on moraalisesti tiedostava. (Valkonen 2021.)

Holkeri-Rinkinen (2009) on tutkinut väitöskirjassaan aikuisten ja lasten välistä vuorovaikutusta päiväkodissa. Tutkimuksessa selvitettäviä kysymyksiä olivat, millaisia asetelmia vuorovaikutus sisältää sekä millaisia identiteettejä tulee lapsille ja aikuisille puheen avulla. Aineisto kerättiin kuvaamalla videomateriaalia. Kun aikuinen oli vuorovaikutuksen käynnistäjä, hän oli tyypillisesti sitä eteenpäin vievä sekä hallitseva. Kun lapsi oli vuorovaikutuksen aloitteen tekijä, aikuinen hallitsi usein myös tätä vuorovaikutustilannetta. Useassa tapauksessa tämä oli kuitenkin myönteinen asia, koska keskustelut saattoivat kestää pidempään. Aikuinen rohkaisi lasta jatkamaan kertomalla lyhyitä kommentteja, kysymyksiä sekä sanattomalla viestinnällä. Mitä enemmän lapsia oli paikalla, sitä vähemmän puheenvuoroja oli mahdollista saada. Lapsilla oli keinoja, joilla he saivat aikuisten huomion esimerkiksi kutsumalla aikuista nimellä, katsomalla silmiin, koskettamalla tai puhumalla ilman vuoron pyytämistä. Leikissä lapset toimivat luontevasti ja jouhevasti, näissä aikuisten hallitseva asema vuorovaikutuksessa ei näkynyt. Aikuisen rooli oli pitää leikkiä yllä ja tuoda siihen uusia sisältöjä. Tutkimuksessa aikuisten ja lasten välillä oli paljon vuorovaikutteista toimintaa. Aikuiset puhuivat ystävällisesti, kohteliaasti ja kehottaminen tapahtui ystävällisessä hengessä. Lapsia kuunneltiin ja heidän aloitteittansa huomioitiin. (Holkeri-Rinkinen 2009, 5–6, 212, 214–215.)

Haastavissa kasvatustilanteissa on erilaisia vuorovaikutustapoja: lämmin, tekninen, ristiriitainen, välttelevä sekä etäinen vuorovaikutustapa. Vuorovaikutustavat esiintyvät tilannekohtaisesti, jokainen haastava kasvatustilanne on aina ainutlaatuinen, johon vaikuttavat monet asiat. Vuorovaikutustaidot kehittyvät koko elämän ajan, ja niiden hallinnassa ei voi koskaan tulla valmiiksi. Vuorovaikutusta osana varhaiskasvatusta sekä perusopetusta on tutkittu paljon. Tutkimusten mukaan vuorovaikutuksen laatu varhaiskasvatuksessa on hyvää ja yleisin vuorovaikutustapa on lämmin vuorovaikutus. (Ahonen 2017, 75-77.)

Lämpimässä vuorovaikutustavassa aikuinen on sitoutunut vuorovaikutukseen. Lapset kohdataan kiirettömästi myös hektisissä tilanteissa. Aikuinen kuuntelee sekä pyrkii tavoittamaan lapsen kokemuksen ja tulkinnan tilanteesta sekä on sensitiivinen ja empaattinen huolimatta tilanteesta. Etäisessä vuorovaikutustavassa aikuisen sitoutuminen on heikkoa, jopa sitoutumatonta. Aikuinen ei ole kiinnostunut lapsen kokemuksista, näkemyksistä eikä tulkinnoista, vaan sivuttaa lapsen emotionaaliset ja sosiaaliset tarpeet. Vuorovaikutus ei ole vastavuoroista. Ristiriitaisessa vuorovaikutustavassa sitoutuminen vuorovaikutukseen vaihtelee. Tilanteen alussa vuorovaikutustapa on lämmin, mutta

vuorovaikutuksen laatu heikkenee tilanteen edetessä. Teknisessä vuorovaikutustavassa aikuinen toimii pedagogisesti johdonmukaisella tavalla, mutta tukeutuu välillä sääntöihin ja tuttuihin toimintamalleihin, jolloin vuorovaikutustapa on osittain sitoutumatonta. Lasten tunteita ja tarpeita ei aina tunnisteta. Välttelevässä vuorovaikutustavassa aikuinen välttelee haastavia kasvatustilanteita tai niiden selvittelyä. Vastuuta siirretään mielellään toisille aikuisille, ja siirrytään itse toisiin työtehtäviin. Tässä lapsen emotionaalinen hyvinvointi ei toteudu ja haastava kasvatustilanne pitkittyy. (Ahonen 2017, 75, 78, 96, 110, 124, 136.)

3.3 Tunnetaitojen tukeminen

Tunteiden tehtävänä on seurata sekä arvioida ympäristöstä hyvinvoinnille hyödyllisiä asioita esimerkiksi turvaa ja läheisyyttä, fyysistä uhkaa sekä negatiivista sosiaalista vuorovaikutusta. Aivojen toiminnasta iso osa suuntautuu tunnesysteemin avulla tapahtuvaan ympäristön palkkioiden sekä uhkien seurantaan ja sen perusteella käyttäytymisen muokkaukseen hyödyllisempään suuntaan. Tämä tapahtuu melkein kokonaan tiedostamatta, koska prosessointikapasiteettia pitää säästää myös muihin tehtäviin. Tietoisuutemme ei mahtuisi mitään muuta, jos kiinnitämme koko ajan huomiota tunnesysteemin toimintaan. Tunneprosessien käynnistymisen alueet sijaitsevat aivorungossa, joka aloittaa toiminnan elimistön fysiologisen tilan muuttuessa vaarasta tai palkitsevuudesta viestivien ärsykkeiden johdosta. Tunteet eivät ole vain mielen ja aivojen reaktioita ulkoisiin ärsykkeisiin, vaan niihin liittyy aina aivojen käynnistämiä, tarkkailevia sekä sääteleviä kehon toiminnan muutoksia. Tunteet ovat yhteydessä kehon toimintaan sekä hyvinvointiin säätelemällä keskushermostosta toimintaa hengityselimistöön, sydän- ja verisuonielimistöön sekä ruoansulatukseen. Tunteiden säätelyllä on yhteys myös sairastuvuuteen. (Sainio ym. 2020, 28-30.)

Tunteet tuntuvat kehossa, ja erilaiset tunteet tuntuvat kehon eri osissa esimerkiksi vatsassa, hartioissa, käsissä, päässä, sydämen alueella tai keuhkoissa. Useat tunteet näkyvät myös ulospäin ilmeissä, kehon kielessä, eleissä, käyttäytymisessä tai asennoissa. Viha voi tuntua koko kehossa, surullisena voi tuntua painon tunnetta rintakehässä ja pelko tärisyttää koko kehoa. Iloisena olo on keveä, ilo purkautuu usein nauruna ja kasvoilla on hymy. Tunteet säätelevät koko kehon toimintaa keskushermostosta hengityselimistöön, jolloin tunne-elämän muutokset voivat näkyä jopa somaattisina sairauksina. Jatkuva vihaisuus ja kiukku vaikuttavat haitallisesti sydän- ja verenkiertoelimiin. Tunteiden somatisoinnissa kielletyt ja kohtaamattomat tunteet siirtyvät kehoon. Keholliset muutokset tapahtuvat kaikissa ihmisissä, mutta jokainen reagoi kehon muutoksiin ja hyödyntämiseen yksilöllisellä tavalla. Kehon ja mielen kannalta on tärkeää tehdä tilaa kehossamme tunteiden luonnolliselle virtaamiselle, koska silloin voi kuulla ja hyödyntää kehon viestejä ohjatakseen omaa toimintaansa kohti itselle tärkeitä asioita. (Mäkelä & Trogen 2022, 12-15.)

Tunteiden tunnistaminen ja tunteiden sanallinen ilmaiseminen ovat tärkeä osa terveen mielen kehitystä. Erilaiset tilanteet aiheuttavat erilaisia tunnekokemuksia, joista puhuminen auttaa lasta ymmärtämään, mitkä tilanteet ovat olleet mukavia tai vaikeita ja stressaavia. Tunnekokemusten jakaminen auttaa lasta oppimaan, miten vaikeista tilanteista selviää seuraavalla kerralla paremmin. Lapsen kyky

säädellä tunteitaan ja käyttäytymistään lisääntyy vuorovaikutustilanteiden lisääntyessä, mutta etenkin ristiriitatilanteissa tai pettymyksiä kohdatessa lapsi tarvitsee edelleen aikuisen tukea. Tutkimusten mukaan lapsen tunne-elämään ja mielenterveyden kehitykseen vaikuttavat yksilölliset ominaisuudet, kuten kyvykyys oppia ja temperamentti sekä vanhempien ja perheen kuormitustekijät, jotka voivat lisätä lapsen riskiä tiedollisen kehityksen, tunne-elämän säätelyn ja käyttäytymisen säätelyn häiriölle. (Puura 2023, 33-35.)

Pienten lasten aivoissa tapahtuu paljon 2-3 -vuotiaana. Lapsi voi jo tunnistaa, että hänellä on tunne, mutta se tuntuu vielä kehollisena reaktiona, jolla ei ole vielä nimeä. Tunne voi tuntua pelottavalta, ja tunnekuohut voivat olla voimakkaita. Lapsi tarvitsee aikuisen tukea tunnereaktioiden ymmärtämiseen sekä kanssasäätelyyn. Aivoissa tapahtuu koko ajan muutoksia, joten lapsi kuormittuu helposti ja tarvitsee paljon lepoa ja palautumista, aikuisen läsnäoloa ja tukea itsesäätelyyn. 4-5 -vuotiailla lapsilla kaverisuhteet ovat tärkeitä, jolloin lapset oppivat vertaisiltaan ja tukeutuvat toisiinsa. Tunnesäätelyn tuki voi olla hyvä ystävä tai isompi sisarus, koska ihmissuhteet korostuvat tässä iässä. Leikki on aivoille mieluisin tapa oppia, joten tunnetaitoja kannattaa harjoitella laulujen, lorujen, pelien sekä leikkien avulla. Jos lapsen itsesäätelyä ja tunnetaitoja on tuettu, lapsi voi 6-vuotiaana sanoittaa, ilmaista, säädellä ja käsitellä tunteita välillä itsenäisesti. Lapsella on välineitä tunteiden käsittelyyn, mutta aikuisen kanssasäätelyn tarve ei vielä pääty. (Mäkelä & Trogen 2022, 134-135.)

Tunnetaitojen avulla säädellään tunteita, ja niitä tarvitaan monenlaisten sisäisten ja ulkoisten ärsykkeiden sekä impulssien kontrollointiin. Lapsen pitää opetella tunnistamaan, hallitsemaan, kanavoimaan ja käsittelemään tunnereaktioitaan sekä huomioida myös ympäristön tunnereaktiot. Monenlaisten tunteiden kokeilu on tärkeää turvallisessa ympäristössä. Empatiataidon avulla lapsi kykenee asettumaan toisen asemaan sekä ymmärtämään erilaisia tilanteita ja niistä aiheutuneita reaktioita. Lapsen pitää opetella säätelemään tunnetilaansa niin, että se ei johda sopimattomaan toimintaan tai esimerkiksi aggressiiviseen käyttäytymiseen. Tunteiden säätelytaidoilla on vaikutusta lapsen fyysiseen ja psyykkiseen kehitykseen. (Sandberg 2021, 149–150.)

Sosioemotionaalisten taitojen kehittymisen kannalta on tärkeää, että lapsi tulee tietoiseksi omista ja toisten tunteista. Tunteiden nimeäminen, missä erilaiset tunteet tuntuvat ja miten tunnetiloista selvittää tai päästään yli, on tärkeä osa varhaiskasvatuksen arkea. Lapsilla on taito tunnistaa tunteita ja emotionaalista viestintää itsessään, toisissa lapsissa ja aikuisissa. Tunteiden tunnistaminen ohjaa tietynlaisiin käytösvalintoihin sekä tietynlaiseen tunteen ilmaisuun. Kun lapset oppivat ymmärtämään toistensa tunteita, he tukevat toistensa omanarvontunnon kehittymistä. Tunnetaidot mahdollistavat yhteyden kokemisen vuorovaikutustilanteissa. Lasten tunnetaidot vahvistuvat, kun tunteita opetellaan havaitsemaan, tiedostamaan sekä nimeämään. Tunnetaidoilla ja niiden säätelyllä on keskeinen rooli osallisuudessa ja yhteisöllisyydessä. Tunnetaitojen kautta lapsen on mahdollista suhtautua empattisemmin toisten tunteisiin sekä ymmärtää käyttäytymistä, näitä taitoja tarvitaan arjessa ja vuorovaikutuksessa. (Kangas ym. 2021, 71–72; Koivula & Laakso 2022, 125-126.)

Hyviin tunnetaitoihin kuuluu kyky säädellä tunteita ja niiden aiheuttamaa käyttäytymistä. Tunteiden sanoittaminen ääneen tekee näkyväksi lapsille käyttäytymiseen liittyviä syy-seuraussuhteita. Lasten kanssa voi keskustella siitä, että aikuisetkaan eivät voi vaikuttaa siihen, millaisia tunteita elämässään

kohtaa. Tunteita ei voi hallita, mutta voimme opetella vaikuttamaan siihen, miten reagoimme tunteisiin. Aikuisten hyvät tunnetaidot vaikuttavat tiimiin ja lapsiryhmän tunneilmapiiriin sekä myötätuntoisen toimintakulttuurin rakentumiseen. Lasten myötätunto vahvistuu ympäristössä, joka on myötätuntoinen. (Ahonen 2023, 108–110.)

Päiväkotien säännöt sekä rutiinit, vertaissuhteiden ristiriidat, koko ajan kasvavat vaatimukset saavat syvälle ihmisen biologiaan kytketyn reaktiivisuuden heräämään. Lapselle voi tulla tunnekaappaus, jolloin käytös muuttuu uhmakkaaksi, aggressiiviseksi, vetäytyväksi, levottomaksi, tai ahdistuneeksi. Tunnekaappaus käynnistyy lapsella helposti, koska aivojen etuotsalohko on vasta rakenteilla. Rakenteilla oleva etuotsalohko väsy helposti ja menettää ohjaavan otteensa. Etuotsalohkon toimintojen vaimentuessa ei ole hermostollisia edellytyksiä malttaa mieltä tai punnita tekojen seurauksia. Taito vahvistuu kehityksen sekä oppimisen edetessä, kun sitä harjoitellaan ja annetaan mahdollisuus. (Sainio ym. 2020, 28.)

Tunnetaidot liittyvät tiiviisti itsesäätelytaitoihin. Tunnetaitojen harjoittelussa keskitytään tunnistamaan ja sanoittamaan tunteita sekä pärjäämään erilaisten tunteiden kanssa. Harjoittelun avulla lapsi oppii tunnistamaan ja käsittelemään tunteita, mutta ei voida olettaa pienen lapsen osaavan hallita vihan tai pettymyksen tunteita kaikissa tilanteissa. Aikuisten tehtävänä on tukea lapsen itsesäätelyn ja tunnetaitojen kehittymistä hyväksymällä lapsen tunteet ja auttamalla sanoittamisessa sekä käsitelyssä. Tärkeää on olla läsnä lapselle, osoittaa empaattisuutta ja kunnioitusta, kuunnella ja pysyä itse rauhallisena. Aikuisella on tärkeä vaikutus lapsen minäkuvan rakentumiseen ja itsesäätelyn sekä tunnetaitojen kehittymiseen. Lapsi oppii havainnoimalla ympäristöä, kuuntelemalla muita ja kokeilemalla. Aikuisen puhe omasta osaamisesta ja kehonkuvastaan voi vaikuttaa lapsen käsitykseen itsestään. Haastavissa tilanteissa aikuinen toimii esimerkkinä lapselle pettymysten sietämisessä sekä ristiriitojen ratkaisemisessa. Aikuinen voi harjoitella omia itsesäätely- ja tunnetaitoja sekä kehittää erilaisia menetelmiä itsesäätelynsä tueksi. (Laaksonen 2022, 52–53.)

Lapset, jotka ovat temperamentiltaan ulospäin suuntautuneita sekä suhtautuvat myönteisesti toisiin, joilla on myötäelämisen, yhteistyön ja auttamisen taitoa sekä kykyä säädellä tunteitaan ja niihin liittyvää käyttäytymistä, hyväksytään yleensä helpommin kaveriksi erilaisiin leikkeihin ja toimintoihin. Varhaisvuosien sosiaalinen ja emotionaalinen kyvykkyys eli kompetenssi ennustaa tulevia taitoja ja kykyä olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Sosiaalisilla sekä tunnetaitojen kyvykkyydellä on yhteys akateemiseen oppimiseen sekä kouluun sopeutumiseen. Hyvät vuorovaikutus- ja tunnetaidot sekä myönteiset ihmissuhteet ehkäisevät syrjäytymistä sekä päihde- ja mielenterveysongelmia. Vuorovaikutus on tehokasta, kun ihminen saavuttaa omia sosiaalisia päämääriään siten, että ei loukkaa toisia, vaan arvostaa ja kunnioittaa toisia sekä tulee hyväksytyksi. Sosiaalisia ja tunnetaitoja tarvitaan, kun ollaan vuorovaikutuksessa sekä toimitaan yhteistyössä toisten ihmisten kanssa. (Neitola 2023.)

Sosiaalisemotionaalisen kompetenssin intrapersonallinen ulottuvuus kattaa itsetuntemuksen osa-alueen, jossa esimerkiksi lapsi tunnistaa vahvuuksiaan ja sitä, mitä ei osaa tai hallitse. Sosiaalisemotionaalisen kompetenssin toiseen ulottuvuuteen interpersoonallisuuteen kuuluu kyky solmia ja ylläpitää kaveri- ja ystävyysuhteita, myötäelämisen tuntemus sekä sosiaalisten sääntöjen ymmärrys.

Keskeisimmät sosiaalisemotionaaliset taidot ovat kykyä säädellä tunteita sekä niihin liittyvää käyttäytymistä. Helposti tulistuvan ja tavaroita heittelevän lapsen on haasteellisempaa päästä vertaisryhmän toimintaan mukaan. Taitojen oppiminen on toisille lapsille helpompaa. Oppimiseen ja kehitykseen vaikuttavat ympäristön malli ja opetus, lapsen aiemmat vuorovaikutuskokemukset, lapsen temperamentti sekä persoona ja kehitykselliset tekijät. (Neitola 2023.)

Lapsen keho tarvitsee lepoa, ravintoa ja liikuntaa sekä on tärkeää kiinnittää huomiota myös ajatusten, tunteiden ja kehon tasapainoon. Tunnetaitoja tarvitaan ihmissuhteiden luomisessa ja ylläpitämisessä sekä toisten huomioimisessa ja auttamisessa. Vaikka lapsi olisi terve, hän voi käsitellä tunteita järjen avulla, hänellä voi olla pää täynnä huoliajatuksia tai hänellä voi olla vahingollisia selviytymismalleja. Varhaisessa vaiheessa tarttumalla tunteiden käsittelyyn haasteisiin, saamme tilanteen korjattua pienemmällä vaivalla. Onnistuneen itsesäätelyn avulla lapsi pystyy tunteidensa kanssa sosiaaliseen vuorovaikutukseen ryhmässä. Myönteiset tunteet ovat tärkeitä, ja ne vaikuttavat muistamiseen, uuden oppimiseen, keskittymiseen sekä luovaan ongelmanratkaisuun. Varhaiskasvatuksessa on tärkeää kehittää lapsen itsesäätelytaitoja sekä opetella tunne- ja vuorovaikutustaitoja. Tunteita tunnistamalla, nimeämällä ja hallitsemalla lapsi saa paremmat sosiaaliset taidot sekä heidät hyväksytään helpommin vertaisryhmässä. (Mäkelä & Trogen 2022, 112; Sandberg 2021, 150.)

Itsesäätely- ja tunnetaidot ovat tärkeitä oppimisessa, käyttäytymisessä sekä vuorovaikutuksessa. Tunteilla on vaikutusta oppimiseen, muistiin sekä tarkkaavaisuuteen edistämällä tai heikentämällä oppimismotivaatiota. Ilo ja innostus kannustavat oppimiseen, mutta myös epämiellyttävät tunteet voivat edistää oppimista. Esimerkiksi hämmennys voi olla hyödyllinen, koska se voi kertoa uuden ymmärryksen syntymisestä. Itsesäätely- ja tunnetaidot ovat lasten oppimisen ja kehittymisen kannalta tärkeitä, koska ne auttavat selviytymään haastavista tunteista ja tilanteista. (Kangas ym. 2021, 70.)

Varhaislapsuuden tunneilmapiiri jättää jälkensä sekä muovaa suhdetta itseemme ja muihin ihmisiin. Jokaisella varhaiskasvatuksessa olevalla lapsella on oma ainutlaatuinen historia, joka heijastuu arkiin tilanteisiin erilaisilla tavoilla. Jos varhaislapsuus on ollut turvaton, jokainen lämmin ja turvallinen kohtaaminen voi eheyttää lasta. Turvalliset ja johdonmukaiset rutiinit, aikuisen lempeä ja hyväksyvä katse sekä kosketus voivat paikata aikaisempia huonoja kokemuksia. Varhaiskasvatuksen toiminnassa tulee huomioida jokaisen lapsen yksilöllisyys. Lapsen kokemukset menneisyydessä ja nykyisyydessä sekä geenit vaikuttavat hänen vuorovaikutus- ja tunnetaitoihinsa. (Ahonen 2023, 97–98.)

Tunnetaitoja vahvistamalla voidaan ennaltaehkäistä mielenterveysongelmien syntymistä, syrjäytymistä, riippuvuuksia ja väkivallan esiintymistä. Tunnetaitojen vahvistaminen on sijoitus tulevaisuuteen, kestävään kansanterveyteen sekä -talouteen. Ennaltaehkäisevä työ on pitkäjänteistä, ja sen tuloksia nähdään pitkän aikavälin jälkeen tulevaisuudessa. Tutkimusten mukaan tunnetaitojen opettamisessa näkyy hyötyjä muun muassa kiusaamisen vähentymisenä, yleisen keskittymisen parantumisena, tunnesäätelyn kehittymisenä ja yhdessä viihtymisenä sekä yhteisöllisyyden vahvistumisena. Tunne- ja vuorovaikutustaitojen ja elämäntaitojen oppimisen tulokset voivat näkyä jo vuodenkin harjoittelun jälkeen. (Nevalainen 2023, 26-27.)

4 KIUSAAMISILMIÖ VARHAISKASVATUKSESSA

Lapset ovat syntyessään jo kiinnostuneita muista ihmisistä. Itsensä peilaaminen toisiin on ihmisille luontaista, ja vuorovaikutuksessa lapselle syntyy parhaassa tapauksessa hyviä kokemuksia sekä muistijälkiä toisen kanssa elämisestä. Erilaiset haasteet lasten välisissä vertaissuhteissa ovat yleisiä jo varhaiskasvatuksessa. Lapset voivat kokea torjuntaa, yksinäisyyttä, vetäytymistä, kiusaamista ja kiusatuksi joutumista. Haasteet voivat olla päällekkäisiä ja voivat johtaa uusiin haasteisiin. Torjutuksi tuleminen ja vetäytyminen ryhmästä voivat johtaa muiden kiusaamiseen tai kiusatuksi tulemiseen. Ongelmat kasaantuvat samoille lapsille, ja vertaissuhteiden haasteet vaikuttavat negatiivisesti lapsen kehitykseen, kasvuun ja oppimiseen. (Laaksonen & Repo 2017, 11.)

Päiväkodin toiminta on yhteisöllistä ryhmäkasvatusta, josta ulkopuolelle jääminen aiheuttaa merkittävyyden kokemuksen ja uhkaa lapsen kehitystä vakavasti. Ulkopuolisuuden tunne voi aiheuttaa riskiä tulla kiusatuksi, kiusata muita tai kokea yksinäisyyttä. Tärkeää on, että lapsi pääsee ryhmässään myönteiseen vuorovaikutukseen toisten kanssa, kokee kuuluvansa ryhmään, tuntee itsensä pidetyksi ja saa kehittyä sosiaalisissa taidoissaan. Vertaissuhteissa esiintyviä ongelmia voidaan ehkäistä puuttamalla torjuntaan, yksinäisyyteen sekä kiusaamiseen. Torjutuksi tullessaan lapsi kadottaa yhteyden toisiin lapsiin ja aikuisiin, joka voi näkyä huonona käytöksenä ja uhmana. Torjutulla lapsella voi olla puutteita kielenkehityksessä tai impulsiivista ja arvaamatonta käyttäytymistä, jolloin toiset lapset reagoivat häneen torjuen. Tällöin lapsi ei saa harjoitella esimerkiksi tarvitsemiaan vertaissuhdetaitojaan. (Laaksonen & Repo 2017, 12.)

Kiusaaminen on ryhmäilmiö, jossa jäsenillä on erilaisia sosiaalisia rooleja, jolloin ainoa keino kiusaamisen vähentämiseen ei ole välitön vaikuttaminen kiusaajiin. Jos useampi lapsi uskaltaa asettua kiusatun puolelle tai kiusaajan kannustaminen ryhmässä vähenee, kiusatun asema ja subjektiivinen kokemus ryhmän jäsenenä parantuu. Kiusaamista kannattaakin tarkastella ryhmäilmiönä ryhmän tasolla, koska muihin kuin kiusaajaan on helpompi vaikuttaa. Kiusaamisen käsittely ryhmän kanssa ei todennäköisesti vaikuta aktiivisimpiin kiusaajiin. Kun vähitellen kaveripiirissä tapahtuu muutoksia esimerkiksi kiusattu saa tukea, ja aikuiset puuttuvat systemaattisesti kiusaajan toimintaan, saadaan aikaan tuloksia kiusaamisen vähentymisestä. (Salmivalli 2010, 109.)

Toisten lasten torjunta ja hyväksymättömyys huonontavat lapsen itsearvostusta sekä minäkuva ja lisää toisiin lapsiin liittyviä kielteisiä odotuksia, joka lisää muiden lasten torjuntaa. Jos lapsella on puutteita sosiaalisissa taidoissa ja tunnetaidoissa, kokee hän toiset uhkaksi ja tulkitsee tilanteita kielteisesti. Torjutut lapset saavat vähän myönteisiä aloitteita muilta lapsilta, jolloin heidän on melkein mahdotonta solmia tai ylläpitää ystävyysuhteita. Aggressiivinen ja vetäytyvä käytös altistavat ryhmän torjunnalle, joka edelleen altistaa kiusaamiskokemukselle. (Laaksonen & Repo 2017, 12.)

Kiusaaminen on ilkeän ja loukkaavan käytöksen muoto, jota voi tapahtua kenelle tahansa ja milloin tahansa. Kaikki aggressiivinen tai haitallinen käytös ei ole kiusaamista. Kiusaamisen määritelmällä on neljä ominaisuutta. Käyttäytyminen on ilkeää sekä haitallista, jossa kiusaaminen aiheuttaa lyhyellä ja pitkällä aikavälillä negatiivisia seurauksia uhrille. Käyttäytyminen toistuu ja on jatkuvaa, eikä se ole normaali osa kasvamista. Kiusaamista suoritetaan tarkoituksella, ja tarkoituksena on aiheuttaa vahinkoa, pelkoa tai ahdistusta toiselle. Kiusaajan ja uhrin välillä on vallan epätasapaino. (Swit 2020b.)

Kiusaaminen kehittyy koko lapsuuden ajan, joten kiusaaminen on erilaista varhaisvuosina kuin vanhemmilla lapsilla. Sosiaaliset konfliktit ja erimielisyydet voivat opettaa lapsille ongelmanratkaisutaitoja, neuvottelutaitoja, näkökulman ottamista ja konfliktien ratkaisutaitoja, mutta jatkuva haitallinen käytös estää lapsen tervettä kehitystä. Kiusaaminen ei ole normaali osa lapsuutta, ja sillä voi olla vakavia kielteisiä seurauksia. Lapset eivät aina ilmoita joutuneensa kiusatuksi, koska heitä nolostuttaa, pelottaa kiusaamisen paheneminen tai etteivät aikuiset usko heitä. Aikuisten on tärkeää olla tietoisia merkeistä, jotka voivat viitata lapsen kiusaamiseen. (Swit 2020b.)

Kiusaaminen voi olla epäsuoraa tai suoraa kiusaamista. Kiusaaminen voi olla henkistä, fyysistä ja sosiaalista, joka voi tapahtua kasvokkain tai esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Fyysinen kiusaaminen on suoraa, joka voi tapahtua lyömällä, potkimalla, tönimällä, raapimalla, nipistelemällä, hiuksista repimällä, tavaroita viemällä tai tuhoamalla. Henkinen kiusaaminen voi olla haukkumista, nimittelyä, pahan puhumista takanapäin, monitulkintaista ilmeitä, eleitä, uhkailua tai kiristystä. Sosiaalista kiusaamista on kiusaajan pyrkimys vaikuttaa kiusatun ystävyys- ja vuorovaikutussuhteisiin manipuloimalla ystävyys-suhteita tai eristämällä ryhmästä. Väkivalta ei ole aina kiusaamista, mutta kiusaaminen voi olla aina väkivaltaa, koska siinä käytetään valtaa tai voimaa toisen alistamiseen ja vahingoittamiseen. Syrjivä kiusaaminen tarkoittaa kiusaamista, joka perustuu esimerkiksi ihonväriin, kansalaisuuteen, etniseen taustaan, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, vammaan tai toimintarajoitteisuuteen. (Hamarus 2012, 38; Salmivalli 2019, 237–238.)

Kiusatuilla lapsilla on usein vääristynyt sekä negatiivinen minäkuva ja heikompi itsetunto. Kiusaaminen voi vaikuttaa kiusatun käsitykseen omista kyvyistään sekä itsestään. Kiusaaminen vaikuttaa ensin itseluottamukseen ja lopulta se voi romuttaa koko itsetunnon. Kiusattu saattaa tiedostamattaan viestittää tunnetiloistaan kiusaajalle, jolloin kiusattu ei pysty puolustamaan itseään loukkauksilta. Kiusaaja vaistoa pelon ja hyödyntää sitä. Kiusaaminen voi estää itseluottamuksen kasvua. Lapset, joilla on vahva itsetunto ja rohkeutta, kiusataan harvoin. Tunnelukot voivat olla myös kiusaamisen taustalla. Tunnelukkoja syntyy, kun lapsi jää ilman rakkautta, hellyyttä, huolenpitoa, yhteenkuuluvuutta, hyväksyntää sekä arvostusta. Emotionaalisesti tasapainoinen, hyväksyntää, rakkautta ja rajoja kotoaan saanut sosiaalisesti taitava lapsi ei tunne tarvetta kiusata, ja hän osaa pitää paremmin puoliaan. Mitä enemmän lapsella on elämönhallinnan taitoja, sitä parempi perusta on itsenäiselle pärjäämiselle, riittäväälle itsetunnolle sekä identiteetille. (Kaski & Nevalainen 2017, 18-19; Lönnberg 2023, 71–72.)

Kaikki lasten välillä olevat konfliktit ja riidat eivät ole kiusaamista, koska riidat ja vastoinkäymiset kuuluvat ihmissuhteisiin. Riitelyä ja eri mieltä olemisen taitoja voi harjoitella, mutta tähän lapsi tarvitsee aikuisen tukea. Välien selvittelyssä lapsi oppii esimerkiksi tunnistamaan erilaisia tunnereaktioita itsessään, hallitsemaan tunteitaan, selvittelemään riitoja ja sopimaan niitä. Lapset voivat kiusoitella ja hännätä toisiaan, joskus kiusoittelu tuntuu leikiltä, joskus loukkaavana ja satuttavana toimintana. Tällaiset tilanteet ovat hetkellisiä, ja kohteena oleva lapsi vaihtuu. Aikuisilla on hyvä olla samansuuntaiset toimintatavat ja käsitykset. Jos näkemykset eroavat, aikuiset puuttuvat erilaisiin asioihin eikä kiusaamisen ehkäisy ole systemaattista eikä johdonmukaista. (Repo 2015, 38; Salmivalli 2010, 12.)

Kiusaaja hakee asemaa ryhmässä kiusaamalla. Kiusaajalla voi olla taustalla pelko siitä, onko hänellä ystäviä vai jääkö hän yksin. Kiusaaminen vahvistaa kiusaajaryhmää, kun he pitävät hauskaa kiusatun kustannuksella. Kiusaaminen raamittaa sosiaalista kanssakäymistä, mutta siihen sisältyy myös pelkoa kiusatuksi tulemisesta. Kiusaajalla voi olla myös pelko siitä, että häntä ei tunnusteta tai arvosteta yhteisössä. Kiusaaminen voi olla keino hankkia yhteisön tunnustusta. Kiusaaminen on tutkimusten mukaan vahingollista kiusaa tekeväälle sekä sen kohteeksi joutuvalla. Kiusaajalla voi olla ongelmia sosioemotionaaliossa kehityksessä, kuten vaikeuksia empatiataidoissa sekä kyvyssä tunnistaa toisten tunteita. (Hamarus 2012, 43; Pulkkinen 2022, 184.)

Kiusaamisen havaitseminen ja puuttuminen on haasteena kasvatuksessa. Kiusaaminen voi olla suoraa väkivaltaa tai pieniä viestejä lasten välillä, jolloin aikuisen voi olla vaikeaa havaita kiusaamista tai puuttuminen on haasteellista. Aikuiset eivät välttämättä ole paikalla silloin, kun kiusaamista esiintyy. Kiusaamistilanteet voivat olla raskaita kiusaamista seuraaville lapsille, koska he eivät välttämättä pysty puuttumaan asiaan tai kertomaan aikuiselle. Aikuisten tehtävänä on puuttua kiusaamiseen, koska kiusaamisen lopettaminen on liian vaikeaa lapsille. Kiusaajat eivät välttämättä aina ymmärrä, että heidän toimintansa on kiusaamista, ja jos kiusaamiseen ei puututa, tilanne voi pahentua kiusaamisen suhteen. Kiusaamisen ratkaisukeinoja tulee käsitellä lasten kanssa, vaikka kiusaamista ei sillä hetkellä olisikaan. (Cantell 2010, 107–109, 111.)

Lapsilla, joilla on tuen tarvetta tai vähemmistöön kuuluvilla lapsilla on riski joutua kiusatuksi tai syrjityksi. Aikuisten tehtävänä on huolehtia heidän yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden tunteensa toteutumisesta. Kiusaamiseen tulee aina puuttua heti esimerkiksi vuorovaikutus- ja tunnetaitoja opettelemalla. Tieto nopeasta puuttumisesta voi ehkäistä kiusaamista. Kiusatulle tulee tarjota tukea, antaa kokemus, että kiusattu ei ole yksin ja tehdään yhteistyötä huoltajien kanssa. Kiusaajalla on oikeus oppia olemaan kiusaamatta, ja hänen itsesäätelytaitoja tulee myös tukea. Kiusaaja voi myös olla tuen tarvisija ja kiusaamistilanteissa aktiivinen kiusaaja. Tuen tarve voi liittyä haastavaan käyttäytymiseen, väkivaltaisuuteen tai vaikeuksiin hillitä aggressiivista käyttäytymistä. Tällaisia tilanteita varten aikuisilla on oltava tiedossa toimintamallit, joiden avulla kiusaamisen voidaan puuttua välittömästi konkreettisten keinojen avulla. (Loukomies & Laine 2023, 49, 53-55.)

Kiusaaminen on hyvin vanha ilmiö. Joitakin lapsia kiusataan usein sekä järjestelmällisesti. Kiusaamista tutkittiin ensin Skandinavian alueella ja vasta 1980 -luvun lopussa ja 1990 -luvun alussa Japanissa, Englannissa, Australiassa sekä Yhdysvalloissa. Tämän jälkeen yhteiskunnallinen ja tutkimuksellinen kiinnostus kiusaamiseen ja uhriin liittyviä ongelmia kohtaan on lisääntynyt. Norjassa kehitettiin koulussa toteutetun kiusaamisen vastainen interventio-ohjelma, jota kehitettiin ja arvioitiin 42 koulussa. (Olweus 1994, 97-98.)

Kiusaamiseen ei ole helppoja ratkaisuja. Keinoja on haettava monenlaisista toimintatavoista, joista toimintakulttuuri ja yhteisten sopimusten laatiminen ovat tärkeitä. Kiusaamiseen puuttuu aina aikuinen, ja yhtä tärkeää on ennaltaehkäistä kiusaamista. Kiusaamiseen puuttuminen on helpompaa, kun aikuisten välillä on aitoa vuorovaikutusta ja yhteistä keskustelua lapsista. Varhaiskasvatuksessa aikuisen on oltava läsnä ohjaamassa kiusaamistilanteiden selvittelyä. (Cantell 2010, 111–113.) Kiusaamisen ehkäisy perustuu kasvattajien omien asenteiden tarkistamiseen, omaan suhtautumiseen jokai-

seen lapseen, lapsiryhmään sekä työyhteisöön. Kasvattajien on ymmärrettävä, että he voivat vaikuttaa ilmiön olemassa oloon sekä heidän tehtävänä on kantaa vastuu kiusaamistilanteista, puuttumisesta sekä ennaltaehkäisystä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1, 10.)

Kiusaamiseen puuttumisessa on haasteena se, jos lapsi ei kerro asiasta. Kiusaaja voi kieltää kertomasta, koska pelkää jäävänsä kiinni. Aikuisten asenteet ja ilmapiiri vaikuttavat siihen, onko lasten helppo kertoa kiusaamisesta. Kiusaaminen voi olla myös niin hienovaraista, että ainoastaan kiusattu tietää siitä. Aikuinen voi huomata vain viattomalta vaikuttavat kohtaukset, jotka on helppo ohittaa ilman puuttumista. Kiusaaja voi kieltää kiusaamisen ja huijata aikuisia, joka on osa kiusaamiskuviota. Kiusattu voi osallistua kiusaamisen piilotteluun pelon takia. Yksittäisiin kiusaamistilanteisiin puuttuminen on tärkeää, koska kiusaaminen ratkeaa helpommin alkuvaiheessa. (Satri 2015, 76-77.)

4.1 Pienten lasten kiusaaminen

Kiusaaminen on ryhmässä tapahtuvaa loukkaavaa ja vahingoittavaa vuorovaikutusprosessia, joka johtaa joidenkin sulkemisen yhteisön ulkopuolelle. Pienten lasten kiusaamisen määrittely on haasteellista, koska pieni lapsi ei aina ymmärrä loukkaavansa. Lapsen taidot toimia ryhmässä ovat kehittymättömät, tunteiden tunnistaminen on vielä vaikeaa, lapsella voi olla ryhmään kuulumattomuuden tunne tai torjutuksi tuleminen kokemuksia. Kiusaaminen on pysyvä ongelma, jonka ehkäiseminen riittävän ajoissa, jo ennen sen olemassa oloa, on tärkeää. Kiusaamisen vastaisessa työssä tulee kiinnittää huomiota vuorovaikutustaitojen ja empatiataitojen opetteluun sekä moraalien kehittämiseen. Ehkäisevä työ on voimavaroalähtöistä, joka käsittää työtapoja ja menetelmiä ohjata sekä opettaa lasta luomaan vastavuoroisia ja mielekkäitä vertaissuhteita. (Laaksonen & Repo 2017, 13-14.)

Pienten lasten kiusaamisesta on vähän saatavilla tutkimustietoa ja kirjallisuutta. Pienten lasten kiusaamiseen puuttamalla ehkäistään koulukiusaamista. Kiusaamisen määrittelyä ja tunnistamista pienten lasten osalta vaikeuttaa sanan vaihteleva käyttö. Erilaiset asiat voivat olla kiusaamista lasten mielestä, ja heiltä voi puuttua sanat kokemusten kertomiseen. Jos lapsen oma kokemus on kiusaamisen määrittelyn pohjana, pitää huomioida lapselta mahdollisesti puuttuvat sanat kokemuksista tai mikä tahansa teko voi olla lapsen mielestä kiusaamista. Pienten lasten ymmärrys moraaliselta ja eettiseltä kannalta ei ole vielä kehittynyt, tämä tulee myös huomioida kiusaamiseen puuttumisessa. Lapselle tulee tarjota ikätasoista opastusta, joka tavoittaa asennoitumisessa ja sanavalinnoissa lapsen maailman. Lapsen temperamentti vaikuttaa siihen, kuinka he haluavat olla esillä, tutustua uusiin ihmisiin, puolustaa itseään ja käyttäytyä aggressiivisesti. Aikuisen tehtävänä on toimia lapsen tulkina, tuntee ja tunnistaa kiusaamisilmiö sekä auttaa lasta sanoittamaan kokemuksiaan. (Repo 2015, 38, 40; Satri 2015, 28.)

Aggressio voi olla varhaislapsuudessa tyypillistä kehitykselle. Kun lasten kielelliset, sosiaaliset ja itsesäätelytaidot kehittyvät, aggressio yleensä vähenee ja tilalle tulee sopivampaa käytöstä. Kiusaaminen ja aggressio ovat päällekkäisiä, mutta toisistaan eroavia käyttäytymismalleja. Kaikki kiusaaminen on aggressiota, mutta kaikkea aggressiota ei voida pitää kiusaamisena. Kiusaamista voi esiintyä jo kolmevuotiailla lapsilla. Pienet lapset eivät kehittele kiusaamista itsenäisesti vaan he oppivat kiusaamista. Lapset voivat joutua kiusaamisen kohteeksi, voivat nähdä televisiosta ohjelmia, jossa on

aggressioita sekä kiusaamista tai he voivat nähdä ikätovereiden kiusaavaa käyttäytymistä. Erilaiset kokemukset valmistavat pieniä lapsia käyttämään kiusaamista. Muiden reaktiot vahvistavat kiusaamiskäyttäytymistä. Kun lapsi leikkii leluilla ja toinen lapsi vaatii saamaan saman lelun, toinen saa aggression avulla lelun itselleen. Aggressiivinen lapsi kohdistaa samaa toimintaa todennäköisesti jatkossakin samaan lapseen, jolloin sama malli käytöksessä voi jatkua seuraavallakin kerralla. Jos käytös saa jatkua, aggressiivisen lapsen käytös vahvistuu ja käytöksestä voi tulla vielä loukkaavampaa ja tahallisempaa. (Swit 2020a.)

Kukaan lapsi ei synny kiusaajaksi eikä kiusaamista tehdä huvikseen, vaan siihen on jokin syy. Pienten lasten kiusaaminen tapahtuu usein ryhmässä, joten kiusaaminen liittyy usein selviytymiseen vertaisryhmässään. Tutkimusten mukaan kiusaamisessa osallisina olevien lasten vertaissuhteissa on puutteita, ja he saattavat tulkita sosiaalisia tilanteita eri tavalla kuin ikätoverit. Jos lapsella on kehityshaasteita vuorovaikutus-, tunne- ja itsesäätelytaidoissa, joutuu hän ryhmässä helpommin sosiaalisen pärjäämisen paineen alle. Hän voi herkemmin joutua kiusatuksi tai ryhmästä syrjäytetyksi. Lapsella, joka kiusaa, voi olla samoissa taidoissa puutteita. Varhaiskasvatuksen aikuisten on tärkeää aina puuttua kiusaamiseen. (Haapsalo & Kauppila & Kirkkopelto & Nousiainen & Repo 2022, 11-12.)

Varhaislapsuudessa toimintojen mallinnus on tehokasta, jolloin pienet lapset oppivat positiivisia ja negatiivisia käyttäytymismalleja. Kun lapsi näkee ikätoverinsa kiusaamisen, he voivat kokeilla samanlaisia keinoja. Ilman aikuisen väliintuloa, kiusaaminen voi kärjistyä. Useiden kuukausien jälkeen voi syntyä valtahierarkioita ja hallitsevia lapsia, jotka kiusaavat ikätovereitaan säännöllisesti. Fyysinen aggressio on yleisintä lasten käyttäytymistä varhaislapsuudessa. Fyysinen aggressio on suurimmillaan 4-vuotiaana ja vähenee kielen, sosiaalisten ja itsesäätelytaitojen kehittyessä. (Swit 2020a.)

Alle kouluikäisten lasten kiusaamista on tutkittu vähän. Eri maiden varhaiskasvatusjärjestelmät ovat erilaisia, esimerkiksi muualla maailmassa varhaiskasvatus on yleisesti osana koulutusjärjestelmää ja koulun alkamisikä on alhaisempi kuin Suomessa. Englannissa lasten oppivelvollisuus alkaa 4–5-vuotiaana, ja alle kouluikäiset lapset ovat pääsääntöisesti kotona tai osa-aikaisissa lastentarhoissa. Kanadassa tehdään paljon tutkimusta koulukiusaamisesta, mutta siellä ei tehdä erittelyä alle kouluikäisistä ja kouluikäisistä lapsista. Ruotsissa esiintyy vähiten koulukiusaamista muihin Pohjoismaihin verrattuna, koska pienten lasten vertaissuhteeseen on kiinnitetty huomioita enemmän. Kiusaaminen tapahtuu usein vertaissuhteissa. (Repo 2015, 16-17, 62.)

Suomessa on tutkittu pienten lasten vertaissuhteissa esiintyviä ongelmia, joista yksi oli kiusaaminen. Kansainvälisten kiusaamistutkijoiden mielenkiinto on enemmän suuntautunut kiusaamisen ehkäisyyn jo varhaislapsuudessa. Monessa tutkimuksessa on huomattu, että pienten lasten kiusaaminen muistuttaa luonteeltaan isompien lasten parissa tapahtuvaa kiusaamista. Pienten lasten parissa on tavallista epäsuora kiusaaminen, kuten kaveriporukan ulkopuolelle sulkeminen. (Laaksonen & Repo 2017, 13; Repo 2015, 62.)

Repo (2015) tutki väitöskirjassaan voidaanko koulukiusaamista ehkäistä ennen kouluikää, miten kiusaaminen ilmiönä näyttää alle kouluikäisillä, millaisia muotoja sillä on ja kuinka yleinen ilmiö on. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös päiväkotia kiusaamisen areenana eli onko päiväkodissa sellaisia

käytänteitä, jotka liittyvät ilmiöön ja joiden kautta ilmiöön voi vaikuttaa. Tutkimuksessa tehtiin haastatteluja lapsille, lasten huoltajille sekä päiväkodin työntekijöille. Haastattelujen perusteella tuli esille, että systemaattista kiusaamista tapahtuu päiväkotikäisten lasten parissa ja ilmiö näyttää olevan samankaltaista kuin kiusaaminen kouluympäristössä. Lapset puhuivat kiusaamisesta jokapäiväisenä ilmiönä, jonka sisältö vaihteli lasten ja aikuisten puheessa vain vähän. Jos lapsi kertoo kiusaamisesta, se on aina otettava vakavasti. Tutkimuksessa lapset pitivät siitä, että heiltä kysyttiin kiusaamisesta. Vanhemmat miettivät, voiko pieni lapsi kiusata vai onko kielteinen käytös muita kohtaan johonkin kehitysvaiheeseen kuuluva. (Repo 2015, 64–65, 74.)

Kirves ja Sajaniemi (2012) tutkivat kiusaamisen esiintyvyyttä varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksessa selvitettiin myös, eroaako päiväkodissa ja koulussa tapahtuva kiusaaminen toisistaan sekä millaisia kiusaamisen muotoja on alle kouluikäisillä lapsilla. Aineisto kerättiin varhaiskasvatuksen henkilöstöltä, lapsilta sekä huoltajilta. Alakouluikäisillä tapahtuu systemaattista kiusaamista, ja alle kouluikäisten kiusaaminen on samanlainen ilmiö. 12,6 % varhaiskasvatuksessa olevista lapsista oli osallisena kiusaamisessa. Yleisin kiusaamisen muoto oli syrjäyttäminen vertaissuhteista, ja lapset puhuivat kiusaamisesta arkipäiväisenä asiana. (Kirves & Sajaniemi 2012.)

Tanrikulu (2018) tarkasteli tutkimuksessaan kiusaamisen tyyppejä, kiusaajan ja uhrin ominaisuuksia, kiusaamisen esiintymistä sekä opettajan koulutus tason suhdetta kiusaamiseen. Tutkimus tehtiin Turkissa esikoulun opettajille käyttämällä lomaketta tiedonkeruuvälineenä. Yleisin kiusaaminen oli lyömistä, nipistämistä, potkimista ja peleistä pois jättämistä. Kiusaajia luonnehdittiin käyttäytymisongelmallisiksi pojiksi ja uhreina oli sääntöjä noudattavia tyttöjä tai poikia. Kiusaamista esiintyi silloin, kun aikuisia ei ollut paikalla. Tutkinnon suorittaneet opettajat puuttuivat enemmän kiusaamiseen. (Tanrikulu 2018.)

4.2 Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksessa tehdään paljon kiusaamista ehkäisevää työtä. Arvopohja varhaiskasvatuksessa perustuu lapsen oikeuksien yleissopimukseen, jossa korostuu lapsen syrjintäkielto sekä vaatimus lasten tasa-arvoisesta kohtelusta, oikeus turvallisiin ihmissuhteisiin ja oikeus tuttuun sekä turvalliseen leikkiin ja ympäristöön. Laadukkaan varhaiskasvatuksen toteutus edellyttävät kiusaamisen ehkäisyä sekä siihen puuttumista. Kiusaamisen ehkäisy on välttämätöntä yksittäisen lapsen kehitykselle, olipa lapsi sitten kiusaaja, kiusattu tai kiusaamista seurannut. Kiusaamisen ehkäisy vaikuttaa myönteisellä tavalla lasten hyvinvointiin sekä koulunkäyntiin. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1.)

Kiusaamisen ehkäisy on vaikuttamista lapsiryhmän toimintaan, vuorovaikutustaitojen vahvistamista ja turvallisen ryhmän luomista. Kiusaamistilanteita tutkittaessa on vaikeaa osoittaa, mistä kiusaaminen alkaa, milloin konflikteista tulee toistuvia ja milloin sitä voidaan kutsua kiusaamiseksi. Kiusaamisen ehkäisyn kannalta merkityksellistä ei ole odottaa, milloin negatiivisesta käytöksestä tulee systemaattista kiusaamista, vaan ehkäisy tulee aloittaa hyvissä ajoin. Konfliktien ja riitojen ratkaisu voi olla kiusaamisen ehkäisyä, ja tavoitteena onkin se, että kiusaamista ei edes pääsisi syntymään. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 10.)

Kiusaaminen on estettävissä, ja kiusaamisen ehkäisy on varhaislapsuudessa paljon helpompaa kuin myöhemmin. Varhaislapsuudessa lapset oppivat asioita, joita hyväksytään ja joita ei hyväksytä. Pienet lapset kokeileva uusia käyttäytymismalleja, jonka jälkeen he odottavat, miten ikätoverit ja aikuiset reagoivat. Reagoinnin jälkeen lapset päättävät siitä, onko käytös hyväksyttävää vai ei hyväksyttävää. Tässä vaiheessa aikuiset voivat puuttua asioihin ennen kuin aggressio muuttuu kiusaamiseksi. Pienet lapset osaavat mallintaa käyttäytymistä, jota muut tekevät. Kun aikuinen mallintaa sopivista sosiaalisista taidoista, kuten jakamisesta, ystävällisesti puhumisesta, tapojen käytöstä, kuuntelemisesta sekä yhteistyöstä, lapset oppivat hyviä käyttäytymismalleja. Pienet lapset haluavat tehdä vaikutuksen aikuisiin. Aikuisten tulee kiinnittää huomiota lasten positiiviseen käyttäytymiseen kehumalla ja vahvistamalla hyvää käytöstä. Lapset käyttävät todennäköisemmin hyvää käytöstä, ja heillä on vähemmän syytä osallistua aggressiiviseen tai kiusaavaan käyttäytymiseen. Tunteita opettelemalla lapsille kehittyy empatiakyky muita kohtaan, joka vähentää myös kiusaamista. (Swit 2020a.)

Sosiokulttuurisessa lähestymistavassa kiusaamisen ehkäisyssä huomioidaan ympäristön muuttaminen, ei lapsen yksilöllisten ominaisuuksien muuttamista. Kiusaamisen vastaisessa työssä tehokas menetelmä on sellainen, jossa koko yhteisö on ollut mukana rakentamassa kiusaamista ehkäiseviä toimintamalleja. Kiusaamisen ehkäisy edellyttää ryhmän tasolla tapahtuvaa kiusaamisen vastaista työtä sekä yksilöiden vuorovaikutustaitojen harjoittelua. Ryhmässä tulee tukea yhteisöllisyyttä sekä tarjota mielekästä tekemistä lapsille joka päivä. Tutkimusten mukaan pienten lasten ja aikuisten välillä suhteella on yhteys kiusaamisen esiintymiseen ryhmässä. (Laaksonen & Repo 2017, 14-15.)

Kiusaamisen ehkäiseminen edellyttää laadukasta peruspedagogiikkaa ja tietoista sekä johdonmukaista toimintaa, jossa hyödynnetään koko lapsiryhmää koskevia toimenpiteitä. Ennaltaehkäisyssä on tärkeää, että varhaiskasvatuksen aikuiset tutustuvat ryhmäänsä ja tunnistavat lasten kehitystarpeita sekä havainnoida ja vahvistaa kiusaamiselle alttiin lapsen asemaa vertaisryhmässä ja auttaa saamaan kokemuksia myönteisestä vuorovaikutuksesta. Jokaisessa ryhmässä on erilainen toimintakulttuuri, joka vaikuttaa lasten vertaissuhteiden muodostumiseen tai epäasiallisen kohtelun sekä torjunnan sallimiseen. Kiusaamisen ehkäisyssä tärkeää on lapsiryhmän jatkuva havainnointi sekä aikuisten läsnäolo. Jokaiseen kielteiseen vuorovaikutustilanteeseen puututaan ja lasta autetaan neuvomalla sekä ohjaamalla. Lapsille pitää tehdä selväksi, että kiusaaminen on väärin ja toisia kohtaan pitää toimia kunnioittavasti. Myönteistä vuorovaikutusta voidaan tukea luomalla kontakteja eri lasten välille sekä tukemalla tasa-arvoisia suhteita lasten välillä. (Haapsalo ym. 2022, 12.)

Sovitut säännöt, joista pidetään kiinni, tuovat turvallisuutta lapselle. Säännöt kertovat, millaista käytöstä ei hyväksytä. Sääntöjen avulla lapsi tietää, mitä häneltä odotetaan ja millaista käytöstä hän voi odottaa muilta. Sovittujen sääntöjen avulla lapsi voi kokea onnistumisia ja saada myönteistä palautetta odotusten mukaisesta toiminnasta. Sääntöjen muodostamiseen liittyy ohjeita, joiden mukaan lapsi tarvitsee sääntöjä, niiden tulee olla lyhyitä ja selkeitä, niitä on hyvä olla vähän sekä säännöt sovitaan yhdessä. Kun sääntöjä on vähän, lapsi oppii muistamaan ne helpommin, jolloin ne ohjaavat todennäköisemmin lapsen toimintaa. Säännöistä tulee keskustella lasten kanssa, ja heidän kanssaan tulee sopia siitä, mitä seuraa, jos sääntöjä rikkoo. Aikuisten tehtävänä on johdonmukaisesti huolehtia sääntöjen noudattamisesta. Kaikkien lasten yhdenvertainen kohtelu lapsiryhmässä tuo lapselle ilmi oikeudenmukaisuuden toteutumisen. (Eklund & Heinonen 2011, 227–229.)

Lähes jokaisessa lapsiryhmässä on häirintää ja kiusaamista. Jokaisen varhaiskasvatuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että päiväkodeissa on ennalta varauduttu häiritsevään käytökseen ja kiusaamiseen pohtimalla sekä suunnittelemalla, miten kiusaamista ja häirintää voidaan ehkäistä sekä miten niihin puututaan ja millaista yhteistyötä tehdään huoltajien kanssa. Varhaiskasvatuksessa ei ole velvoitetta laatia erillistä suunnitelmaa kiusaamisen ehkäisyyn, mutta esi- ja perusopetuksessa suunnitelma on laadittava. Varhaiskasvatuksen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa voi hyödyntää esiopetuksen opetussuunnitelmaa, jossa määritellään huomioitavia asioita kiusaamisen ehkäisyyn. (Heinonen ym. 2016, 100.)

Kiusaamiseen puuttuminen on helppoa ja mahdollista, jos siihen on yhteinen tahtotila ja aikuiset kantavat yhteisesti vastuuta. Kiusaamisen puuttumisessa on keskeistä, että käytössä on suunnitelma kiusaamistapauksia varten. Suunnitelmaan kirjataan, mitä kiusaamisella tarkoitetaan, keinot kiusaamisen lopettamiseen sekä jälkiseuranta kiusaamisen loppumisesta. Kiusaajia ja kiusattua puhutetaan erikseen, jotta kiusaajat eivät pääse sopimaan yhteistä tarinaa eivätkä vaikuta kiusatun kertomaan. Kiusaamisen puuttumisen yhteydessä ja jo ennaltaehkäisynä vaikutetaan koko ryhmään, jolloin kiusaamista avustavat ja ylläpitävät henkilöt muuttavat toimintaansa. Kiusatulle sekä mahdollisesti muille asianosaisille tulee järjestää jälkihoitoa, jossa on mahdollista puhua traumaattisista kokemuksista. (Satri 2015, 74-75.)

Kiusaamista voidaan ennaltaehkäistä tunnistamalla kiusaamista sekä puuttamalla johdonmukaisesti kiusaamistilanteisiin. Tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettelu varhaiskasvatuksessa on tärkeää sekä yhteistyö lasten ja huoltajien kanssa. Huoltajien on myös tärkeä ymmärtää hyvien käytöstapojen merkitys kiusaamisen ehkäisyssä. Vuorovaikutuksen sekä kielenkäytön mallit ja tavat toimia toisen ihmisten kanssa välittyvät lapsille myös kotoa. Kiusaamista voidaan ehkäistä monella erilaisella tavalla. Turvallisuusjohtaminen, aikuisten yhdessä sovitut toimintatavat kiusaamistilanteiden selvittämiseksi ja puuttumiseksi sekä aikuisten osaamisen kehittäminen ehkäisevät kiusaamista. Jokaista lasta tulee kohdella tasa-arvoisesti, yhdenvertaisesti sekä oikeudenmukaisesti. Järjestyssäännöistä tulee sopia yhdessä. (Opetushallitus 2023a.)

Jokaisen lapsen kasvun ja kehityksen tukeminen sekä tuen tarve tulee huomioida opetuksessa sekä kaikille tulee antaa työrauha. Aikuisten ja lasten tulee yhdessä osallistua kiusaamista ehkäisevien toimien suunnitteluun ja toteutukseen. Huoltajien kanssa tulee tehdä vuorovaikutteista sekä varhaista yhteistyötä. Yhteistyötä tehdään myös muiden lasten turvallisuutta ja hyvinvointia tukevien tahojen kanssa. Tärkeää on suunnitella ja korjata rakennukset ja pihat turvallisuutta edistäväksi sekä kiusaamista ehkäiseväksi. Suomessa on kehitetty kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen erilaisia toimitapoja sekä toimintamalleja. Toimintamalleja voidaan käyttää harkinnan mukaisesti, ja niiden käyttöönotosta sekä käyttämisestä tulee vastata itsenäisesti. (Opetushallitus 2023a.)

Lapset oppivat jo varhaisessa vaiheessa tekemään valintoja, jotka voivat johtaa pahaan tai hyvään. Kasvatuksessa tulee huomioida tilanteet, jossa lapsi käyttäytyy sopimattomasti. Aikuisten velvollisuus on opettaa oikean ja väärän ero ja neuvoa, kuinka toimia oikein tuottamatta mielipahaa tai kipua toiselle. Tunnelukutaitojen avulla voidaan harjoitella empatiataitoja sekä ymmärrystä ja erilaisuuden hyväksyntään. Näiden taitojen harjoittelu ja omaksuminen vähentää kiusaamista. Sosiaalisten taitojen avulla lapsi tietää, miten toimitaan erilaisissa tilanteissa, miten pyydetään apua sekä

osataan tarpeen tullen puolustaa itseään ja oikeuksiaan. Opettelemalla tunne- ja vuorovaikutustaitoja vaikutetaan kiusaajan kykyyn säädellä käytöstään ja impulssejaan sekä kiusatun itsetuntoon ja rajojen asettamiseen. Näiden taitojen avulla kiusaaminen hankaloituu ja vaikutukset lieventyvät. (Lönnberg 2023, 70, 74.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö kokosi työryhmän vuonna 2016 pohtimaan kiusaamisen ehkäisyä ja työrauhan edistämistä varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella. Työryhmä laati loppuraporttiin kehittämissuhteita, kuvauksen kiusaamisesta ilmiönä sekä lainsäädäntökatsauksen. Lisäksi loppuraportissa tarkasteltiin varhaiskasvatusympäristöjen, koulujen ja oppilaitosten toimintakulttuuria kiusaamisen ehkäisyssä ja työrauhan edistämiseksi. Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen on laaja yhteiskunnallinen tehtävä, ja puuttumisen sekä puhumisen lisäksi tulisi keskittyä myönteisen toimintakulttuurin rakentamiseen. (Elo & Lamberg 2018, 5,13.)

Kiusaamisen ehkäisyn sekä työrauhan edistämisen pitää olla suunnitelmallista, pitkäjänteistä sekä jatkuvaa arjessa tapahtuvaa toimintaa varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisella asteella. Työryhmän yhtenä kehittämissuhteena nousi sosioemotionaalista kehitystä tukevan ja kiusaamista ehkäisevän kehittämis- ja tutkimushankkeen käynnistys varhaiskasvatuksessa. Kiusaamista esiintyy jo ennen kouluikää samankaltaisena ilmiönä kuin koulussa, jolloin kiusaamista ehkäiseviä toimenpiteitä tulisi kehittää aiempaa enemmän. Mahdollisimman varhaisessa vaiheessa aloitettu ennaltaehkäisevä työ vaikuttaa myönteisesti lasten psykososiaaliseen kehittymiseen sekä vähentää ongelmien syntymistä. (Elo & Lamberg 2018, 14, 17–18.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö on laatinut toimenpideohjelman kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa sekä oppilaitoksissa. Ohjelman taustalla on hallitusohjelman mukaiset kirjaukset. Ensimmäinen on lupaus syrjimättömyydestä, jonka mukaan Suomessa on nollatoleranssi kiusaamiselle ja rasismille. Toinen kirjaus hallitusohjelmasta on oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi, jossa jokaisella on oikeus koskemattomuuteen, seksuaalikasvatuksen vahvistaminen sekä toimenpideohjelman laatiminen kiusaamisen puuttumiseksi ja yksinäisyyden vähentämiseksi. Kolmas hallitusohjelman kirjaus on osaamisen, sivistyksen ja innovaatioiden Suomi, jossa vahvistetaan oppilaitosten yhteisöllisyyttä ja vaikutusmahdollisuuksia, asetetaan nollatoleranssi kiusaamiselle, tarjotaan koulutusta kiusaamisen tunnistamiseen ja puuttumiseen sekä kehitetään kiusaamista ehkäisevä ohjelma varhaiskasvatukseen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021b.)

Toimenpideohjelman tavoitteena on nollatoleranssi kiusaamiselle, häirinnälle, sosiaaliselle syrjinnälle ja väkivallalle kouluissa sekä oppilaitoksissa, joihin laaditaan toimenpideohjelma yksinäisyyden vähentämiseen ja kiusaamisen puuttumiseen. Tavoitteena on myös hallinnonalojen välisen yhteistyön tiivistäminen, jotta saadaan puututtua häiriökäyttäytymiseen. Toimenpideohjelmassa edistetään tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Yhtenä varhaiskasvatusta koskevana toimenpiteenä vahvistetaan tunne- ja vuorovaikutustaitoja kehittämissuhteella, joka painottuu lasten tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamiseen kiusaamisen ehkäisykeinoina varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Tavoitteena on myös kehittää henkilöstön osaamista tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamisessa ja kiusaamisen ehkäisyssä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021b.)

Sosiaali- ja terveysministeriö on tehnyt julkaisun väkivallaton lapsuus, toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvasta väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Toimenpidesuunnitelman tavoitteena on ehkäistä 0–17-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa erilaisissa ympäristöissä. Suunnitelman tavoitteena on parantaa lapsiuhrin asemaa palvelu-, hoito- ja rikosjärjestelmissä sekä huomioida ne lapset, jotka ovat riskissä päätyä käyttämään tai ovat käyttäneet jo väkivaltaa. Toimenpidesuunnitelmassa käsitellään henkisen ja fyysisen väkivallan sekä seksuaaliväkivallan ehkäisyä ennaltaehkäisyn, haittojen minimoinnin sekä varsinaisen hoidon näkökulmista. Suunnitelmassa huomioidaan erityisen haavoittuvassa asemassa olevat lapset, ja korostetaan monialaisen yhteistyön tärkeyttä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimus oli työelämälähtöinen toimintatutkimus, jossa tavoitteena oli kehittää uusi kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen sekä tuottaa tietoa vertaissuhdetaitojen merkityksestä sekä kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa. Toimintatutkimukseen sisältyi teoreettisen viitekehyksen rakentaminen sekä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatiminen. Toimintatutkimuksen tarkoituksena oli laatia lasten osallisuutta vahvistava kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma.

Tutkimuksen lähtökohtana oli suunnitella Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen uusi kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma. Tutkimuksen aihe nousi Iisalmen paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman myötä. Paikalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan oli kirjattu, että kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma päivitetään (Iisalmen kaupunki 2022a). Iisalmen kaupunkistrategiassa 2030 yhtenä strategisena teemana on inspiroiva Iisalmi, jonka mukaan Iisalmissa tehdään päätöksiä, joilla turvataan perheiden, lasten ja nuorten mahdollisuudet turvallisuuteen kasvuun ja hyvään oppimiseen (Iisalmen kaupunki 2021a).

Toimintatutkimuksessa rakennettiin ensin teoreettinen viitekehys kiusaamisilmiön tarkasteluun sekä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman perusteeksi varhaiskasvatuksessa. Keskeisiä käsitteitä olivat varhaiskasvatus, osallisuus, vertaissuhdetaidot ja kiusaaminen. Toimintatutkimuksen laatiminen aloitettiin etsimällä monipuolisia lähteitä, kirjallisuutta ja aikaisempia tutkimuksia. Näiden lähteiden pohjalta löydettiin tietoa vertaissuhdetaitojen merkityksestä ja harjoittelun tärkeydestä varhaiskasvatuksessa. Vertaissuhteiden harjaantuminen vaatii myös itsesäätely-, tunne- ja vuorovaikutustaitojen harjoittelua varhaisessa vaiheessa. Teoreettisen viitekehyksen kirjoittamisen rinnalla laadittiin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma kirjallisuuden ja aikaisempien tutkimusten pohjalta. Työn aloitusvaiheessa pohdittiin eri menetelmiä, mutta päädyttiin toimintatutkimukseen, koska sykli-syys mahdollistaa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman toimintavaiheen ja muokkauksen (Kananen 2009, 10).

Tutkimuksessa haluttiin osallistaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä sekä lapsia kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatimiseen. Osallisuus on varhaiskasvatuksessa tärkeää, jonka vuoksi myös tässä toimintatutkimuksessa haluttiin ottaa mukaan kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa käyttävät tahot mukaan toimintaan. Tavoitteena oli, että toimintasuunnitelma olisi jo keväällä 2023 valmis toimintavaihetta varten, koska lopullisen kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma tuli olla käytössä elokuussa 2023 alkavalla toimintakaudella.

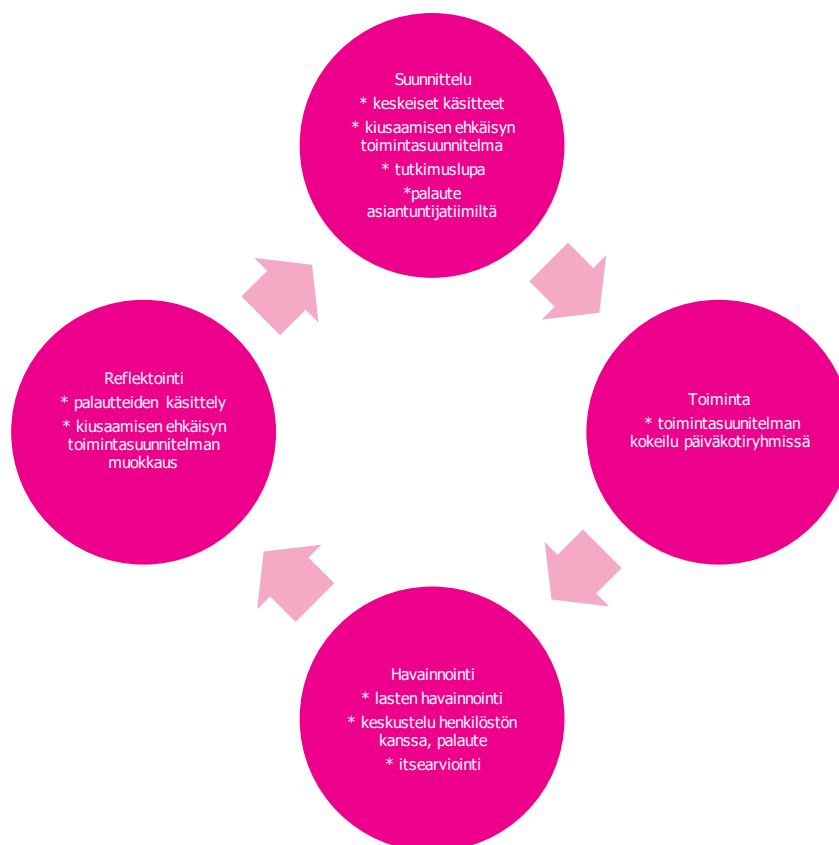
Tutkimuksella on aina tarkoitus tai tehtävä, joka ohjaa tutkimusstrategisia valintoja. Tutkimuksen tarkoitusta luonnehditaan neljän piirteen perusteella: kartoittava, selittävä, kuvaileva tai ennustava. Tutkimukseen voi sisältyä useampia kuin yksi tarkoitus ja tarkoitus voi myös muuttua tutkimuksen edetessä. Kartoittavan tutkimuksen tarkoituksessa etsitään uusia näkökulmia, ja siinä selvitetään vähän tunnettuja ilmiöitä. Selittävän tutkimuksen tarkoituksessa etsitään selitystä tilanteelle tai ongelmaan syyseuraus suhteiden muodossa. Kuvailevan tutkimuksen tarkoituksessa esitetään tarkkoja kuvauksia henkilöistä, tapahtumista tai tilanteista, ja dokumentoidaan niistä keskeisiä ja kiinnostavia piirteitä. Ennustavassa tutkimuksen tarkoituksessa ennustetaan tapahtumia tai ihmisten toimintoja,

jotka ovat seuraus ilmiöstä. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2013, 137–139.) Tässä toimintatutkimuksessa tarkoitus oli kartoittava, jossa etsittiin aiheeseen liittyvää tietoa sekä kehitettiin uusi kiu-
saamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen.

5.1 Toimintatutkimuksen suunnittelu

Toimintatutkimus on ammatillisen oppimisen ja kehittymisen prosessi, joka liittyy käytännön työelämään ja siellä oleviin käytännön ongelmiin, niiden tiedostamiseen ja poistamiseen. Oleellista toimintatutkimuksessa ovat toiminnan kehittäminen, yhteistoiminta ja tutkimus. Toimintatutkimus on toimijoista lähtöisin, jossa henkilöt, joita ongelma koskee, löytävät siihen ratkaisun yhdessä ja sitoutuvat samalla muutokseen. Tutkimuksella yritetään ratkaista käytännön ongelmia ja parantaa jatkuvaa toimintaa, jolloin toimintatutkimus on työyhteisössä koko uran läpi tapahtuva oppimis- ja kasvuprosessi. Toimintatutkimus kohdistuu vain yksittäiseen tapaukseen, jossa tulokset pitävät paikkansa vain siinä ja niitä ei pyritä yleistämään. Toimintatutkimuksella pyritään saamaan aikaan muutos, joka edellyttää muutettavan ilmiön tuntemista ja siihen vaikuttavien tekijöiden selvittämistä. Muutoksen aikaansaaminen voi olla vaikeaa, mutta se voidaan saavuttaa vaan toiminnan kautta. (Kananen 2009, 9–10.)

Toimintatutkimuksessa tuotetaan tietoa käytännön kehittämiseksi. Toimintatutkimuksen tavoitteena on muutos, ja tutkija on itse mukana toiminnassa toteuttaakseen muutosprosessia. (Kananen 2017, 17). Toimintatutkimuksessa tutkitaan ihmisten toimintaa, ja siinä kehitetään käytäntöjä entistä paremmiksi. Tutkimus kohdistuu erityisesti sosiaaliseen toimintaan, ja se on yleensä ajallisesti rajattu tutkimus- ja kehittämisprojekti, jossa suunnitellaan ja kokeillaan uusia toimintatapoja. Toimintatutkimus on oman työn kehittämistä yhteistoiminnassa ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Toimintatutkimukseen kuuluu syklisyys, jossa suunnitelmaan perustuvaa kokeilua seuraa kokemusten pohjalta parannettu suunnitelma. Sykliseen prosessiin kuuluvat suunnittelu, toimeenpano, havainnointi ja reflektointi. Sykliä seuraa uusi sykli, joka lähtee siitä, mihin ensimmäisen syklin aikana päästiin. Toimintaa hiotaan, ja siitä muodostuu kokeilujen ja tutkimuksen vuorovaikutuksena etenevä spiraali. Toimintatutkimuksessa tavoitellaan käytännön hyötyä ja käyttökelpoista tietoa. Tutkija on aktiivinen vaikuttaja ja toimija. (Heikkinen 2008, 16–17, 19; Kananen 2009, 10.) Toimintatutkimus eteni kuvan 1 mukaisesti.

KUVA 1. Toimintatutkimuksen eteneminen (mukaillen Kananen 2009)

Toimintatutkimuksen suunnittelu alkoi työsuunnitelmavaiheessa, jonka aikana tutustuttiin aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen sekä aikaisempiin tutkimuksiin. Lupa tutkimuksen toteuttamiseen saatiin viranhaltijapäätöksenä Iisalmen kaupungin varhaiskasvatuksen johtajalta. Lisäksi laadittiin Savonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetyösopimus. Keskeiset käsitteet nousivat esiin jo työsuunnitelma vaiheessa selkeästi. Aikaisemmin tehdyistä tutkimuksista sekä aiheeseen liittyvistä kirjallisuudesta löytyi yhtymäkohtia keskeisten käsitteiden merkityksestä kiusaamisen ehkäisyssä. Kirjallisuuden ja aikaisemman tutkimustiedon mukaan varhaiskasvatuksessa on tärkeää harjoitella lasten kanssa itsesääntely-, tunne-, ja vuorovaikutustaitoja. Taitojen harjoittelu ovat varhaiskasvatuksessa tehtävää varhaisen tuen työtä, jossa opittujen taitojen avulla lapset oppivat toimimaan vertaisryhmässä. Vertaissuhdetaitoja harjoittelemalla voidaan ennaltaehkäistä syrjäytymistä sekä kiusaamista.

Suunnitteluvaiheessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma suunniteltiin käsitteiden sekä kerätyn teorian pohjalta. Uudessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa huomioitiin lasten osallisuus, koska toimintasuunnitelman sisältö liittyy vahvasti lasten toimintaan varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa keskustellaan ensin lasten kanssa vertaissuhteista sekä kiusaamisesta. Kasvattajatiimi keskustelee tämän jälkeen, ja sopii oman ryhmän käytännöistä kiusaamisen ehkäisemisestä. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa kommentoitiin asiantuntijatiimissä ennen toimintavaiheeseen siirtymistä. Asiantuntijatiimiin kuuluivat varhaiskasvatuksen johtaja sekä hankekoordinaattori. Hyvää palautetta tuli lasten osallisuuden huomioimisesta sekä kuvakorttien käyttämisestä. Osa kasvattajatiimille tarkoitetuista kysymyksistä koettiin haasteellisiksi tai päällekkäisiksi, joten niitä muokattiin ennen toimintavaihetta.

Tässä vaiheessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman kysymykset olivat seuraavat: Millainen on hyvä kaveri? Mikä on mukavaa tekemistä kaverin kanssa? Mitä voin itse tehdä, että olen hyvä kaveri? Mikä tekee päiväkotipäivästä mukavan? Millaisessa ryhmässä on mukavaa toimia? Mitä on kiusaaminen? Miten kiusaamistilanteisiin tulisi puuttua? Miten varhainen tuki toteutuu ryhmissämme? (pedagogiikka, osallisuus, oppiminen, havainnointi) Miten tuemme lasten itsesäätelytaitoja? Miten tuemme lasten tunnetaitoja? Miten tuemme lasten vuorovaikutustaitoja? Miten tuemme lasten vertaissuhdetaitoja? Kuinka kiusaamista voidaan vähentää? Miten kiusaamistilanteita käsitellään lasten ja huoltajien kanssa? Miten kiusaamista dokumentoidaan? Lopuksi jäi tilaa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman arviointiin. Tässä vaiheessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan oli jo koottu lasten kanssa hyödynnettäviä menetelmiä ja materiaaleja sekä ammattikirjallisuutta.

5.2 Toimintatutkimuksen toimintavaihe

Toimintatutkimuksessa tutkimus viedään mukaan itse toimintaan, jossa toimija on itse mukana tutkimuksessa ja toiminnassa. Toiminta, tutkimus ja muutos tapahtuvat kaikki samanaikaisesti. Etuna on, jos tutkija tai teorian kehittäjä on itse ilmiön kanssa tekemisissä tai hänellä on kosketuspintaa teollisen kohteen käytännön ilmiöihin. Toimintatutkimukseen liittyy aina tiedonkeruumenetelmänä osallistuva havainnointi, jossa tutkija on mukana tutkittavassa ilmiössä. (Kananen 2009, 13, 25.) Kun tutkija tulee johonkin sosiaaliseen ympäristöön, voidaan hänet kokea häiritsevänä tekijänä ja roolia ei välttämättä ymmärretä. Tutkijan on hyvä antaa tietoa tutkimuksen kohteena olevan ympäristön jäsenille tutkimuksen kulusta. (Mäkinen 2006, 117.)

Tutkimuksesta ja sen tarkoituksesta kerrottiin päiväkodissa, jossa toimintavaiheessa kokeiltiin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman toimivuutta. Huoltajille laadittiin tiedote tutkimuksesta (liite 1), ja heiltä pyydettiin kirjallinen lupa lasten osallistumisesta tutkimukseen. Huoltajilla oli oikeus päättää, saako heidän lapsensa osallistua kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman toimintavaiheeseen. Lapset saivat myös itse ilmaista halukkuutensa osallistumisesta kuvien avulla. Lasten ja aikuisten henkilöllisyys eivät käyneet missään vaiheessa esille.

Toimintavaihe alkoi kokeilulla, jossa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta keskusteltiin kahdessa lapsiryhmässä, jossa oli 4-5 -vuotiaita lapsia. Keskustelu lasten kanssa alkoi kuvakorttien (kuvat 2-6) avulla, jotka on tehty tätä toimintatutkimusta varten. Kuvakortit ovat A4 kokoisia kuvia, joissa on erilaisia tilanteita: jalkapallon pelaaminen, auttaminen, lyöminen, yksinäisyys ja halaaminen. Lasten kanssa keskusteltiin kuvien tapahtumista ja siitä, mikä tekeminen kuvissa on mukavaa ja mikä ei ole mukavaa tekemistä. Toimintavaiheessa tutkija ohjasi itse keskusteluja lasten sekä henkilöstön kanssa.

Ensimmäisessä kuvassa (kuva 2) kaksi hahmoa potkivat jalkapallon ja heillä on iloiset ilmeet. Lasten mielestä yhdessä pelaaminen on mukavaa, hahmoilla on tilanteessa hyvä mieli.

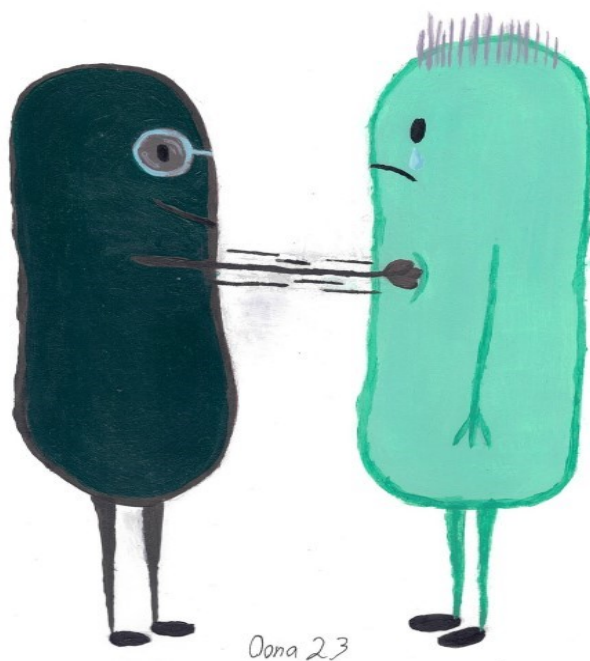
Ei jätetä ulkopuolelle.

KUVA 2. Jalkapallon pelaaminen

Toisessa kuvassa (kuva 3) toinen hahmo lyö toista. Yhden lapsen mielestä toinen haluaa halata, mutta toinen vastaa halaukseen lyömällä. Jos lyö toista ja kaveri itkee, pitää pyytää anteeksi. Lyömisestä tulee surulliseksi ja siitä pitää kertoa aikuiselle. Yksi lapsi totesikin:

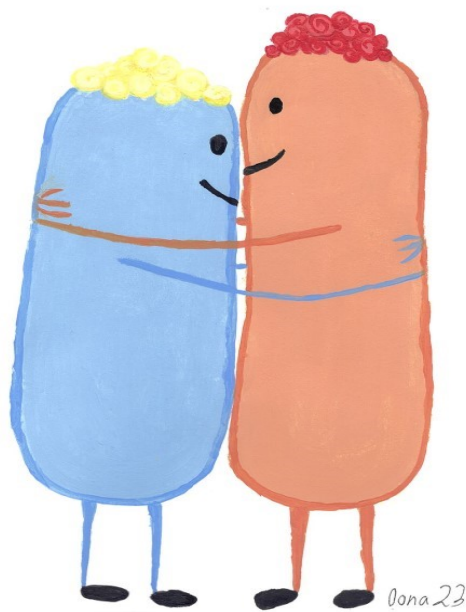
En lyö enää ketään.

KUVA 3. Lyöminen

Kolmannessa kuvassa (kuva 4) kaksi hahmoa halaa toisiaan. Lasten mielestä kavereilla on ollut ikävä. Ilman lupaa ei voi halata, tässä kuvassa kaverit ovat saaneet luvan halata.

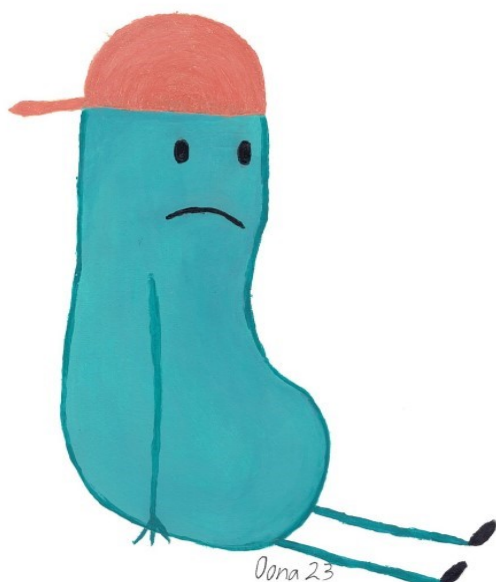
Halaaminen tuntuu hyvältä.

KUVA 4. Halaaminen

Neljännessä kuvassa (kuva 5) yksi hahmo istuu kuvassa. Lasten mielestä hahmolla ei ole kaveria ja hänellä on paha ja surullinen mieli. Jos joku on yksin, voi mennä pyytämään kaveria leikkiin.

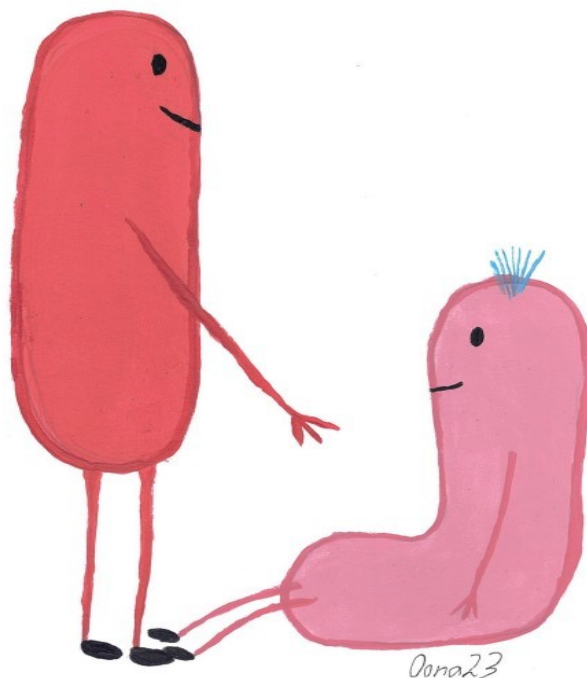
Voi auttaa ja kysyä, voitko leikkiä.

KUVA 5. Yksinäisyys

Viidennessä kuvassa (kuva 6) toinen hahmo on kaatunut ja toinen ojentaa käden auttamisen merkiksi. Lasten mielestä toinen hahmoista on kaatunut, ja hänen peppuun sattuu. Toinen hahmo auttaa toista. Yksi lapsi mietti, että kuvassa toinen hahmo on aikuinen ja toinen lapsi, jolloin

voi ottaa syliin.

KUVA 6. Auttaminen

Näiden keskustelujen jälkeen lapsilta kysyttiin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan suunniteltuja kysymyksiä yksi kerrallaan. Pääsääntöisesti molempien ryhmien lapset osasivat vastata kysymyksiin. Lapset osasivat vastata helpoiten seuraaviin kysymyksiin: millainen on hyvä kaveri, mikä on mukavaa tekemistä kaverin kanssa ja mikä tekee päiväkotipäivästä mukavan. Hyvä kaveri on auttavainen, ottaa mukaan leikkiin, haluaa pelata yhdessä jalkapalloa, kiltti, leikkii ja ei kiusaa. Kaverin kanssa on mukavaa halaaminen, yhdessä leikkiminen ja jalkapallon pelaaminen. Päiväkodissa on mukavaa yhdessä leikkiminen, leikkiä kauppa, nukkuminen, ulkoilu, jumppa ja syöminen.

Mitä voin itse tehdä, että olen hyvä kaveri - kysymys oli näissä ryhmissä vähän haasteellinen lasten sekä aikuisten mielestä. Lapset eivät ehkä ymmärtäneet kysymystä tai he eivät osanneet vielä miettiä kysymystä omasta näkökulmastaan. Tämä kysymys jäi kuitenkin lopulliseen kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan, koska muissa palautteissa kysymys koettiin hyväksi. Ryhmissä voidaan huomioida kysymysten määrässä lasten ikä ja kehityksen taso. Millaisessa ryhmässä on mukavaa toimia - kysymys oli myös lapsille haasteellinen, ja tämä jätettiin lopullisesta toimintasuunnitelmasta pois.

Lasten kanssa keskusteltiin kiusaamisesta seuraavien kysymysten avulla: mitä on kiusaaminen ja miten kiusaamistilanteisiin tulisi puuttua. Kiusaaminen lasten mielestä on huonoa ja pahaa, tönimistä, lyömistä, potkimista, kiroilua, ei oteta leikkiin mukaan ja typeräksi sekä tyhmäksi sanomista. Toista ei saa lyödä, ja jos lyö, pitää pyytää anteeksi. Kiusaamisesta voi kertoa opelle.

Kiusaamisesta voi tulla itku.

Kiusaamistilanteisiin puuttumisen keinoina oli lasten mielestä aikuiselle kertominen. Jos on kiusannut, pitää pyytää anteeksi. Tämä kysymys oli myös vähän haasteellinen lapsille, mutta apukysymysten avulla lapset osasivat miettiä keinoja. Kysymys päädyttiin jättämään tässä muodossa lopulliseen

kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan, koska kiusaamiseen puuttumisesta on tärkeää keskustella lasten kanssa.

Lasten kanssa keskustelu toi vahvistusta toimintatutkimukseen siitä, miten tärkeää on käsitellä heidän kanssaan vertaissuhteita sekä kiusaamista. Tukemalla lasten itsesääätely-, tunne- ja vuorovaikutustaitoja, heidän vertaissuhdetaidot paranevat, jolloin voimme ehkäistä kiusaamista varhaisella tuella. Lapset osallistuivat keskusteluihin aktiivisesti ja he toivat heidän käsityksiään asioista esille. Kaikki lapset saivat kertoa kysymyksistä mieleen tulevia asioita. Lapset ymmärsivät kysymykset hyvin, koska osasivat vastata niihin, ja hetki oli sopivan mittainen. Lapsiryhmät olivat erilaiset sekä eri kokoiset, joka saattoi vaikuttaa lasten osallistumiseen. Toisessa ryhmässä oli yhdeksän lasta ja toisessa neljä lasta. Pienemmässä ryhmässä olisi ollut enemmän lapsia, mutta he olivat poissa päiväkodista toimintavaihepäivänä. Isommassa ryhmässä keskusteluun osallistui kysymyksestä riippuen noin neljä lasta, jokaisella lapsella oli mahdollisuus osallistua.

Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman alussa huomioidaan lasten osallisuus, ja toinen osa laaditaan kasvattajatiimissä. Lasten kanssa keskustelun jälkeen pyydettiin palautetta lasten kanssa keskusteluihin osallistuneilta henkilöstön jäseniltä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman vaiheista sekä toimintasuunnitelman rakenteesta. Kasvattajien palaute oli sanallinen. Kuvakortit koettiin hyväksi avuksi keskusteluun. Lapset saivat tehdä itse tulkintoja kuvakorttien tilanteista. Kysymyksiä oli sopiva määrä, mutta osa kysymyksistä oli lapsille haasteellisia. Kysymykset millainen on hyvä kaveri, mikä on mukavaa tekemistä kaverin kanssa ja mikä tekee päiväkotipäivästä mukavan, koettiin hyväksi ja ymmärrettäviksi kysymyksiksi lapsille. Ryhmän aikuisten on tärkeää tuntea ryhmän lapset, jolloin on helpompi ennakoida tilanteita sekä pohtia, millaista varhaista tukea ryhmän lapset tarvitsevat. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman toimintavaiheeseen osallistui varhaiskasvatuksen henkilöstöä, jotka käyttävät myöhemmin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa. He pääsivät vaikuttamaan toimintasuunnitelman sisältöön ja rakenteeseen, joka motivoi käyttämään suunnitelmaa helpommin.

5.3 Toimintatutkimuksen havainnointi ja reflektointi

Toimintatutkimus on osallistavaa tutkimusta, jossa ratkaistaan yhdessä käytännön ongelmia ja siten saadaan aikaan muutosta. Toimintatutkimus on prosessi, jossa tulkinta sekä ymmärrys lisääntyvät vähitellen. Toimintatutkimuksessa tärkeää on ottaa käytännöissä toimivat ihmiset aktiivisiksi osallisiksi tutkimukseen ja kehittämiseen. Toimintaa analysoidaan ja kehitetään vaihtoehtoja toiminnassa havaittujen haasteiden ratkaisemiseksi, asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi ja tuotetaan uutta tietoa ja teoriaa. Toimintatutkimuksessa tutkimuskohde on tilanteeseen sidottu, jolloin aikaisempia tuloksia on vaikea hyödyntää. Tutkimukseen osallistuvat ovat tasa-arvoisia, ja havainnointi on yksi tehokkaimmista tavoista aineistonkeruuseen. Toimintatutkimuksen yleinen menetelmä on toimijoiden yhteiset keskustelut, jotka jatkuvat kehittämisprosessin aikana siten, että edellinen keskustelu on uuden pohjana. (Heikkinen 2008, 36; Ojasalo & Moilanen & Ritalahti 2014, 58-59, 61-62.)

Toimintavaiheessa tehtiin havaintoja lapsista, ja mukana olevat aikuiset laativat omat havaintonsa sekä suullisen palautteen niistä. Havaintoja käsiteltiin yhteisessä keskustelussa lasten keskusteluhetkien jälkeen. Havaintojen lisäksi toimintavaiheessa tehtiin koko ajan reflektointia. Toimintavaiheen jälkeen palautteet tutkittiin ja analysoitiin, jonka perusteella muokattiin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa. Muokkauksen jälkeen saatiin palautetta vielä asiantuntijatiimiltä, jonka jälkeen kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan tehtiin vielä muutoksia. Uudessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa huomioidaan lasten osallisuus, toimintasuunnitelma on nyt tiiviimpi kokonaisuus ja materiaalivinkit ovat hyviä.

Palautteissa kehitettävää oli vielä tässä vaiheessa kasvattajatiimien kysymysten asettelu, joihin kaivattiin selkeyttä ja konkreettisempia vastauksia. Kysymysten aiheet nousivat toimintatutkimuksen teoreettisesta viitekehyksestä ja keskeisistä käsitteistä. Kasvattajatiimin kysymykset muokattiin tähän muotoon: millaisilla konkreettisilla keinoilla/menetelmillä tuemme lasten itsesääätelytaitoja, millaisilla konkreettisilla keinoilla/menetelmillä tuemme lasten tunnetaitoja, millaisilla konkreettisilla keinoilla/menetelmillä tuemme lasten vuorovaikutustaitoja, miten huomioimme aikuisten ja lasten välisen vuorovaikutuksen arjessa sekä millaisilla konkreettisilla keinoilla/menetelmillä tuemme lasten vertaissuhdetaitoja. Kasvattajatiimin tulee vielä pohtia, miten lasten keskinäisiä ristiriita- ja vuorovaikutustilanteita käsitellään lapsiryhmässä ja huoltajien kanssa, miten yhteistyötä tehdään erilaisten yhteistyötahojen kanssa sekä miten ristiriita- ja vuorovaikutustilanteita dokumentoidaan. Lisäksi kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan lisättiin kohta, jossa kasvattajatiimi sopii yhdessä kolme toimintatapaa kiusaamisen ehkäisyyn ryhmässään. Valmis kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma (liite 2) laadittiin sähköiseen muotoon, joka parantaa lomakkeen käytettävyyttä.

Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman rakennetta muokattiin siten, että kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman alkuun lisättiin johdantoa aiheeseen sekä ohjeet prosessin etenemisestä.

1. Keskustelu lasten kanssa koko ryhmänä tai pienryhmissä, mutta kuitenkin niin, että jokainen lapsi saa osallistua keskusteluun. Lasten kanssa keskustelun apuna voi käyttää toimintasuunnitelman liitteenä olevia tai joitakin muita kuvakortteja.
2. Keskustelu tiimin kanssa ja yhteisesti sovittujen asioiden kirjaus suunnitelmaan.
3. Valmis kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma julkaistaan nähtäväksi huoltajille Edlevossa.
4. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman arviointia tehdään tarvittaessa tai viimeistään toimintakauden lopussa.

Lisäksi kysymysten alkuun lisättiin lyhyt kuvaus selventämään asiayhteyttä. Teoriatietoa kirjattiin kiusaamisesta, itsesääätelytaidoista, tunnetaidoista, vuorovaikutustaidoista sekä vertaissuhdetaidoista. Kasvattajatiimin täytettävään osioon lisättiin arvioinnille tarkoitetut laatikot. Arviointi tehdään toimintakauden päättyessä. Loppuun lisättiin vielä materiaalivinkkejä ja ammattikirjallisuutta aiheeseen liittyen sekä käytetyt lähteet.

Asiantuntijatiimi kommentoi lopullista muokattua kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta, jonka mukaan kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma sisälsi kaiken olennaisen tiiviissä paketissa. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma osallistaa hyvin lapsia, ja tuo heidän ajatuksiaan

esille. Hyväksi koettiin myös teoriaosuuden lisääminen kasvattajatiimin kysymyksiin, jolloin on helppompaa miettiä konkreettisia keinoja toteutukseen. Materiaalivinkit koettiin hyväksi. Lasten kanssa hyödynnetyt kuvakortit kopioitiin jokaiseen varhaiskasvatusyksiköön tukemaan kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatimista. Toimintatutkimuksen syklisen prosessin tuloksena laadittiin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma Iisalmen varhaiskasvatuksen käyttöön.

Valmis kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma käsiteltiin Iisalmen kaupungin sivistys- ja hyvinvointilautakunnassa 5.9.2023. Käsittelyssä oli esiopetuksen opetussuunnitelman päivittäminen sekä varhaiskasvatusta koskevat velvoitteet, jossa sivistys- ja hyvinvointilautakunta hyväksyi päivitetyn esiopetuksen opetussuunnitelman liitteineen ja varhaiskasvatuksen velvoittavat suunnitelmat. Käsittelyssä olleita velvoittavia suunnitelmia olivat yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma, kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma ja kriisisuunnitelma. Suunnitelmat otettiin käyttöön 1.8.2023. (Iisalmen kaupunki 2023.) Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatimista käsiteltiin varhaiskasvatusyksiköiden suunnittelupäivissä syksyllä 2023, joka helpotti henkilöstöä uuden asiakirjan käyttöönotossa.

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Vertaissuhdetaitojen merkitys varhaiskasvatuksessa on suuri. Lasten itsesäätely-, tunne- ja vuorovai-
kutustaitojen tukeminen auttaa vertaissuhdetaitojen kehittämisessä. Näitä taitoja lapset tarvitsevat
myöhemmin koulussa ja muussa elämässä. Varhaiskasvatuksessa tehdään tärkeää varhaisen tuen
työtä lapsen varhaisina elinvuosina ohjaamalla esimerkiksi tunne- ja vertaissuhdetaitoja sekä yhteis-
leikkiä erilaisia menetelmiä käyttäen. Näitä taitoja harjoittelemalla ryhmässä voidaan ehkäistä kiu-
saamista. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman päivitys oli Iisalmen kaupungin varhaiskasva-
tuksessa ajankohtainen aihe. Uuden kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman avulla päästään
jakamaan opittuja tietoja Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen.

Toimintatutkimuksen tavoitteena oli kehittää Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen uusi kiusaa-
misen ehkäisyn toimintasuunnitelma, joka toteutui tämän toimintatutkimuksen aikana. Kiusaamisen
ehkäisyn toimintasuunnitelmaa laatiessa tehtiin yhteistyötä työelämän ja ammattikorkeakoulun
kanssa. Valmis kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma tehdään jatkossa jokaisessa varhaiskasva-
tusryhmässä, ja suunnitelmassa huomioidaan lasten osallisuus. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuun-
nitelmasta tehtiin toimiva ja helppokäyttöinen, jolloin sen täyttäminen ja käyttäminen olisi mahdolti-
simman helppoa ja hyödyllistä. Valmista suunnitelmaa on esitelty päiväkotien suunnittelupäivissä
syksyn 2023 aikana, jolloin henkilöstöä on perehdytetty kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman
käyttöön.

Eettisesti hyvässä tutkimuksen teossa noudatetaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Lähtökohtana tutki-
muksessa on ihmisarvon sekä itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. (Hirsjärvi ym. 2013, 23, 25.)
Lapsia koskevan tutkimuksen on oltava eettisesti kestävä, kunnioitettava itsemääräämisoikeutta,
vältettävä vahingon aiheuttamista sekä turvattava tutkittavien yksityisyys sekä tietosuoja. Lapset
eivät välttämättä pysty itse arvioimaan tutkimuksen merkitystä ja omaa rooliaan, ja he ovat erilai-
sessa asemassa aikuisiin nähden. Lain mukaan alaikäinen lapsi on huoltajiensa vastuulla, jolloin
huoltajat päättävät hänen asioistaan, mutta huoltajien on keskusteltava asioista lapsen kanssa sekä
huomioitava lapsen mielipiteet ja toiveet. Tutkimuseettisten periaatteiden mukaan tutkittavien on
voitava itse päättää halusta osallistua tutkimukseen. Päätöksen tekoon tarvitaan tietoa tutkimuksen
tarkoituksesta, seurauksista, aineiston hallinnasta sekä riittävä ajattelukyky. Lapsuudentutkimuksissa
tulee miettiä tarkkaan, kuinka pieni lapsi voi ottaa kantaa näin monimutkaisiin asioihin. Lapsia kos-
kevissa tutkimuksissa suostumus on pyydetty hyvinkin pieniltä lapsilta itseltään. Eettinen lähestymi-
nen edellyttää siirtymistä lähelle tutkimuksen kohdetta sekä huomioimaan lapsen ja huoltajan näkö-
kulman. (Pekkarinen 2019.)

Toimintatutkimus on joukko erilaisia tutkimusotteita sekä -menetelmiä, joilla ilmiötä tarkastellaan.
Toimintatutkimuksella pyritään muutokseen. Luotettavuudella tarkoitetaan sitä, että aineiston ja tut-
kimustulosten paikkansapitävyys vahvistetaan. Aineisto ja tulkinta voidaan luetuttaa henkilöillä, joita
se koskee ja jotka ovat olleet tietolähteinä. Tietolähteet lukevat tekstin sekä vahvistavat tutkijan tul-
kinnan ja tulokset. Tällöin voidaan todeta tutkimuksen olevan luotettava tutkittavien mielestä. Luo-
tettavuuden arvioinnin lähtökohtana on tulosten, menetelmien ja tiedonkeruun tarkka dokumentaa-
tio. (Kananen 2017, 72; Kananen 2014, 127, 134.)

Tavoitteena toimintatutkimuksessa oli kehittää uusi kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen sekä tuottaa tietoa vertaissuhdetaitojen merkityksestä sekä kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa. Toimintatutkimuksessa toimintavaihe suoritettiin Iisalmessa varhaiskasvatuksessa. Toimintatutkimukseen osallistui sellaisia henkilöitä, jotka käyttävät kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa myöhemmin työssään. Lopulliseen raporttiin kirjattiin tarkasti tutkimuksen eri vaiheista sekä sen etenemisestä. Toimintatutkimuksessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman avulla kehitettiin uusi tapa toteuttaa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatimista Iisalmen kaupungin varhaiskasvatuksessa. Toimintatutkimuksen tulokset voisivat olla erilaiset, mikäli toimintasuunnitelmaa olisi laadittu jossakin toisessa yksikössä tai kunnassa.

Luotettavuuden arviointi edellyttää sitä, että työtä on dokumentoitu riittävästi. Dokumentoinnissa arvioidaan tehtyjä ratkaisuja, ja valinnat tulee aina perustella. Perusteluista näkyy, että työssä on harkittu erilaisia vaihtoehtoja ja päädytty perustellusti esiteltyyn ratkaisuun. Perustelut tuovat myös uskottavuutta ja osoittavat menetelmällistä osaamista. (Kananen 2017, 71.) Työsuunnitelmaprosessissa ja lopullisessa raportissa on perusteltu aiheen ja menetelmän valintaa. Aihevalinta nousi toimeksiantajalta uudistuneen paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta. Menetelmänä toimintatutkimus tuntui sopivammalta menetelmältä työhön, jossa haluttiin kokeilla kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman toimivuutta ja osallistaa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa käyttävien henkilöiden mielipiteitä lopulliseen lomakkeeseen. Käsitteiden valinta ohjautui aihevalinnan jälkeen. Lopulliseen raporttiin kirjattiin tarkasti toimintatutkimuksen vaiheet sekä arviointia ja tuloksia. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa ovat arvioineet toimintatutkimuksessa mukana olleet varhaiskasvatuksen henkilöstö sekä asiantuntijatiimi. Näiden arviointien perusteella lopullinen kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma muokattiin Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen sopivaksi.

Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laadinta on osa varhaiskasvatuksessa työskentelevien aikuisten dokumentaatiota. Joskus kirjaamista saatetaan pitää haasteellisen työtehtävänä, mutta silti dokumentaatio säilyy osana opettajien työtä tulevaisuudessakin. Teknologian kehitys voi puheentunnistusohjelmien sekä tekoälyn avulla muokata dokumentaatiokäytäntöjä. Kirjattavat asiakirjatyytit, alustat sekä lomakkeet voivat muuttua. Varhaiskasvatuksen henkilöstön on tärkeää seurata ajankohdasta keskustelua kirjaamiseen liittyvistä säädöksistä sekä ohjeistuksista ja pohtia kirjaamisen käytäntöjä sekä työn eettisiä periaatteita. Pedagogisia asiakirjoja tulee käyttää arjessa, koska käyttämättömänä asiakirjat lakkaavat toteuttamasta tarkoitustaan eikä ole myöskään hyödyllinen oppijalle. Asiakirjoja sekä niihin liittyviä käytäntöjä tulee kehittää jatkossakin, koska tärkeää on, että asiakirjan täyttäjät tiedostaa asiakirjan pääasiallisen tarkoituksen sekä merkityksen. (Alasutari, Heiskanen, Rantala & Vehkakoski 2023, 173-174, 176.)

Tässä toimintatutkimuksessa on ollut mukana varhaiskasvatuksen henkilöstöä, jotka käyttävät toimintasuunnitelmaa jatkossa. Lasten osallisuuden huomiointi kiusaamisen ehkäisyssä on merkittävää, koska ilmiö on lasten keskuudessa tapahtuvaa. Aikuisten tehtävänä on ennaltaehkäistä kiusaamista tukemalla muun muassa lasten tunne- ja vertaissuhdetaitoja. Jokaisella varhaiskasvatusryhmällä tulee olla suunnitelma näiden taitojen tukemiseen sekä myös kiusaamistilanteiden selvittämiseen.

Laaksonen (2014) on tutkinut väitöskirjassaan esikouluikäisten lasten vertaissuhdetaitoja ja vertaissuhteissa ilmenevää kiusaamista. Tutkimuksen mukaan vertaissuhdetaitojen yksilöllisellä ja tavoitteellisella harjoittelulla voidaan vahvistaa lapsen toimijuutta ja ehkäistä kiusaamista. (Laaksonen 2014, 11, 41.) Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen tehdyssä uudessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa on pohdittava kasvattajatiimeissä millaisilla konkreettisilla keinoilla ja menetelmillä tuetaan lasten vertaissuhdetaitoja ryhmässä.

Repo (2015) on tutkinut väitöskirjassaan, voidaanko koulukiusaamista ehkäistä ennen kouluikää, miten kiusaaminen ilmiönä näyttäytyy alle kouluikäisillä, millaisia muotoja sillä on ja kuinka yleinen ilmiö on. Haastattelujen perusteella tuli esille, että systemaattista kiusaamista tapahtuu päiväkotikäisten lasten parissa ja ilmiö näyttää olevan samankaltaista kuin kiusaaminen kouluympäristössä. Lapset puhuivat kiusaamisesta jokapäiväisenä ilmiönä, jonka sisältö vaihteli lasten ja aikuisten puheessa vain vähän. (Repo 2015, 64, 74.) Kirves ja Sajaniemi (2012) ovat tutkineet kiusaamisen esiintyvyyttä varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksessa selvitettiin myös, eroaako päiväkodissa ja koulussa tapahtuva kiusaaminen toisistaan sekä millaisia kiusaamisen muotoja on alle kouluikäisillä lapsilla. 12,6 % varhaiskasvatuksessa olevista lapsista oli osallisena kiusaamisessa. Yleisin kiusaamisen muoto oli syrjäyttäminen vertaissuhteista, ja lapset puhuivat kiusaamisesta arkipäiväisenä asiana. (Kirves & Sajaniemi 2012.)

Tutkimusten mukaan kiusaamista esiintyy myös varhaiskasvatuksessa jokapäiväisissä tilanteissa. Varhaiskasvatuksessa on tärkeää käydä keskustelua säännöllisesti lasten kanssa kiusaamisesta ja vertaissuhteista. Uudessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa lapset pääsevät osalliseksi keskusteluun, jossa he saavat tutussa pienryhmässä pohtia muun muassa hyvän kaverin ominaisuuksia sekä mitä kiusaaminen on. Lasten ajatukset kirjataan ryhmän kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan henkilöstön pohdintojen rinnalle. Tutkimustenkin mukaan tällaiselle keskustelulle on tarvetta, jotta voisimme varhaisella tuella ennaltaehkäistä kiusaamista. Uusi kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma on laadittu helpoksi asiakirjaksi, jolloin sen suunnittelu, toteutus ja arviointi ovat toiminnassa läsnä päivittäin.

7 POHDINTA

Tämän toimintatutkimuksen myötä on käynyt esille, miten tärkeää vertaissuhdetaitojen harjoittelu on varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisilmiötä esiintyy jo varhaiskasvatuksessa erilaisilla keinoilla, ja varhaisella tuella on merkittävä osuus kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Varhaiskasvatuksessa voidaan tukea lasten itsesäätelytaitoja, tunnetaitoja, vuorovaikutustaitoja, jolloin lapsilla on enemmän keinoja luoda vertaissuhteita. Turvallisilla vertaissuhteilla voidaan ennalta ehkäistä kiusaamista sekä syrjäytymistä. Teoreettisessa viitekehyksessä on avattu keskeisiä käsitteitä, jotka liittyvät varhaiskasvatukseen, osallisuuteen, vertaissuhteisiin sekä kiusaamiseen. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa on hyödynnetty teoreettista viitekehystä sekä aikaisempia tutkimuksia, ja niiden avulla on laadittu uusi kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen.

Toimintatutkimuksessa toimeksiantajana toimi Iisalmen kaupungin varhaiskasvatuspalvelut, ja aihe rajattiin Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen, koska kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman päivitys oli kirjattu paikalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan. Varhaiskasvatus on kokonaisuudessaan varhaista tukea, jossa voidaan vaikuttaa monenlaisilla tavoilla lasten kasvuun, kehitykseen ja oppimiseen osallistamalla lapsia ja huoltajia toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Varhaiskasvatuksessa kaikilla lapsilla on yhdenvertaiset oikeudet osallistua kaikkeen toimintaan huomioiden inklusiivisuus sekä lasten mahdolliset tuen tarpeet kolmitasoisien tuen avulla. Aikuisten tehtävänä on kannustaa lapsia ja antaa heille päivittäin positiivista palautetta toiminnastaan. Näin lapset oppivat aikuisten mallista toimimaan myös vertaisryhmissä.

Varhaiskasvatuksessa harjoitellaan lasten kanssa paljon erilaisia taitoja. Lasten kanssa tutustutaan itsesäätelytaitoihin sekä tunteisiin erilaisten menetelmien avulla. Joka päiväisessä arjessa on useita erilaisia vuorovaikutustilanteita aikuisten ja lasten välillä sekä aikuisten välisiä, jolloin lapset oppivat myös niistä tilanteista. Vertaissuhteiden luominen alkaa jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Useat lapset voivat olla samassa päiväkodissa viisi vuotta samojen kavereiden kanssa. Aikuisten onkin tärkeää tukea lasten vertaissuhteiden kehittymistä auttamalla heitä arjen erilaisissa tilanteissa.

Toimintatutkimuksen suunnitteluvaiheessa työssä oli tarkoitus tehdä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma, joka toimii lapsiryhmässä pedagogisen toiminnan ja lapsiryhmän oppimisprosessin suunnittelun tukena. Teoreettinen viitekehys perustui positiiviseen pedagogiikkaan sekä voimavaraistavaan työskentelyyn lapsiryhmässä, jossa henkilöstö tunnistaa lasten sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyviä haasteita. Henkilöstö huomioi lasten kokemuksia sekä vahvistaa lasten osallisuutta lapsiryhmässä. Kiusaamisilmiö on negatiivinen, jota käsitellään jo varhaiskasvatuksessa, mutta siihen pystytään vaikuttamaan erilaisilla keinoilla sekä menetelmillä. Kiusaamista tapahtuu varhaiskasvatuksessa, ja aina aikuiset eivät välttämättä huomaa kaikkia tilanteita. Jokainen lapsi kokee kiusaamisen erilaisena, jolloin on tärkeää tuntea lapset ja reagoida aina heidän toimintoihin. Huoltajien kanssa tehtävä yhteistyö on myös merkittävässä asemassa.

Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmassa pohditaan, miten kiusaamistilanteisiin tulee puuttua ja miten tilanteet ratkaistaan. Varhaiskasvatuksessa lapset oppivat helposti positiivisia ryhmässä toimimisen malleja sekä vertaissuhdetaitoja, kun henkilöstö huolehtii taitojen opettamisesta. Lasten

kanssa voidaan sopia ryhmän yhteiset toimintatavat esimerkiksi vuorovaikutukseen ja vertaissuhteiden ylläpitämiseen sekä yhteinen palkinto, kun tavoitteet on saavutettu. Yhdessä yhteiseen tavoitteeseen pääseminen tuo jokaiselle ryhmän jäsenelle onnistumisen kokemuksia ja ymmärryksen oikeasta tavasta toimia.

Toimintatutkimus toteutettiin syklisen prosessin mukaisesti laatimalla tuotteen kehitysprosessissa ensin teoreettisen viitekehysten pohjalta kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma. Suunnitteluvaiheessa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatimisessa hyödynnettiin teoreettista viitekehystä sekä aikaisempaa tutkimustietoa. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta pyydettiin palautetta, jonka jälkeen toimintavaiheessa kokeiltiin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman toimivuutta lasten kanssa. Lasten kanssa keskusteltiin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta laadittujen kuvakorttien sekä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman kysymysten avulla. Heitä havainnoitiin keskustelun aikana. Havainnot käsiteltiin henkilöstön kanssa yhteisessä keskustelussa lasten keskusteluhetkien jälkeen. Mukana olleet henkilöstön jäsenet laativat omat havaintonsa sekä suullisen palautteen niistä ja kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta. Palautetta saatiin varhaiskasvatuksen henkilöstöltä, jotka käyttävät kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa jatkossa työssään. Palautetta henkilöstöltä saatiin keskustelemalla heidän kanssaan.

Lasten kanssa keskustelut sekä henkilöstön palautteet olivat tärkeitä, koska näiden perusteella kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan pystyttiin muokkaamaan vielä enemmän tarkoituksen mukaiseksi. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta pyrittiin laatimaan sellainen suunnitelma, jonka kirjaaminen on helppo toteuttaa, mutta toimintasuunnitelma on apuna arjen pedagogisessa suunnittelussa. Toimintavaiheen jälkeen palautteita tarkasteltiin ja analysoitiin, jonka perusteella muokattiin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa. Muokkauksen jälkeen saatiin palautetta vielä asiantuntijatiimiltä, jonka jälkeen kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan tehtiin vielä muutoksia. Kysymyksiä muokattiin konkreettisemmalle tasolle, jolloin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta saadaan paras hyöty tiimeille. Kaikkien palautteiden perusteella laadittiin lopullinen kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma. Prosessi eteni johdonmukaisesti, ja kehitystyötä tehtiin koko prosessin aikana.

Oman työn arviointi ja ammatillinen kasvu

Toimintatutkimuksen aihe oli ajankohtainen ja itseäni kiinnostava. Aiheen mielenkiintoisuus on säilynyt koko prosessin ajan, joka on helpottanut varsinkin raportin kirjoittamista. Löysin mielestäni teoriaosuuteen kattavasti tietoa aiheeseen liittyen ja sain paljon vahvistusta omaan ajatteluuni. Aiheeseen löytyi paljon uuttakin tietoa ja tutkimuksia Suomesta sekä kansainvälisesti. Ehkä tämä kertoo siitä, että aihe on tällä hetkellä varhaiskasvatuksessa ajankohtainen, ja lapsilla on haasteita esimerkiksi tunteiden säätelyssä. Työn loppuvaiheessa piti jo rajata, mitä kaikkea mielenkiintoisesta ja aiheeseen sopivasta tiedosta jätän pois. Koko tutkimuksen laatimisen aikana oli hienoa huomata, että alkutilanteessa ollut oma ajattelutapa sai vahvistusta teoriakirjallisuudesta sekä tutkimuksista. Kiusaamista voidaan ennaltaehkäistä varhaiskasvatuksessa tukemalla muun muassa vertaissuhde- sekä tunnetaitoja.

Opin toimintatutkimusta tehdessä paljon uutta erilaisten taitojen harjoittelun merkityksestä varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisilmiön tarkastelu on muuttunut voimavarasuuntautuneeksi, jossa taitoja sekä valmiuksia kehitetään ja lasten oppimisprosesseja suunnitellaan varhaiskasvatuksessa. Arki-työskentelyssä pitää antaa aikaa myös esimerkiksi tunnetaitojen pohdintaan, sanoittamiseen sekä keinojen harjoitteluun huomioiden lasten iät ja kehityksen taso. Tunnetaitojen harjoittelulla varhaiskasvatuksessa on mahdollisesti merkitystä koko elämän aikana, kun lapset oppivat jo varhaislapsuudessa toimimaan erilaisissa tunnetiloissa. Myös vertaissuhdetaitojen harjoittelu varhaiskasvatuksessa on merkityksellistä. Kun taitoja harjoitellaan varhaisessa vaiheessa, uusien vertaissuhteiden luominen on myöhemmin vaivattomampaa. Lapset saavat elinikäisen oppimisen näkökulmasta tarkasteltuna valmiuksia myös jatkossa selviytyä erilaisista konflikteista, joka on varhaiskasvatuksessa tehtävää varhaisen tuen työtä.

Toimintatutkimuksen toimintavaiheessa on ollut hyvää henkilöstön ja lasten osallistaminen kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatimiseen. Oli mielenkiintoista keskustella lasten kanssa kuvakorttien avulla vertaissuhdetaidoista sekä kiusaamisesta. Mielenkiintoista oli myös saada henkilöstöltä palautetta, koska toimintasuunnitelma on jatkossa heidän työvälineensä. Tärkeää oli saada palautetta myös asiantuntija tiimiltä. Vaikka olen tehnyt toimintatutkimusta yksin ja olen ollut itse vastuussa tutkimuksen toteutumisesta sekä kulusta, on ollut tärkeää saada palautetta ja kommentteja erilaisilta tahoilta. Vastasin itse teorian tiedon hankinnasta sekä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatimisesta, mutta sain tukea ja ohjausta työn tekemiseen. Palautteiden avulla muokkasin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa useasti ennen lopullista muotoa. Omassa työssäni päiväkodissa olen käyttänyt kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa, joten minulla tutkijana on ilmiöstä kokemusta. Olen ollut tiimien tukena laatimassa tätä uutta kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaa toimintakauden 2023-2024 aikana.

Suunnittelin työn alkuvaiheessa aikataulua toimintatutkimuksen laatimiseen. Tein työsuunnitelman kevään 2023 aikana ja samalla kokosin kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmaan. Toimintavaihe toteutui alkukesästä ja lopullisen kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laadin kesän 2023 aikana. Raportin kirjoitin syksyn 2023 sekä talven 2024 aikana, jossa hyödynsin työsuunnitelmaan kirjattua teoriaa täydentämällä sitä tarpeen mukaisesti. Toimeksiantajan toiveena oli, että kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma olisi tiimien käytössä elokuussa 2023, ja tämä toteutui.

Toimintatutkimuksesta löytyy myös kehitettävää sekä asioita, joita olisi voinut tehdä toisin. Toimintatutkimuksesta olisi voinut tehdä laajemmän huomioimalla myös huoltajien osallisuuden. Lasten keskustelun jälkeen olisi voinut keskustella myös huoltajien kanssa tai lähestyä heitä esimerkiksi Edlevo viestin avulla. Huoltajien ja lasten välistä keskustelua olisi voitu käydä kotona vielä päiväkodin keskustelun jälkeen. Pohdin myös sitä, miten toimintasuunnitelmassa saadaan huomioitua lasten osallisuus alle 3-vuotiaiden lasten ryhmässä. Huoltajia voisi osallistaa toimintasuunnitelman laatimiseen, ja henkilöstö voi havaintojen ja kuvien avulla huomioida lasten osallisuutta. Kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatiminen kaikissa ryhmissä on kuitenkin tärkeää.

Jatkotutkimuksen aiheena olisi mielenkiintoista tutkia kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman käytön kokemuksia. Tärkeää on saada kommentteja toimintasuunnitelman käyttäjiltä siitä, millaisia

jatkokehittämisideoita käytön myötä on tullut. Minua tutkijana kiinnostaisi eniten, onko toimintasuunnitelma ollut helppokäyttöinen, onko lasten kanssa käydyt keskustelut olleet antoisia, onko materiaalinkeistä ollut apua ja onko toimintasuunnitelma ollut toimiva kokonaisuus. Mielenkiintoista olisi tutkia myös sitä, onko itsesäätely-, tunne-, vuorovaikutus- ja vertaissuhdetaitojen tukemisella ollut merkitystä kiusaamisen ehkäisyssä.

Tämän toimintatutkimuksen laatiminen on ollut tärkeä osa omaa ammatillista kasvua varhaisen tuen asiantuntijaksi. Olen pohtinut paljon varhaiskasvatuksen ja varhaisen tuen yhteyttä. Olen saanut tukea pohdinnoilleni aikaisempien tutkimusten sekä teoretiedon kautta ja olen oppinut paljon uutta. Varhaiskasvatus on varhaisen tuen työtä, jossa voidaan tehdä tukea lasta ja perhettä varhaisessa vaiheessa. Huolen aiheisiin voidaan puuttua varhaisessa vaiheessa tarjoamalla lapselle hänen tarvitsemaansa tukea. Vaikka olen tehnyt työtä varhaiskasvatuksessa jo yli kymmenen vuoden ajan, silti löytyy koko ajan uutta opittavaa. Tämä toimintatutkimus on lisännyt ymmärrystä entisestään sekä tuonut uutta asiantuntijuutta.

LÄHTEET

- Ahonen, Liisa 2017. Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Juva: Bookwell Oy.
- Ahonen, Liisa 2023. Tiimin voima varhaiskasvatuksessa. Liettua: BALTO print.
- Alasuutari, Maarit, Heiskanen, Noora, Rantala, Anja & Vehkakoski, Tanja 2023. Hyvä pedagoginen kirjaaminen. Oppimista tukeva dokumentointi käytännössä. Liettua: BALTO print.
- Arndt, Petra A. 2012. Design of learning spaces: Emotional and cognitive effects of learning environments in relation to child development. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1751-228X.2011.01136.x>. Viitattu 30.3.2024.
- Aro, Tuija 2011. Miten ymmärrämme itsesäätelyn? Teoksessa Aro, Tuija & Laakso, Marja-Leena (toim.) 2011. Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Porvoo: Bookwell Oy, 10–12.
- Brownell, Celia A. & Hazen, Nancy 2010. Early Peer Interaction: A Research Agenda. https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1207/s15566935eed1003_9?needAccess=true. Viitattu 3.2.2024.
- Cantell, Hannele 2010. Ratkaiseva vuorovaikutus. Kasvatuksellisia kohtaamisia lasten kanssa. Juva: WS Bookwell Oy.
- Cooper, Allen 2015. Nature and the Outdoor Learning Environment: The Forgotten Resource in Early Childhood Education. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1108430.pdf>. Viitattu 30.3.2024.
- Eerola-Pennanen, Paula, Turja, Leena & Lipponen, Sari 2022. Yhdenvertaisuus ja moninaisuus. Teoksessa Koivula, Merja & Siippainen, Anna & Eerola-Pennanen, Paula (toim.) 2022. Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Turenki: Hansaprint, 199, 205, 207.
- Eklund, Kenneth & Heinonen, Johanna 2011. Lapsen itsesäätelyn tukeminen arjessa. Teoksessa Aro, Tuija & Laakso, Marja-Leena (toim.) 2011. Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Porvoo: Bookwell Oy, 216–218, 222–224, 227–229.
- Elo, Satu & Lamberg, Kirsi 2018. Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella. Loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160694/okm16.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 5.3.2023.
- Girard, Lisa-Christine, Girolametto, Luigi, Weitzman, Elaine & Greenberg, Janice 2011. Training early childhood educators to promote peer interactions: effects on children's aggressive and prosocial behaviors. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10409281003668060?src=recsys>. Viitattu 3.2.2024.
- Haapsalo, Tiina, Kauppila, Elina, Kirkkopelto, Katri, Nousiainen, Katariina & Repo, Laura 2022. Meidän juttu. Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Tallinna: Meedia Zone OÜ, 11-12.
- Hamarus, Päivi 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Juva: Bookwell Oy.
- Harkoma, Sivi, Kuusiholma-Linnamäki, Julia, Sarkkinen, Tuomas & Vlasov, Janniina 2022. Varhaiskasvatuksen tuen arviointi kansallisesti, paikallisesti ja pedagogisessa toiminnassa. Teoksessa Heiskanen, Noora & Syrjämäki, Marja (toim.) 2022. Pienet tuetut askeleet. Varhaiskasvatuksen uudistuva tuki ja kehittyvät käytännöt. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 86.

Heikkinen, Hannu L. T. 2008. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Heikkinen, Hannu L. T., Rovio, Esa & Syrjälä, Leena (toim.) 2008. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Hansaprint Direct Oy, 16–17, 36.

Heinonen, Hanna, Iivonen, Esa, Korhonen, Merja, Lahtinen, Nina, Muuronen, Kaisu, Semi, Ritva & Siimes, Ulla 2016. Lasten oikeudet ja aikuisten vastuut varhaiskasvatuksessa. Juva: Bookwell Oy.

Heinämäki, Liisa 2005. Varhaista tukea lapselle. Työvälineenä kehittämisvalikko. Helsinki: Erikoispaino Oy.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2013. Tutki ja kirjoita. Porvoo: Bookwell Oy.

Holkeri-Rinkinen, Liisa 2009. Aikuinen ja lapsi vuorovaikutusta rakentamassa. Diskurssianalyttinen tutkimus päiväkodin arjesta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen Yliopisto. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

Huhtanen, Kristiina 2007. Kun huoli herää. Varhainen puuttuminen koulussa. Juva: WS Bookwell Oy.

Hurme, Kira & Kyllönen, Tarmo 2014. Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin. Juva: Bookwell Oy.

Iisalmen kaupunki 2023. Esiopetuksen opetussuunnitelman päivittäminen ja varhaiskasvatusta koskevat velvoitteet. <https://julkaisu.iisalmi.fi/ktwebscr/files/show?doctype=7&docid=759316>. Viitattu 17.10.2023.

Iisalmen kaupunki 2022a. Iisalmen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma. <https://www.iisalmi.fi/loader.aspx?id=bbe3e68d-ebb1-4001-a053-22848a21cb7e>. Viitattu 24.3.2023.

Iisalmen kaupunki 2021a. Iisalmen kaupunkistrategia 2030. Suomen ihmeellisin kaupunki. <https://www.iisalmi.fi/loader.aspx?id=9a88bcf6-3d55-4d34-ba9a-9ad4334a9b90>. Viitattu 30.3.2024.

Iisalmen kaupunki 2021b. Varhaiskasvatuksen, esi- ja perusopetuksen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma. <https://www.iisalmi.fi/loader.aspx?id=47cbc0c7-bcd8-40a5-8428-54bc3b7ddf15>. Viitattu 26.2.2023.

Iisalmen kaupunki 2024. Varhaiskasvatus ja esiopetus Iisalmessa. <https://www.iisalmi.fi/Suomeksi/Palvelut/Kasvatus-ja-koulutus/Varhaiskasvatus-ja-esiopetus>. Viitattu 10.2.2024.

Jokinen, Sari 2022. Mitä inklusio oikeasti on? Keskustelu käy kuumana, mutta käsite ymmärretään kirjavasti. <https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2022/mita-inkluisio-oikeasti-on-keskustelu-kay-kuumana-mutta-kasite-ymmarretaan-kirjavasti/>. Viitattu 17.4.2023.

Jumpponen, Merja 2023. POSOTE20: Yhdessä aika. <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/posote20-yhdessa-aika>. Viitattu 23.1.2024.

Juusola, Mervi 2017. Vahvaksi rakastetut lapset. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Kananen, Jorma 2017. Kehittämistutkimus interventiotutkimuksen muotona. Opas opinnäytetyön ja pro gradun kirjoittajalle. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen, Jorma 2014. Toimintatutkimus kehittämistutkimuksen muotona. Miten kirjoitan toimintatutkimuksen opinnäytetyönä? Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen, Jorma 2009. Toimintatutkimus yritysten kehittämisessä. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kangas, Jonna, Lastikka Anna-Leena & Karlsson Liisa 2021. Voimauttava varhaiskasvatus. Leikkivä, osallinen ja hyvinvoiva lapsi. Keuruu: Otava kirjapaino.

Kaski, Satu & Nevalainen, Vesa 2017. Jo riittää. Irti kiusaamisesta ja kiusaajista. Viro: Tallinna Raamattu- ja kirjallisuuskeskus.

- Kirves, Laura & Sajaniemi, Nina 2012. Bullying in early educational settings. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03004430.2011.646724>. Viitattu 25.3.2023.
- Kirves, Laura & Stoor-Grenner, Maria 2011. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Fram.
- Koivula, Merja & Laakso, Marja-Leena 2022. Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmista. Teoksessa Koivula, Merja, Siippainen, Anna & Eerola-Pennanen, Paula (toim.) 2022. Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Turenki: Hansaprint, 123, 125-126.
- Kumpulainen, Kristiina, Mikkola, Anna, Rajala, Antti, Hilppö, Jaakko & Lipponen, Lasse 2014. Positiivisen pedagogiikan jäljillä. Teoksessa Uusitalo-Malmivaara, Lotta (toim.) 2014. Positiivisen psykologian voima. Juva: Bookwell Oy, 225, 228, 231, 233 239.
- Kronqvist, Eeva-Liisa 2017. Varhaispedagogiikan kehityopsykologinen perusta. Teoksessa Hujala, Eeva & Turja, Leena (toim.) 2017. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Juva: Bookwell Digital, 19.
- Kärkkäinen, Kati 2017. Vahvista lasta. Tallinna: Printon.
- Laaksonen, Vilja 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Laaksonen, Vilja 2014. Lasten vertaissuhdetaidot ja kiusaaminen esikoulun vertaisryhmissä. Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42805/978-951-39-5564-9_vaitos25012014.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 13.2.2023.
- Laaksonen, Vilja & Repo, Laura 2017. Kaveritaitoja. Tietoa ja harjoituksia toimivan ryhmän rakentamiseen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Folkhälsan.
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986. <https://finlex.fi/fi/laki/ajan-tasa/1986/19860609>. Viitattu 26.2.2023.
- Lapsen oikeuksien sopimus 1989. <https://www.unicef.fi/tyomme/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-sopimus/lapsen-oikeuksien-sopimuksen-koko-teksti/>. Viitattu 26.2.2023.
- Leskisenoja, Elisa 2019. Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Toteuta käytännössä. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Loukomies, Anni & Laine, Sonja 2023. Inklusio onnistuu! Näin rakennat inklusiivisen toimintakulttuurin. Liettua: BALTO Print.
- Lönnerberg, Gunilla 2023. Tunnelukutaidon merkitys kiusaamisen ehkäisemisessä. Teoksessa Roth, Pia-Christina & Korhonen, Anne & Saarenpää, Jari (toim.) 2023. Tunnelukutaito. Helsinki: Grano Oy, 70-72, 74.
- Matilainen, Maria & Puustinen, Marjukka 2021. Malti ja Sinni. Harjoitteita itsesätelytaitojen oppimiseen. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Mäkelä, Heli & Trogen, Tiia 2022. Tunteita päästä varpaisiin. Kehotietoisuus lapsen ja aikuisen tunteitaiteiden tukena. Helsinki: Kirjapaja.
- Mäkinen, Olli 2006. Tutkimusetiikan ABC. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Neitola, Marita 2023. Sosiaalisemotionaaliset taidot. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Sosiaalisemotionaaliset%20taidot_artikkeli_Marita%20Neitola.pdf. Viitattu 18.4.2023.

Nevalainen, Ida 2023. Tunnelukutaito yksilön ja yhteiskunnan näkökulmasta. Teoksessa Roth, Pia-Christina & Korhonen, Anne & Saarenpää, Jari (toim.) 2023. Tunnelukutaito. Helsinki: Grano Oy, 26–27.

Nyman, Hanne 2020. Leikki astuu ulos laatikosta. Leikki- ja oppimisympäristöjen kehittäminen Siipoon varhaiskasvatuksessa. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/342282/hanne_nyman_opinna%cc%88ytetyo%cc%88_2020_final%20%281%29.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Viitattu 17.4.2023.

Ojasalo, Katri, Moilanen, Teemu & Ritalahti, Jarmo 2014. Kehittämistyön menetelmät. Uudenaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Olkkola, Kia 2022. Jokalapsi. Pedagoginen monitoimityökalu. Tallinna: Meedia Zone OÜ.

Olweus, Dan 1994. Bullying at school. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4757-9116-7_5. Viitattu 5.11.2023.

Opetushallitus 2023a. Kiusaamisen ehkäiseminen ja turvallisuutta edistävät toimintamallit. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kiusaamisen-ehkaisuinen-ja-turvallisuutta-edistavat-toimintamallit>. Viitattu 19.4.2023.

Opetushallitus 2024. Oppimisympäristö varhaiskasvatuksessa. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/oppimisymparisto-varhaiskasvatuksessa>. Viitattu 29.3.2024.

Opetushallitus 2023b. Osallisuus varhaiskasvatuksessa -videosarja. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/osallisuus-varhaiskasvatuksessa-videosarja>. Viitattu 27.2.2023.

Opetushallitus 2023c. Sosiaalinen turvallisuus. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/sosiaalinen-turvallisuus>. Viitattu 22.2.2023.

Opetushallitus 2022. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_1.pdf. Viitattu 6.11.2022.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021a. Kehityksen ja oppimisen tuki sekä inklusiivisuus varhaiskasvatuksessa. Selvitys nykytilasta kunnallisessa ja yksityisessä varhaiskasvatuspalveluissa sekä esitys kehityksen ja oppimisen tuen malliksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021: 13. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162927/OKM_2021_13.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 19.3.2024.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021b. Toimenpideohjelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa. <https://okm.fi/documents/1410845/57515679/Toimenpideohjelma+kiusaamisen+v%C3%A4kivallan+ja+h%C3%A4irinn%C3%A4n+ehk%C3%A4isemiseksi+muistio.pdf/9a686c7f-60f7-2677-c182-b5fd21433367/Toimenpideohjelma+kiusaamisen+v%C3%A4kivallan+ja+h%C3%A4irinn%C3%A4n+ehk%C3%A4isemiseksi+muistio.pdf?t=1611661280060>. Viitattu 22.2.2023.

Pahigiannis, Katherine 2018. Peer influences in self-regulation development and interventions in early childhood. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03004430.2018.1513923?src=recsys>. Viitattu 3.2.2024.

Penn State Extension 2023. Interactions matter: What research says and what you can do! <https://extension.psu.edu/programs/betterkidcare/news/2016/interactions-matter>. Viitattu 19.4.2023.

- Pekkarinen, Elina 2019. Kuka suostuu lasten ja nuorten tutkimuksessa? <https://vastuullinen-tiede.fi/fi/tutkimuksen-suunnittelu/kuka-suostuu-lasten-ja-nuorten-tutkimuksessa>. Viitattu 19.3.2023.
- Pihlaja, Päivi 2009. Erityisen tuen käytännöt varhaiskasvatuksessa – näkökulmana inklusio. *Kasvatus* 49 (2), 146-157. https://www.researchgate.net/publication/260311130_Erityisen_tuen_kaytan- not_varhaiskasvatuksessa_-_nakokulmana_inklusio. Viitattu 18.4.2023.
- Pihlaja, Päivi 2021. Inklusio – mahdollomia ajatuksia ja mahdollisuuksien tarkastelua. <https://tutkittuvarhaiskasvatuksesta.com/2021/11/05/inklusio-mahdollomia-ajatuksia-ja-mahdollisuuksien-tarkastelua/>. Viitattu 19.3.2024.
- Pulkkinen, Lea 2022. Lapsen hyvinvointi alkaa kodista. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Puura, Kaija 2023. Kodin, varhaiskasvatuksen ja koulun mahdollisuudet lasten tunne-elämän ja tunteensäätelyn kehityksen edistäjinä. Teoksessa Roth, Pia-Christina, Korhonen, Anne & Saarenpää, Jari (toim.) 2023. Tunnelukutaito. Helsinki: Grano Oy, 33-35.
- Pyhäjoki, Jukka & Koskimies, Mimosa 2009. Varhainen puuttuminen ja dialogisuuden edistäminen huolen vyöhykkeillä. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna, Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.) 2009. Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Yliopiston kirjapaino. <https://core.ac.uk/download/pdf/12361199.pdf#page=187>. Viitattu 28.1.2023, 186–187.
- Ranta, Samuli 2021. Kasvun juuret. Miten tuen lapsen oppimista ja hyvinvointia? Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Ranta, Samuli & Veijalainen, Jouni 2020. Mitä on lapsen itsesäätely ja mitä sen kehittyminen edellyttää? <https://tutkittuvarhaiskasvatuksesta.com/2020/02/07/mita-on-lapsen-itsesaately-ja-mita-sen-kehittyminen-edellyttaa/>. Viitattu 10.4.2023.
- Ranta, Samuli 2020. Positiivinen pedagogiikka suomalaisessa varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64412/Ranta_Samuli_Acta%20electronica%20Universitatis%20Lapponiensis%20283.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 19.3.2023.
- Repo, Laura 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Juva: Bookwell Oy.
- Rissanen, Anna 2022. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksen suunnittelussa ja arvioinnissa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://karvi.fi/wp-content/uploads/2022/10/KARVI_T1122.pdf. Viitattu 28.1.2023.
- Sainio, Taina, Pajulahti, Riikka & Sajaniemi, Nina 2020. Näin tuet lapsen itsesäätelyä. Hyvinvoinnin pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Salmivalli, Christina 2008. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Juva: WS Bookwell Oy.
- Salmivalli, Christina 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Juva: WS Bookwell Oy.
- Salmivalli, Christina 2019. Väkivalta, kiusaaminen ja häirintä varhaiskasvatuksessa, oppilaitoksissa ja ohjatussa harrastustoiminnassa. Teoksessa Korpilahti, Ulla, Kettunen, Hanna, Nuotio, Erika, Jokela, Satu, Nummi, Vuokko Maria & Lillsunde, Pirjo (toim.) 2019. Väkivallaton lapsuus – toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161899/STM_2019_27_J.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Viitattu 4.3.2023, 237-238.

- Sandberg, Erja 2021. Pedagoginen tuki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Latvia: Livonia Print Ltd.
- Satri, Janna 2015. Herkkyys ja kiusaaminen. Helsinki: Basam Books Oy.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2019. Väkivallaton lapsuus – toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161899/STM_2019_27_J.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Viitattu 4.3.2023.
- Suomen perustuslaki 731/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6>. Viitattu 26.2.2023.
- Swit, Cara 2020a. Aggression and bullying in early childhood. https://theeducationhub.org.nz/aggression-and-bullying-in-early-childhood/#_edn1. Viitattu 25.3.2023.
- Swit, Cara 2020b. What is bullying? <https://theeducationhub.org.nz/what-is-bullying/>. Viitattu 25.3.2023.
- Tanrikulu, Ibrahim 2018. Teacher reports on early childhood bullying: how often, who, what, when and where. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03004430.2018.1479404?journalCode=gecd20>. Viitattu 25.3.2023.
- Taskinen, Sirpa 2010. Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Turja, Leena & Vuorisalo, Mari 2022. Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa Koivula, Merja, Siippainen, Anna & Eerola-Pennanen, Paula (toim.) 2022. Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Turenki: Hansaprint, 46-47.
- Uusitalo, Lotta & Vuorinen, Kaisa 2020. Positiivinen kasvatus inklusion tukena. Teoksessa Takala, Marjatta, Äikäs, Aino & Lakkala, Suvi (toim.) 2020. Mahdoton inklusio? Tunnista haasteet ja mahdollisuudet. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 187.
- Vainikainen, Mari-Paoliina, Marjanen, Jukka, Kupiainen, Sirkku, Gustavson, Natalija & Hautamäki, Jarkko 2011. Oppimaan oppiminen Vantaan peruskouluissa. Ensiluokkalaisten oppimisvalmiudet syksyllä 2010. https://d1wqbtxs1xzle7.cloudfront.net/32222112/74424_web_ensimmaisilla_luokilla_2010_-_nettisivuille-libre.pdf?1391582980=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DOppimaan_oppiminen_Vantaan_peruskouluiss.pdf&Expires=1681719310&Signature=CGHqivYlloH5L5YuuqFDQbpXziZgoNswdhtAUYdJr78yjr~LopaSdjI9ttB3RqNfCSQES-Nyg8MUFTY~pxOskPwf1ny4lbLjT3hoCrSrt31feGQ2ZbWZhVb-cXV5w-65xxNSWIsv0TiYUGSxz-zlWIJ3IUF6pCvaySOVs1wz4u-TtUHacITzXOR1Kkn53D6dPvc-uUIgS~aXomlonHtu2QhXfAJJXug3PwfA~K-3T6OQfqo0h8E2H7eICghs7Mw0ZxmtbUc5~wsHsDPtqh6eMnhyq46b6OOqhdKtxGhx6vaG-xba4WhFcA377L30GSwQ8TFNDdxZZgmLYGCGUpgnqQ__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA. Viitattu 17.4.2023.
- Valkonen, Satu 2021. Lapsen vastaanottava varhaiskasvatus. <https://www.vol.fi/blogit/lapsen-vastaanottava-varhaiskasvatus/>. Viitattu 30.3.2024.
- Varhaiskasvatuslaki 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540#L3a>. Viitattu 6.11.2022.
- Veijalainen, Jouni 2020. Lasten itsesäätely lasten kuvaamien hallintakeinojen ja tunteilmaisun näkökulmasta. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/318920/LASTENIT.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 18.2.2023.

Viitala, Riitta, Neitola, Marita, Syrjämäki, Marja, Viljamaa, Elina & Heiskanen, Noora 2021. Tutkimus- ja selvitystiedon kooste kehityksen ja oppimisen tuen sekä inklusion nykytilasta varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heiskanen, Noora, Neitola, Marita, Syrjämäki, Marja, Viljamaa, Elina, Nevala, Piia, Siipola, Mari & Viitala, Riitta (toim.) 2021. Kehityksen ja oppimisen tuki sekä inklusiivisuus varhaiskasvatuksessa Selvitys nykytilasta kunnallisissa ja yksityisissä varhaiskasvatuspalveluissa sekä esitys kehityksen ja oppimisen tuen malliksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:13. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162927/OKM_2021_13.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 18.4.2023, 17, 19.

Wiman, Annele 2022. Hyvinvoiva lapsi oppii. Tunnetaitoja ja toiminnanohjauksen taitoja varhaiskasvatukseen, esiopetukseen ja alkuopetukseen. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

LIITE 1: KIRJE HUOLTAJILLE

HYVÄT HUOLTAJAT

Suoritan työn ohessa ylempää -amk tutkintoa Savonia -ammattikorkeakoulussa, varhaisen tuen asiantuntija. Opintoni ovat loppuvaiheessa ja teen tällä hetkellä opinnäytetyötä. Toimintatutkimukseni aiheena on vertaissuhdetaidot varhaiskasvatuksessa. Toimintatutkimus koostuu kirjallisesta raportista sekä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta. Tavoitteena toimintatutkimuksessa on tuottaa tietoa Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen vertaissuhdetaitojen merkityksestä ja kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa. Tavoitteena on kehittää kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelma Iisalmen kaupungin varhaiskasvatukseen. Toimintatutkimukseen sisältyvät teoria tieto sekä kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman laatiminen. Toimintatutkimuksen tarkoituksena on kehittää uusi toimintasuunnitelma kiusaamisen ehkäisyyn, jossa huomioidaan lasten osallisuus.

Keskustelen lasten kanssa kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelmasta xxx päiväkodilla xxx ja xxx ryhmissä toukokuun aikana. Pyydän teidän lupaa siihen, että lapsenne saa osallistua kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman kokeiluun ja heidän mielipiteensä saa huomioida tutkimuksessani. Keskustelemme lasten kanssa pienryhmissä kaveritaidoista sekä kiusaamisesta varhaiskasvatuspäivän aikana muun toiminnan ohessa. Lasten henkilöllisyys ei tule missään vaiheessa esille ja minua sitoo vaitiolovelvollisuus. Lapsi saa ilmaista vielä oman suostumuksensa tutkimukseen.

Halutessanne voin antaa lisää tietoa tutkimuksestani.

Ystävällisin terveisin Outi Pappi, resurssi varhaiskasvatuksen opettaja

Palauttaisitko alaosan päiväkodille viimeistään 29.5.2023

Lapsen nimi _____

_____ saa osallistua kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman testaukseen, joka liittyy toimintatutkimukseeni

_____ ei saa osallistua kiusaamisen ehkäisyn toimintasuunnitelman testaukseen, joka liittyy toimintatutkimukseeni

Päiväys ja huoltajan allekirjoitus

_____

Kiusaamisen ehkäisyyn toimintasuunnitelma

Toimintakausi 2023-2024

Päiväkodin ja ryhmän nimi, lasten lukumäärä ja iät _____

Varhaiskasvatuksessa tehdään varhaisen tuen työtä, jossa tukemalla lapsen itsesäätelytaitoja, tunnetaitoja, vuorovaikutustaitoja sekä vertaissuhdetaitoja voidaan ennalta ehkäistä kiusaamista. Lapsia havainnoimalla ja keskustelemalla heidän kanssaan voidaan suunnitella toimintaa, jossa lapset oppivat näitä taitoja. Kiusaamisen ehkäisyyn toimintasuunnitelma tehdään jokaisessa varhaiskasvatusryhmässä toimintakauden alussa. Toimintasuunnitelmassa huomioidaan lasten osallisuus pohdilla ja keskustelemalla yhdessä lasten kanssa vertaissuhteista sekä kiusaamisesta. Kiusaamisen ehkäisyyn toimintasuunnitelman prosessi etenee seuraavalla tavalla:

1. Keskustelu lasten kanssa koko ryhmänä tai pienryhmissä, mutta kuitenkin niin, että jokainen lapsi saa osallistua keskusteluun. Lasten kanssa keskustelun apuna voi käyttää toimintasuunnitelman liitteenä olevia tai joitakin muita kuvakortteja.
2. Keskustelu tiimin kanssa ja yhteisesti sovitujen asioiden kirjaus suunnitelmaan.
3. Valmis kiusaamisen ehkäisyyn toimintasuunnitelma julkaistaan nähtäväksi huoltajille Edlevossa.
4. Kiusaamisen ehkäisyyn toimintasuunnitelma arviointia tehdään tarvittaessa tai viimeistään toimintakauden lopussa.

Varhaiskasvatustulain 540/2018 3 § mukaan tavoitteena on edistää lasten iän ja kehityksen mukaisia kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä sekä hyvinvointia ja varmistaa kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen sekä turvallinen varhaiskasvatustympäristö. Tavoitteena on myös turvata lasta kunnioittava toimintatapa sekä mahdollisimman pysyvät vuorovaikutussuhteet lasten ja henkilöstön välillä. Lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja tulee kehittää, edistää lapsen toimimista vertaisryhmässä ja ohjata vastuulliseen ja kestävään toimintaa sekä toisten ihmisten kunnioittamiseen ja yhteiskunnan jäsenyyteen.

1. LASTEN KANSSA TEHTÄVÄ OSIO (kuvakortit apuna)

2

Millainen on hyvä kaveri?

Mikä on mukavaa tekemistä kaverin kanssa?

Mitä voin itse tehdä, että olen hyvä kaveri?

Mikä tekee päiväkotipäivästä mukavan? Millaisessa ryhmässä on mukavaa toimia?

--

Kiusaaminen kohdistuu yhteen henkilöön toistuvasti, ja hänelle aiheutetaan harmia, haittaa tai pahaan mieleltä tarkoituksellisesti. Kiusaamista ovat teot, jotka ovat kohdistuneet tietyn ajan sisällä riittävän monta kertaa samaan lapseen. Kiusaamisessa ominaista on osapuolten epätasaväkisyys, jolloin kiusaaja on fyysisesti tai psyykkisesti vahvempi. Epätasaväkisyys voi perustua ikään, fyysisen voimaan, tukijoukkoihin tai asemaan ryhmässä. Kiusaajalla on valtaa, jolla hän saa yliotteen kiusatusta, jolloin kiusaaminen on vallan tai voiman väärinkäyttöä. Kiusaaminen on kielteinen sosiaalinen vuorovaikutustapahtuma, joka voi vaikuttaa käyttäytymiseen. Jos lapsella ei ole tärkeitä ystävyyssuhteita eikä hän pääse tasaveroisena kumppanina verkostoihin, se vaikuttaa hänen käyttäytymiseen sekä olotilaan.

Mitä on kiusaaminen?

LAPSIRYHMÄ	KASVATTAJATIIMI

Miten kiusaamislanteisiin tulee puuttua?

4

LAPSIRYHMÄ	KASVATTAAJATIIMI

2. KASVATTAAJATIIMISSÄ TEHTÄVÄ OSIO

Itsesäätelykyvyn avulla ihminen voi toimia mielekkäästi, tavoitteellisesti sekä säädellä tunteitaan, käyttäytymistään, kognitiivista toimintaa ja estää impulsseja. Itsesäätely on harjaantuva taito, joka kehittyy koko elämän ajan, ja joka on sidoksissa tilannekohtaisiin tekijöihin sekä lapsen psyykkisiin ja fyysisiin voimavaroihin. Kun lapsi oppii tunnistamaan ja säätelämään tunteitaan, pystyy hän sitoutumaan tarkkaavaisuutta ja keskittymistä vaativiin toimintoihin paremmin. Kun lapsi osaa säädellä itseään, hän pystyy tiedostamaan vaikuttamaan ryhmän muiden lasten itsesäätelyyn, vuorovaikutukseen, toimintaan sitoutumiseen, sääntöjen noudattamiseen, vuoron odottamiseen ja oppimiseen.

Millaisilla konkreettisilla keinoilla/menetelmillä tuemme lasten itsesäätelytaitoja?	Arviointi, pvm

Tunnetaitojen avulla säädellään tunteita, ja niitä tarvitaan monenlaisten sisäisten ja ulkoisten ärsykkeiden sekä impulssien kontrollointiin. Lapsen pitää opetella tunnistamaan, hallitsemaan, kanavoimaan ja käsittelemään tunneraakioitaan sekä huomioida myös ympäristön tunneraaktiot. Monenlaisten tunteiden kokeilu on tärkeää turvallisessa ympäristössä ja tunteilija pitää opetella säätelämään niin, että se ei johda sopimattomaan toimintaan tai esimerkiksi aggressiiviseen käyttäytymiseen. Tunteiden säätelytaidoilla on vaikutusta lapsen fyysisen ja psyykkiseen kehitykseen.

Millaisilla konkreettisilla keinoilla/menetelmillä tuemme lasten tunnetaitoja?	Arviointi pvm.

Vuorovaikutus on laadukkaan pedagogiikan perusta, joka koostuu nonverbaalisesta ja verbaalisesta viestinnästä. Nonverbaalista viestintää ovat eleet, ilmeet, kehon asennot ja äänensävyt ja verbaalista viestintää ovat kielelliset ilmaukset. Vuorovaikutukseen kuuluu, kuinka lasta tuetaan, kommunikoidaan heidän kanssaan, lähestytään ja reagoidaan asioihin. Vuorovaikutus voi vaikuttaa siihen, miten lapset oppivat ja kasvavat sekä heidän itsetuntoonsa. Positiivisella, vastavuoroisella sekä tarkoituksellisella vuorovaikutuksella saadaan parhaita tuloksia. Vuorovaikutukseen kuuluu myös tunnelimapiiri, jonka voi aistia, vaikka sanattomat ja sanalliset viestit ovat vähäisiä tai ne puuttuvat kokonaan. Lämpimässä tunnelimapiirissä lapset sekä aikuiset voivat hyvin.

Millaisilla konkreettisilla keinoilla/menetelmillä tuemme lasten vuorovaikutustaitoja? Miten huomioimme aikuisten ja lasten välisen vuorovaikutuksen arjessa?	Arviointi pvm.

Vertaissuhteissa omaksutaan tietoja, taitoja ja asenteita sekä koetaan erilaisia asioita, ja niissä toisten lasten kiintymys pitää ansaita. Lapsiryhmissä vertaisia ovat lapsen kanssa suunnilleen samalla tasolla sosiaalisessa, emotionaalisessa tai kognitiivisessa kehityksessä olevat lapset, mutta he eivät välttämättä ole täsmällään saman ikäisiä. Vertaisryhmät ovat vaihtuvia, ja ryhmällä on erilaisia merkityksiä sekä tehtäviä eri-ikäisen lapsen kehitykselle. Varhaiskasvatus on tärkeää aikaa kavertaitojen perustan rakentamiselle, siellä lapsi muodostaa käsityksen itsestään kaverina ja ryhmän jäsenenä. Vertaisten kanssa toimivissa lapsi harjoittelee kavereiden kanssa tarvittavia kavertaitoja sekä oppii uusia taitoja leikkien avulla kuten jakamista, kuuntelua ja kompromissien tekoa. Hyvät kavertaidot tukevat lapsen elämää aikuisuuteen asti mahdollistamalla vuorovaikutussuhteiden rakentamisen ja ylläpitämisen sekä myönteisen minäkuvan kehittymisen.

Millaisilla konkreettisilla keinoilla/menetelmillä tuemme lasten vertaissuhdetaitoja?	Arviointi pvm.

<p>Miten lasten keskinäisiä ristiriita- ja vuorovaikutustilanteita käsitellään lapsiryhmässä ja huoltajien kanssa? Miten yhteistyötä tehdään erilaisten yhteistyötahojen kanssa? Miten ristiriita- ja vuorovaikutustilanteita dokumentoidaan?</p>	<p>Arviointi pvm.</p>

<p>Tässä ryhmässä olemme sopineet seuraavat toimintatavat kiusaamisen ehkäisyyn:</p>	<p>Arviointi</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. 2. 3. 	

Lasten kanssa hyödynnettäviä menetelmiä ja materiaaleja:

Matlainen, Maria &
Puustinen, Marjukka:
Malti ja Sini -tunnekorrit

Ympyräiset -kirjasarja,
tunnekasvatuserelmä

Kerminen, Maarti: Virhusaaren
seikkailut. Toimintakorrit
kaveritaitojen harjoitteluun.

Pöyhönen, Julia &
Livingston, Herdi:
Fanni -kirjasarja +
Fannin
tunnetaitokorit

Auvinen, Mirrka: Tunnelintu.
Elämyksellistä tunnekasvatusta
lapsille

Kirkkopelto, Katri: Piki -kirjat,
Molli -kirjat

Lampinen, Anu-
Riikka & Toivanen,
Miina:
Kaverikaruselli ja 79
muuta
vuorovaikutusleikkiä

Ryhmän käytössä olevat
menetelmät:

Uusitalo-Malmivaara,
Lotta & Vuorinen,
Kaisa: Huomaa hyvä
materiaalit

Ryhmän käytössä olevat
materiaalit:

Ammattikirjallisuutta:

- Ahonen, Liisa 2017. Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Laaksonen, Vilja 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Repo, Laura 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Juva: Bookwell Oy.
- Riihonen, Riikka & Koskinen, Minna 2020. Kuinka kiukku kesytetään. Lasten aggressiokasvatus. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Sainio, Taina, Pajulahti, Riikka & Sajaniemi, Nina 2020. Näin tuet lapsen itsesäätelyä. Hyvinvoinnin pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Uusitalo-Malmivaara, Lotta & Vuorinen, Kaisa 2016. Huomaa hyvät! Näin ohjaat lasta ja nuorta löytämään luonteenvahvuutensa. Juva: Bookwell Oy.

Lähteet:

- Aro, Tuja 2011. Miten ymmärrämme itsesäätelyn? Teoksessa Aro, Tuja & Laakso, Marja-Leena (toim.) 2011. Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Porvoo: Bookwell Oy. s. 10-11.
- Hamarus, Päivi 2012. Hauku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Juva: Bookwell Oy.
- Laaksonen, Vilja 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Penn State Extension 2023. Interactions matter: What research says and what you can do! <https://extension.psu.edu/programs/betterkidcare/news/2016/interactions-matter>. Viitattu 19.4.2023.
- Ranta, Samuli & Veijalainen, Jouni 2020. Mitä on lapsen itsesäätely ja mitä sen kehittyminen edellyttää? <https://tutkittuvarhaiskasvatuksesta.com/2020/02/07/mita-on-lapsen-itsesaately-ja-mita-sen-kehittyminen-edellyttaa/>. Viitattu 10.4.2023.
- Repo, Laura 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Juva: Bookwell Oy.
- Salmivalli, Christina 2008. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Juva: WS Bookwell Oy.
- Salmivalli, Christina 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Salmivalli, Christina 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Juva: WS Bookwell Oy.
- Sandberg, Erja 2021. Pedagoginen tuki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Latvia: Livonia Print Ltd.
- Varhaiskasvatustilaki 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540#L3a>. Viitattu 6.5.2023.